

3 KRONIKA²⁰²¹ 69

IZ ZGODOVINE ŠOŠTANJA

69
2021

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Šoštanja

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2021, letnik 69, številka 3 – Iz zgodovine Šoštanja

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

25. oktobra 2021

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2022

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji je/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi Občina Šoštanj

OBČINA ŠOŠTANJ

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

500 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Prapor trga Šoštanj iz leta 1791 / Banner of the market town of Šoštanj from 1791 (Universalmuseum Joanneum, inv. št. / Inv. Nr. 951)

Na zadnji strani/ Back cover: Neorenesančni okras na Kajuhovem domu (nekdanji hotel Avstrija) v Šoštanju / Neo-Renaissance decoration on the façade of the »Kajuhov dom« (former Hotel Austria) in Šoštanj (foto / Photo: Barbara Žabota)

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)

ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Šoštanj)(082)

IZ zgodovine Šoštanja / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. -
Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2021. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 69, št. 3)

ISBN 978-961-6777-28-5
COBISS.SI-ID 82590467

KAZALO

Miha Preinfalk:	Šoštanj – na poti iskanja nekdanje veljave.....	407
	Šoštanj: On the path of retracing its former standing	409

Razprave

Tone Ravnikar:	Trg Šoštanj v srednjem veku	411
Boris Golec:	Šoštanj v stoletjih trške avtonomije.....	425
Boris Golec:	Trg Šoštanj po prvem ljudskem štetju leta 1754.....	473
Igor Sapač:	Gradova Žamberk in Forhtenek. Arhitekturnozgodovinski oris	493
Igor Sapač:	Grad in dvorca v Šoštanju. Arhitekturnozgodovinski oris	533
Miha Preinfalk:	Rodbina Del-Negro. Genealoška skica šoštanjskih graščakov	619
Rok Poles:	S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu. Prostorske in obredne značilnosti obhoda pomirja trga Šoštanj.....	639
Lilijana Urlep:	Kako je trg Šoštanj v obdobju jožefinskih cerkvenih reform skoraj dobil samostojno župnijo. Izsek iz cerkvenoupravne zgodovine trga Šoštanj	673
Aleksander Žižek:	Med hudodelci Deželjskega sodišča Šoštanj.....	687
Aleksandra Gačič:	Odšli so iz Šoštanja, a nikoli pozabili nanj – Josip, Mihael in Bogumil Vošnjak.....	703
Franc Rozman, Miha Šimac:	<i>Vse doseže, kar mu drago:</i> Johann baron Samonigg (1839–1915)	717
David Vidmar Čeru:	»Živel najmlajše mesto štajerskega zaledja!« Administrativni povzdig Šoštanja iz trga v mesto maja 1911	739
Miran Aplinc:	Šoštanj in Šaleška dolina v popisih prebivalstva od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne.....	757
Miha Šimac:	<i>Pozdravi iz Šoštanja:</i> od časopisnih notic do zaporniških aktov (1890–1918)	773
Špela Poles:	Poldrugi vagon kanditov in slaščic na mesec. O Rajšterjevi tovarni čokolade, bonbonov in slaščic v Šoštanju	785
Bogdana Marinac:	Dušan Mayer, kapitan dolge plovbe iz Šoštanja, in življenje pomorščakov v njegovem času	797
Klemen Kocjančič:	»Hitlerjansko gnezdo«: iz zgodovine Šoštanja med drugo svetovno vojno	823
Danilo Čebul:	Živeti v Šoštanju – mestu luči in visokih dimnikov	843
Bogdan Kolar:	Lokovičan Ivan Kešpret – fotograf in učitelj v Indiji	865

Milana Klemen, Urška Todosovska-Šmajdek:

Vila Mayer, vila Široko in dvorec Gutenbüchel
s parkom – konservatorski oris stavbne in
vrtnoarhitekturne dediščine875

Luka Bogovčič:

Ponovno odkrite lepote in skrivnosti Vile Mayer.
Konservatorsko-restavratorski posegi v Vili Mayer897

**Matija Zorn, Mateja Breg Valjavec,
Daniela Ribeiro:**

Preoblikovanje pokrajine zaradi pridobivanja
lignita – na primeru Šoštanja in okolice.....915

Gradivo

Domoznanska dejavnost Knjižnice Velenje
(*Andreja Ažber*)929

Po razstavah

Muzej usnjarstva na Slovenskem (MUS)
(*Miran Aplinc*)935

Vila Mayer (*Špela Poles*).....941

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 711.43(497.4Šoštanj)(091)

Prejeto: 20. 8. 2021

Boris Golec

prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Šoštanj v stoletjih trške avtonomije

IZVLEČEK

Trg Šoštanj pod istoimenskim gradom je tipična srednjeveška trška naselbina, ki je do industrijske dobe komaj po čem odstopala od večine trgov slovenskoštajerskega prostora. Prispevek obravnava predvsem upravno-sodni in posestni razvoj trga, s poudarkom na novem veku, dotakne pa se tudi njegovih demografskih in gospodarskih razmer. Šoštanj je šel v razvoju trške avtonomije v korak s primerljivimi trgi širšega prostora, v posestno-demografskem in gospodarskem oziru pa je za prenekaterim zaostajal. Vsebinsko prispevka pogojujejo slaba ohranjenost relevantnih virov domačega izvora in šibka znanstvena raziskanost zgodovine trga med 16. in 19. stoletjem.

KLJUČNE BESEDE

Šoštanj, trg, trška avtonomija, upravno-sodna podoba, hišna posest, Josip Vošnjak

ABSTRACT

ŠOŠTANJ OVER THE CENTURIES OF MARKET-TOWN AUTONOMY

The market town of Šoštanj at the foot of the homonymous castle is a typical medieval market-town settlement which was hardly distinguishable from most other market towns in Slovenian Styria until the industrial era. Although primarily discussing its administrative-judicial and property development with an emphasis on the Early Modern Period, the contribution also touches on its economic and demographic conditions. While Šoštanj kept abreast of its counterparts in the wider area as regards the development of its market-town autonomy, it lagged after too many in property-demographic and economic aspects. The limited content of the contribution reflects the poor preservation of relevant vernacular sources and a lack of research on the market town's history between the sixteenth and the nineteenth centuries.

KEY WORDS

Šoštanj, market town, market-town autonomy, administrative-judicial status, house ownership, Josip Vošnjak

Trg Šoštanj, ki je dobil ime po enem ne ravno najstarejših in najpomembnejših gradov slovensko-štajerskega prostora,¹ je bil in je v svojem jedru še danes tipična srednjeveška suburbialna trška naselbina, nastala ob vznožju grajske vzpetine kot klasični urbani privesek sedeža teritorialnega zemljiškega gospodstva. Za razliko od sosednjega precej manjšega in manj pomembnega trga Velenje ima podomačeno slovensko ime iz nemškega Schönstein (Lepi kamen, dejansko Lepi grad).² Do industrijske dobe je šoštanski trg komaj po čem odstopal od večine slovenskoštajerskih trgov, potem pa mu je za nekaj časa uspel gospodarski prodor, ki mu je med drugim še pred razpadom habsburške monarhije prinesel naslov mesta (1911).³

Pričujoči prispevek sega časovno do srede 19. stoletja, ko je Šoštanj tako kot vsi drugi trgi in mesta izgubil trško avtonomijo poznosrednjeveškega tipa in izvora. Obravnavali bomo predvsem njegov upravno-sodni in posestni razvoj s poudarkom na novem veku ter se dotaknili gospodarskih in demografskih razmer v trgu skozi stoletja. Vsebinsko prispevka pogojata slaba ohranjenost relevantnih virov domačega izvora in šibka znanstvena raziskanost zgodovine trga med 16. in 19. stoletjem v primerjavi s srednjim vekom.⁴

Kjer se zgodba konča – s pomladjo narodov

Začeli bomo pri koncu obravnavanega časovnega razpona, pri orisu Šoštanja v zadnjih letih predmarčne dobe in med pomladjo narodov, neposredno pred odpravo stoletne trške avtonomije (1849). Eden najznamenitejših Šoštanjčanov, zdravnik, politik in pisatelj **dr. Josip Vošnjak** (1834–1911), je v začetku 20. stoletja v *Spominih* takole opisal Šoštanj svojega časa in v preteklosti:

»Glavni kraj te doline [Šaleške] je prijazni trg Šoštanj, ki se na spodnjem koncu doline razprostira med Pako in vznožjem lovkiških gor in tudi še onstran Pake, kjer stoji pohlevni kolodvor železnice Celje–Velenje in se čedalje več novih hiš zida. [...] Na vse sedanje moderno gibanje pa gleda, na pol skrit v smrekovem gozdu Pusti grad, do polovice zrušen

stolp nekdanjega šoštanskega gradu. Turki so grad razdejali, šoštanski vitezi pa ga niso več sezidali na starem mestu. [...] Novi grad imenovali so graščino, ki so jo pač morali podložni kmetje pomagati graditi. Arhitektonskih znamenitosti nima nobenih, zidan je v slogu vojašnic in le na vzhodnem kraju ima prizidano verando s streho na zidanih okroglih stebrih.⁵ [...] Prav pod verando je razvrščenih kakih sto hiš šoštanskega trga, ki je, kakor druga mesta in trgi, nastal po naselitvi obrtnikov pod zaščito viteških gradov. Trg pa ni bil podložen graščini, ampak je bil tako zvan 'landesfürstlicher Markt' [deželnoknežji trg] s svojim magistratom, s svojim na tri leta izvoljenim 'Marktrichter'-jem [trškim sodnikom] in svojim sindikom, oziroma občinskim tajnikom.«⁶

Vošnjaku, leta 1849 staremu šele 15 let, ne gre zameriti pomote, ki se mu je pripetila pri sedemdesetih, ko je očitno mislil, da je njegov rodni Šoštanj vse do 19. stoletja veljal za deželnoknežji trg. Dejansko je bilo tedaj (1848) v Celjskem okrožju takšnih trgov le še pet, preostalih 20, skupaj s Šoštanjem, pa je bilo municipalnih (*Municipalmarkt*), tj. privatnih ali gosposočinskih.⁷ Kot je leta 1843 na statistično-topografsko vprašalnico dr. Georga Götha⁸ odgovorilo šoštansko trško predstojništvo, naj bi vprašanje, ali je Šoštanj deželnoknežji ali pod zaščito gospodstva, uradno razrešili slabih sto let prej. Odločitev je med terezijansko davčno rektifikacijo prinesla vladarska odredba z dne 17. januarja 1752, s katero so trg uvrstili v rektificirani urbar šoštanskega gospodstva.⁹ Prej, zlasti v času, ko je bilo gospodstvo deželnoknežja last, pa je tudi trg veljal za deželnoknežjega. Zadnjič je tako označen v potrditveni listini trških privilegijev, ki jo je leta 1783 izdal cesar Jožef II.¹⁰ Ko je Franc I. trgu leta 1815 potrdil sejemske pravice, pa privilegij govori o municipalnem trgu.¹¹ Gosposočinski, tj. municipalni trg ga imenujeta sicer že dva popisa gosposočinskih prihodkov iz leta 1749.¹²

Turško razdejanje Pustega gradu, prvotnega sedeža gospodstva Šoštanj, leta 1473 je res zelo verjetna razlaga za njegovo opustitev pred letom 1503, ko je bil že gradišče.¹³ Trški dvorec, ki ga Vošnjak imenuje novi grad, pa je najbrž stal že prej, vsaj leta 1458, ko se omenja kot uradna hiša (*Amtsbaus*).¹⁴ Delna upravna ločenost deželnoknežjega trga od gospodstva, ki je

¹ Grad se prvič posredno omenja šele leta 1311 in izrecno 1318, a je moral stati že v 12. stoletju (Ravnikar, *Zgodovina Šoštanja I*, str. 57–58, 62–63; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 96; Blaznik, *Slovenska Štajerska*, str. 409).

² Snoj, *Etimološki slovar*, str. 417 in 450–451. – Treba bo še dognati, kdaj se Šoštanj prvič omenja v slovenščini. Glede na veliko podobnost med nemškim in slovenskim imenom je bilo za slovensko zapisovanje imena malo možnosti. Slovensko ime gotovo ni prvič dokumentirano šele v Schmutzovem historično-topografskem leksikonu za Štajersko iz leta 1822, ki ima za trg *Schönstein* slovensko ustreznico (*windisch*) *Schubstan – Terg* (Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 510).

³ Curk, *Trgi in mesta*, str. 135.

⁴ O Šoštanju v srednjem veku gl. Ravnikar, *Zgodovina Šoštanja I*, in prispevek istega avtorja v tej številki *Kronike*.

⁵ Vošnjak, *Spomini*, str. 7.

⁶ Prav tam, str. 8.

⁷ *Handbuch des Herzogthumes Steiermark*, str. 161–164.

⁸ O t. i. Göthovi topografiji gl. Kuret, *Slovensko Štajersko*, str. 7–17.

⁹ ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.7, Šoštanj, 413.6, julij 1843.

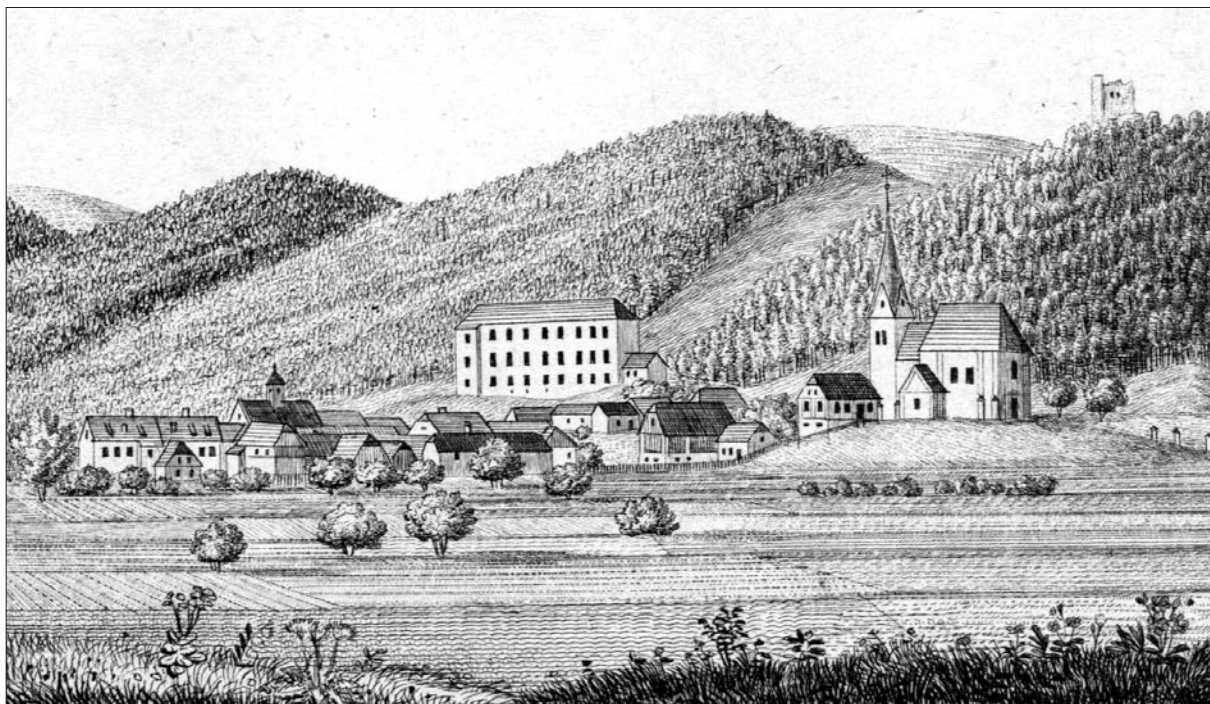
¹⁰ SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 902, 1783 X. 16., Dunaj.

¹¹ Prav tam, št. 1035, 1815 XII. 14., Dunaj.

¹² StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Fasz. 2, Heft 13, Verwaltungsprotokolle 1674–1787, Mein Franz Michaeln Kästelliz etc., 26. 4.–31. 12. 1749, pag. 7; Endtwurf etc., s. d. 1749, pag. 1.

¹³ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 97.

¹⁴ Prav tam, str. 98.

Šoštanj po Stari Kaiserjevi suiti 1824–1833 (Kaiser, Litografrane podobe, št. 75).

po letu 1575 prišlo v zasebno plemiško last in tako prenehalo biti deželno knežje zastavno gospostvo, torej ni trajala veliko več kot dve stoletji in pol. Gospostvo in trg sta bila v rokah deželnih knezov šele od izumrtja grofov Celjskih (1456), predtem pa sta delila skupno usodo vse od nastanka trške naselbine.¹⁵ Vprašanja, od kdaj je imel trg izvoljenega trškega sodnika, od kdaj magistrat in sindika, o katerih govori Vošnjak, bomo obravnavali pri upravno-sodnih razmerah, o številu hiš pa bomo spregovorili pri posestni strukturi.

Ob Vošnjakovem rojstvu (1834) je bil trg opazno drugačen kakor v njegovih poznih letih, ga je pa že tedaj močno zaznamovalo usnjarsstvo. »Tačas ko še ni bilo tovarov za izdelovanje usnja, so usnjari prav dobro izhajali in po mestih bili nekaki aristokrati med drugimi obrtniki. Spominjam se v slovenskih krogih neljubo znanega 'ledernes Festungsviereck von Cilli' [celjski usnjeni trdnjavski četverkotnik], od katerega že zdavnaj ni več ne duha ne sluha.«¹⁶

Pred tem pomenljivim opisom usnjarsstva je Vošnjak, sam »ledrarski« otrok, povedal še tole: »Šoštanj se je v teku poslednjih 30 let močno izpremenil, posebno tam, kjer je poprej stala blizu potoka priprosta enonadstropna hiša, vsemu ljudstvu znana pod naslovom 'pri Mihelnu', ker sta moj ded in oče bila krščena za Mihaela, 'pri Bošnjaku' pa je bilo ime v stranski ulici stoječi hiši z usnjarijo, v kateri so moji pradedje bili že davno naseljeni. Na mestu stare Mihelnove hiše se širi zdaj obširna tovarna za usnje.«¹⁷ Zgovorna je tudi Vošnjakova primerjava sejmov v njegovi mladosti s semanjim dnem leta 1900. »Tam, kjer je poprej 10 do 12 usnjarev imelo svoje štante, sta stala le dva in še ta dva nista dosti blaga spečala. Zato pa je bilo vse polno čevljarjev z narejenim blagom in tudi veliko več kramarjev.«¹⁸

Za lokalno zgodovino in našo problematiko so še dragocenejša druga Vošnjakova pričevanja o Šoštanju. Trško šolo, ki jo je začel obiskovati jeseni 1840, ko je domovala v stavbi trškega magistrata (»v magistralnem poslopju«), je imenoval starodavna. V resni-

¹⁵ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 204. – Ob nastanku urbarja leta 1575 je bil zastavni imetnik Viljem Galler (StLA, I. Ö. HK, Urbar und Buchreihe, K 104, Herrschaft Schöenstein, U 33/2, Relation, 4. 6. 1575, fol. 24–25). Po Pircheggerju je Sigmund Galler gospostvo verjetno kupil v prosto last pred letom 1590 (Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 204). Sikorini podatki, povzeti po štajerski imenjski knjigi, ne dajejo jasnega odgovora na vprašanje o času nakupa. Del imenja Sigmunda Gallerja je Viljem Galler prodal že leta 1582 (StLA, B 249/5, Sikora, *Die Steirischen Gülden*, str. 333).

¹⁶ Vošnjak, *Spomini*, str. 11. – Ni povsem jasno, katera usnjarska središča so bila mišljena s celjskim četverkotnikom. Tudi Vasilij Melik se v to ni spuščal, ko je v opombi k ponovni izdaji Vošnjakovih *Spominov* (1982) zapisal, da »so govorili v sedemdesetih letih [19. stoletja] o celjskem trdnjavnem če-

tverokotniku, ki naj bi branil nemško politično posest v tem delu Štajerske«, in sicer po zgledu trdnjavskega četverkotnika Mantova–Peschiera–Verona–Legnano, branika avstrijske posesti v severni Italiji (Vošnjak, *Spomini*, str. 679). Aleksander Žižek domneva, da pridejo poleg Celja in Šoštanja v poštev tri usnjarska središča, Slovenj Gradec, (Slovenske) Konjice in Slovenska Bistrica (informacija 19. 5. 2021). Glede na geografsko razporeditev bi šlo najlaže za četverkotnik Celje–Šoštanj–Slovenj Gradec–Slovenska Bistrica, torej za tri mesta in Šoštanj kot edini trg.

¹⁷ Vošnjak, *Spomini*, str. 11.

¹⁸ Prav tam, str. 29.

ci sploh ni bila stara, v trg pa se je od župnijske cerkve preselila šele v začetku 19. stoletja.¹⁹ Pri njenem opisu je Vošnjak skoraj mimogrede podal pričevanje o jezikovnih in »narodnih« razmerah v Šoštanju, zelo drugačnih kakor desetletja pozneje. Tisti del zapisa, ki govori o Slovencih in Nemcih, daje slovensko zgodovinopisje za eksemplaričen primer stanja pred sredo 19. stoletja. »Ker ni bilo nobene šolske dolžnosti, so zahajali v šolo le otroci tacihi staršev, kateri so jih hoteli v šolo pošiljati, največ iz trga, iz okolice le bolj od premožnejših kmetov. Učni jezik je bil nemški, a s kmečkimi otroki, ki so govorili le slovensko, je učitelj tudi slovensko govoril. Mi iz trga smo večinoma že od doma znali nemško. V naši hiši smo med seboj navadno nemško govorili, toda znali smo tudi slovensko. Čutili pa se nismo ne za Nemce ne za Slovence, ker se za narodnost sploh nikdo ni menil do l. 1848 in nam je jezik le bil sredstvo, da se sporazumemo med seboj in z drugimi. V šoli torej se nismo učili niti črke slovenske brati ali pisati, imeli smo nemški abecednik, nemško čitanko in tudi nemški katekizem.«²⁰

Kljub majhnosti in provincialnosti je bil šoštanski trg že tedaj močno prežet z nemškim pogovornim jezikom, kar je v nacionalni dobi tem laže vodilo v ostro delitev na Slovence in Nemce, kot je dobro znano, tudi znotraj Vošnjakove družine.²¹

V zvezi s trško samoupravo, ki ji je v njegovih otroških letih načeloval trški magistrat, je pisec povedal nekaj, kar je po analogiji z drugimi trgi in mesti sicer pričakovano, ni pa potrjeno s sočasnimi viri, ampak le še z enim mlajšim. Gre za običaj obhoda meja trškega pomirja, ki se je ohranil vse do konca obravnavane dobe. Ob tem je Vošnjak zapisal še nekaj besed o sestavi trških organov, prav tako slabo znanih: »Povedal sem že, da je Šoštanj bil 'landesfürstl. Markt' [deželno knežji trg] in imel svoj magistrat. K trgu spadajoči teritorij je bil z mejniki zaznamovan. Da se meje ohrani v živem spominu, je bil vsaka tri leta slovesen obhod z godbo na čelu. Za njo je stopal 'Marktrichter' [trški sodnik] s sindikom, svetovalci, odborniki, drugi tržani, ženstvo in otroci. Ko smo prišli do katerega mejnika, pograbili so možje nas dečke in vsakega po trikrat prav trdno postavili na mejnik, da bi si ga dobro zapomnil. Tudi mene so tako brez usmiljenja potiskavali na trde kamne, mejo bi pa jaz danes zastoj iskal. Trg je imel torej vse tiste pravice, kakor drugi enakega naslova, posebno pa to, da je smel na sejmihi pobirati štantnino od vseh štantov in od vsake priglane živine.«²²

Sodobnih opisov obhodov meja pomirja iz časa pred sredo 19. stoletja ne poznamo, je pa leta 1872 v šoštanski župnijski kroniki o tem nastalo poročilo, ki je že zaradi manjše časovne distance in več očitvecev zanesljivejše od poznejšega Vošnjakovega. Obhodi so bili v tem času na prvi majski dan, in sicer vsakih sedem let, ne na tri leta.²³

Odnos med trgom in šoštanskim gospodvom v zadnjih letih obstoja gospodstva in trške samouprave po pričevanju Josipa Vošnjaka ni bil zgleden, kar je vsekakor koreninilo globoko v preteklosti. Upravitelj gospodstva, po Vošnjaku »graščinski oskrbnik«, bi jo leta 1848 skoraj skupil od razjarjenih kmetov in z njim nemara tudi graščak Jožef Mayr,²⁴ če ne bi posredoval mladi kaplan Blaž Kocen (1821–1871), poznejši znani geograf in profesor. Upravitelj je bil nepriljubljen tudi pri tržanih, ki so mu, takoj ko so izvedeli za marčne dogodke na Dunaju ter za gesla o svobodi in enakosti, sredi noči priredili mačjo godbo,²⁵ povod za to pa je dal sam. »Razmere Šoštanjčanov do graščine, dasi ji niso bili podložni, so bile napete, ker je graščinski oskrbnik, neki Angerer, zmerom izkušal trgu kratiti njegove pravice. Grajska gospa je neki enkrat celo rekla, da se bo že doseglo, da bodo tržanke morale hoditi v grad pode snažit. To je mati nam silno nevoljna pripovedovala.«²⁶ In na drugem mestu: »Trg torej ni bil podložen graščini, ampak si je ohranil svoje svoboščine, dasi so graščaki poizkušali, spraviti tudi trg pod svojo oblast. Taki prepiri so se ponavljali večkrat, dokler l. 1848 ni storilo konca graščinskim predpravicam.«²⁷

Vendar revolucionarno leto 1848 ni prineslo le zemljiške odveze, ampak je postala okoliškim kmetom trn v peti tudi sejemska stojnina, ki jo je pobiral trg. »Kmetje pa so mislili, ako graščaki ne bodo več imeli pravice do tlake in desetine, zakaj bi jo imeli tržani do štantnine.« Na sv. Ahaca (22. junija), ko je bil v Šoštanju eden od semanjih dni, so se plačilu uprli, a so se po krajšem prerivanju s tržani vendarle vdali in predpisano sejemsko pristojbino plačali. »Šoštanjčani so tedaj zmagali in še sedaj pobirajo štantnino. Nimajo pa več Marktrichterja, ampak župana, in ne sindika, ampak občinskega tajnika. Svoj grb pa še imajo in uro na rotovžu, lesena roka s sabljo pa, ki je ob sejmihi kmetom pretila, je menda že zdavnaj strohnela.«²⁸

Leto 1848 je bilo prelomno tako v narodnem kakor v političnem in upravnem pogledu. Nove čase je v letu pomladi narodov na svoj način naznanila narodna garda ali narodna straža, ki ji je Vošnjak namenil

¹⁹ Po F. Hribniku je šola začela delovati okoli leta 1777, kot redna trivialka 1799, v trg se je preselila leta 1807 in po nekajletnem gostovanju v zasebnih hišah dobila učilnico »v občinski hiši na glavnem trgu« leta 1814 (Hribnik, *Mesto Šoštanj*, str. 131–132).

²⁰ Prav tam, str. 15–16.

²¹ Melik, *Josip Vošnjak*, str. 642–643.

²² Vošnjak, *Spomini*, str. 28–29.

²³ Hribnik, *Mesto Šoštanj*, str. 173–174.

²⁴ Vošnjak pravi: »neki Mayr« (Vošnjak, *Spomini*, str. 593). O Mayrju gl. Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 204; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 112–113.

²⁵ Vošnjak, *Spomini*, str. 28.

²⁶ Prav tam, str. 27.

²⁷ Prav tam, str. 593.

²⁸ Prav tam, str. 29.

naslednje besede: »Šoštanjčani so seveda l. 1848 tudi imeli svojo 'Nationalgarde' [narodno stražo]. Bilo jih je kakih 20. Za stotnika so si izvolili graščaka barona Gadolla v Turnu, lajtnant pa je bil naš oče, ki si je kupil sabljo, katero še hrani brat Mihael. Sablja ima vgraviran zapis: 'Zur Erinnerung an den 13., 14. und 15. März 1848.' [V spomin na 13., 14. in 15. marec 1848.] Ko se je deputacija na dveh lestvičnih vozovih peljala v Turn, da naznani baronu njegovo izvolitev, smo se tudi študentje spravili na vozove. V Turnu je bilo prav veselo, vino je teklo in to je bila glavna stvar pri 'Nationalgarde'. Gadolla, droben možiček, se je zahvalil za izkazano čast, pa nisem videl, da bi kedaj bil prišel v Šoštanj, izvrševat svoje poveljništvo.«²⁹

Leto dni po revolucionarnem vrenju in zemljiški odvezi so bile v Avstriji odpravljene vse mestne in trške avtonomije, tako tudi šoštanjka. Šoštanj je namesto izvoljenega trškega sodnika in magistrata dobil izvoljenega župana in občinski odbor, lokalna politika pa je neizogibno postala del širše, deželne, državne in nacionalne politike.

Marsikaj minulega je šlo poslej v pozabo in izgubo kot nebodigatreba. Kot je izpričal Josip Vošnjak, je njegov mlajši brat Mihael (1837–1920), politik in gospodarstvenik, ponosno hranil očetovo sabljo poveljnika narodne garde iz leta 1848. Tudi v občinskem arhivu so še hranili nekaj starih trških privilegijev,³⁰ sicer pa je bil odnos do arhivalij preteklih časov tako kot še marsikje precej mačehovski. Pričujoči prispevek o trški zgodovini bi lahko imel v nasprotnem precej drugačno vsebino, predvsem pa bi bil podrobnejši. O ravnanju z arhivom in sploh o odnosu do lokalne zgodovine je namreč Josip Vošnjak povedal: »Ko so sloveli celjski grofi, je bil tudi šoštanjski grad njihova last in iz te dobe so se na magistratu še shranjevali na pergamentu pisani privilegiji, ki so jih potrdili tudi poznejši vladarji štajerski. Vsa ta stara pisma so ležala v neki škrinji pod streho in jaz sem jih pregledoval večkrat, ko sem se dijak mudil doma. Shranjena je bila tam nadalje debela, v usnje vezana knjiga, ki so bili v nji sejni zapisniki trškega zastopstva, spisani nemški. Začeli so se, če se ne motim, s 17. stoletjem. Na sprednji platnici je bila na notranji strani zapisana prisega v slovenskem jeziku, katera se je brala pri zaslišanju zločincev in prič takim strankam, ki niso bile večše nemščine. Žal, da nisem prepisal te prisege. Knjiga, za katero se ni briga nihče, se je potem valjala pod hišno streho mojega brata trgovca in šla menda pot starih papirjev – na zavijanje sira itd. Pergamentni dokumenti s svojimi velikimi pečati pa so

se baje oddali v Joan[n]eum v Gradcu.«³¹ K sreči so se resnično ohranili in so danes v Pokrajinskem arhivu Maribor,³² medtem ko ne bomo nikoli poznali številnih drobnih, a verjetno tudi pomembnejših dogodkov, podrobnosti o funkcioniranju trške uprave in sodstva, o gospodarstvu, posesti, hišah in navadah starih Šoštanjčanov.

Upravno-sodna podoba trga

O upravno-sodnih razmerah v Šoštanju od njegovega nastanka do konca srednjega veka vemo zelo malo, kot nasploh o večini trgov v tem času. Tako kot glavčina srednjeveških trgov na Slovenskem se tudi Šoštanj v virih pojavi v 14. stoletju. V kronologiji pojavitev trških naselbin, od katerih jih je četrtnina pred letom 1500 dobila mestne pravice, je umeščen na prelom iz druge tretjine v tretjo.³³

Trg se prvič izrecno omenja v času grofov Celjskih leta 1355, ko je pisarjeva vdova Kunigunda iz Slovenj Gradca svojemu gospodu Frideriku I. Celjskemu predala po možu podedovane posesti, na prvem mestu hišo v Šoštanju skupaj s petimi ostati v trgu (*daz haus ze Scho'nnstein und funf hofstet in dem marcht gelegen*).³⁴ Po Jožetu Curku so Šoštanju trške pravice gotovo podelili že Vovbrški grofje pred izumrtjem leta 1322,³⁵ Tone Ravnikar pa nastanek trga z večjo verjetnostjo in argumentirano postavlja v čas vovbrških naslednikov gospodov Žovneških, od leta 1341 grofov Celjskih. Ko sta namreč Herman in Elizabeta Vovbrška leta 1318 posest Šoštanja zastavila lavantinskemu škofu Ditrihu, se v listinah omenjata šoštanjski grad in pripadajoča vas Družmirje, ni pa še sledu o trgu. Zelo verjeten čas nastanka trške naselbine pod gradom je po Ravnikarju tridesetletje 1318–1348, saj naj bi bil trg prvič posredno izpričan leta 1348 prek trškega sodnika (*richter czu Scho'nstain*).³⁶

Skoraj nobenega dvoma ni, da je trg tedaj že obstajal, saj je prvič izpričan le sedem let zatem, večjo previdnost pa zahteva interpretacija oznake »richter« kot trški sodnik. Postavlja se vprašanje, ali so bili v 14. in 15. stoletju izpričani sodniki resnično samo trški in ne hkrati gosposki sodniki oz. deželski ali sploh samo to. Funkcija trškega sodnika se je načeloma osamosvojila od gosposkega, ko se je izločilo lastno trško sodišče in je gospostvo ostalo zanj samo druga sodna instanca, kar bomo videli pri obravnavanju zgodnjega novega veka.

³¹ Vošnjak, *Spomini*, str. 592–593.

³² Gl. op. 50–51 in 58–65. – V graškem štajerskem deželnem arhivu, ki se je leta 1868 izločil iz Joanneuma, danes ni moč goče najti nobene šoštanjske trške privilegijske listine.

³³ Najpopolnejši pregled prvih omemb celinskih meščanskih naselbin na Slovenskem ponuja preglednica v *Slovenskem zgodovinskem atlasu*, str. 77.

³⁴ Šl AS 1063, Zbirka listin, št. 4143, 1355 I. 21., s. l. Prim. Blaznik, *Slovenska štajerska*, str. 409.

³⁵ Curk, *Trgi in mesta*, str. 135.

³⁶ Ravnikar, *Zgodovina Šoštanja I*, str. 63.

²⁹ Prav tam, str. 29–30. – »Baron Gadolla«, v resnici samo vitez s polnim imenom Franz Ritter von Gadolla (1797–1866), je bil vnet spodnještajerski domoznanec in prapravnuk Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693), vendar ni mogel dognati, da izvira neposredno od polihistorja, ampak je vedel le, da je njegova praprababica pl. Dienerspergova izšla iz Valvasorjeve rodbine (Golec, Domoznanec Franc vitez Gadolla, str. 13).

³⁰ Kovačič, Gradivo za krajevne kronike, str. 45–47.

A tudi po oblikovanju lastnega trškega sodišča trški sodnik ni nujno izviral iz vrst tržanov, kaj šele da bi ga ti volili oziroma, kot bomo videli pozneje (1575), predlagali gospostvu v izvolitev dva kandidata, obvezno iz vrst mož s hišno posestjo v trgu. V šoštanjskih sodnikih, ki se pojavljajo v srednjeveških virih, lahko prej vidimo postavljene gosposčinske uradnike kakor (izvoljene) predstojnike trške avtonomije.

O prvem sodniku, ki naj bi ga vir iz leta 1348 povezoval s Šoštanjem, ne vemo ničesar razen omembe funkcije.³⁷ Listina, v kateri naj bi se pojavil, namreč danes ni izsledljiva, zato lahko o naravi njegove sodniške funkcije le ugibamo.³⁸ Tudi prvi po imenu znani sodnik Seydlein (*Seydlein dez richter czu Schönstain*), ki se leta 1378 pojavi kot priča kupoprodaje, bi bil glede na skromne podatke lahko hkrati trški in gosposčinski sodnik ali samo eno od tega.³⁹ Prav tako njegov potomec Friderik Töllinger (*die zeit richter ze Schoenstain*), ki je leta 1405 skupaj z ženo v gornjegrajskem samostanu ustanovil večno mašo za dušni blagor svojega prednika, Seydleinovega pokojnega sina Tomaža,⁴⁰ in Hans Frank (*vnser Richter zu Schonstain*), ob prejemu celjskega fevda leta 1436 že pokojni.⁴¹ Pozornost pritegne zlasti sodnik Hieronim Voytländer, o katerem je znano, da je opravljal več funkcij, sodniško nekaj časa hkrati z gradiščansko. Kot sodnika ga redno srečujemo v tridesetih in štiridesetih letih 15. stoletja. Najprej leta 1436 v listini grofa Friderika II. Celjskega, ki v zvezi s trgov nalaga nadzorne obveznosti šoštanjskemu gradiščanu Joštu Vaistu (*Burggrauen*) in Hieronimu kot tamkajšnjemu sodniku (*vnserm Richter daselbs*).⁴² Dve leti zatem, leta 1438, je Hieronim Voytländer sopečatil dve privatni listini kot šoštanjski sodnik,⁴³ naslednje leto, 1439, pa je v nekem reverzu naveden v dvojni funkciji: gradiščana na gradu Kacenštajn in sodnika v Šoštanju (*Jeronimues Voytlander puerkgraff zu Chaczenstain vnd rychtter zw Schonstain*).⁴⁴ Leta

1441 je overovil listino samo kot gradiščan, tokrat na Forhteneku.⁴⁵

Da formulacija »sodnik v Šoštanju« lahko pomeni samo gosposčinskega in ne tudi trškega sodnika, nazorno priča listina grofa Friderika II. Celjskega v celjski fevdni knjigi. Ko je grof leta 1441 Ulriku Moshaimerju podelil hubo s podložnikom v vasi Laze »v šoštanjskem urbarju« (*in vnserm vrbar Schonstain gelegen*), je zaščito prejemnikove pravice ukazal »vsem našim sodnikom in amtmanom v Šoštanju, sedanjim in bodočim«.⁴⁶ Trški sodniki so iz te formulacije avtomatično izvzeti, saj nad hubo v Lazah pri Velenju niso mogli imeti nobenih pristojnosti.

V zgodnji fazi trga moramo torej v sodniku najprej videti gosposčinskega uradnika. Trško avtonomijo je predstavljala samo občina tržanov, tj. moških z individualno podeljenimi tržanskimi pravicami, iz katere se je sčasoma razvil trški svet kot njen izvršilni organ. To se je precej gotovo zgodilo že pred koncem srednjega veka, čeprav o svetu in občini tržanov nimamo poročil vse do druge polovice 16. stoletja. Tržanstvo kot kolektiv pa je prvič omenjeno v regestu listine iz leta 1434 v registru listin gospostva Gornji Grad. Tržani (*Cives Schönstainenses*) so se zavezali, da ne bodo ovirali škalskih župnikov in njihovih pomočnikov pri sv. Mihaelu (vikarjev poznejše šoštanjske župnijske cerkve v Družmirju), ki bodo maševali v Šoštanju (v cerkvi sv. Mohorja).⁴⁷ Čeprav je ohranjen le regist reverza in ne vemo natanko, kakšna je bila izvirna samonaslovitev izstaviteljev, je pomenljivo, da na čelu tržanov ni sodnika in sveta.

Trško pravo Šoštanja je od poznega srednjega veka dalje temeljilo na pisnih privilegijih vsakokratnega trškega gospoda, najprej grofov Celjskih in nato deželnih knezov iz habsburške rodbine, ko pa trg ni bil več v deželnoknežjih rokah, vladarjev iz iste hiše. Vsi trgu Šoštanj podeljeni privilegiji⁴⁸ so bili parcialni, kar pomeni, da so jamčili posamezne pravice in urejali razmerje trga navzven. Kot je pri trgih običajno, niso govorili o notranjih razmerjih. Niso, denimo, predpisovali sestave in načina volitev trških organov, sodnih pravic, opisovali meja trškega pomirja

³⁷ Blaznik, Slovenska Štajerska, str. 409.

³⁸ Blaznik kot vir navaja »kop. LA«, vendar v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu ni mogoče najti prepisa listine ne v notranjeavstrijski zbirki listin (*Innerösterreichische Urkundenreihe*) ne v kopalnih knjigah »dvorne zakladnice« (*Hofschatzgewölbbücher*) in ne v splošni zbirki listin (*Allgemeine Urkundenreihe*). Za pomoč se iskreno zahvaljujem kolegu dr. Norbertu Weissu, arhivistu Štajerskega deželnega arhiva.

³⁹ Objava listine 1378 IV. 11., s. l. v: Bizjak in Preinfalk, *Turjaška knjiga listin I*, št. 211, str. 282.

⁴⁰ NŠAL, NŠAL 101, Zbirka listin, št. 238, 1405 III. 5., s. l. Regest v: Volčjak, *Listine Nadškofjskega arhiva Ljubljana*, str. 282–283.

⁴¹ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 84, I-57r, fevdna knjiga za grofiji Ortenburg in Celje 1436–1447, fol. 87v.

⁴² Insert listine 1436 X. 3., s. l. v: SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 464, 1598 II. 14., Gradec. Prim. Ravnika, *Zgodovina Šoštanja I*, str. 99–100.

⁴³ SI AS 1063, Zbirka listin, št. 550, 1438 XI. 4., s. l.; št. 551, 1438 XI. 4., s. l.

⁴⁴ NŠAL, NŠAL 101, Zbirka listin, št. 303, 1439 V. 16., s. l. Regest v: Volčjak, *Listine Nadškofjskega arhiva Ljubljana*, str. 338.

⁴⁵ NŠAL, NŠAL 101, Zbirka listin, št. 306, 1441 VIII. 28., s. l. Regest v: Volčjak, *Listine Nadškofjskega arhiva Ljubljana*, str. 340.

⁴⁶ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 84, I-57r, fevdna knjiga za grofiji Ortenburg in Celje 1436–1447, fol. 92–93.

⁴⁷ Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 397.

⁴⁸ Vse privilegije od leta 1436 do 1815, ne glede na ohranjenost v izvirmiku, prepisu ali insertu in ne glede na hranišča (ta žal niso navedena), je nanizal Franc Hribernik v monografiji o Šoštanju (Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 171). Najstarejši privilegiji, izdani do konca 16. stoletja, so del kolektivnega spomina že skoraj dve stoletji, saj jih v svojem štajerskem historično-topografskem leksikonu iz leta 1822 omenja že C. Schmutz (Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 511). Šoštanjčani so vedenje o svoji preteklosti leta 1843 črpali iz tega tiskanega vira, na katerega so se sklicevali v odgovoru na vprašalnice za t. i. Göthovo topografijo (ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.6, Šoštanj, julij 1843).

(ozemlja), podobe grba ipd. Večinoma tudi niso navajali vsebine pravic, ampak so samo sumarno potrjevali »vse stare pridobljene pravice«. Notranje zadeve so Šoštanjčani urejali na drugačen način, neposredno z gospodstvom Šoštanj, ki je bilo do zadnje četrtine 16. stoletja deželno knežje in nato zasebna plemiška last.⁴⁹ Predpisi in opisi pravic so bili zapisani v gospodskih urbarjih in so se kot takšni z določenimi spremembami prenašali iz stoletja v stoletje ne glede na lastništvo gospodstva.

Po vsebini sumaren je že prvi v izvirniku ohranjeni privilegij, ki ga je 28. februarja 1570 v Gradcu izdal nadvojvoda Karel, tedanji deželni knez notranjeavstrijskih dežel in obenem trški gospod Šoštanja, saj je bil trg sestavni del deželno knežjega gospodstva Šoštanj, danega v zastavno imetništvo. Karel je ugodil prošnji sodnika, sveta in občine trga Šoštanj (*N. Richter, Rath vnd Gemain des Marckhts Schönstain*) ter Šoštanjčanom potrdil vse pravice in privilegije, ki so jim jih podelili njegovi predniki.⁵⁰ Edina dodana vrednost tega privilegija je navedba treh trških organov kot prosilcev. Gre za prvo znano omembo trškega sveta in sodnika na čelu trga, kar pomeni, da je slednji tedaj že bil predstojnik občine tržanov in ne samo imenovan od gospodstva. Za kakšne pravice je šlo, pove šele potrditvena listina Karlovega naslednika nadvojvode Ferdinanda, izdana v Gradcu četrto stoletja pozneje, 14. februarja 1598, na prošnjo istih trških organov (*N. Richter, Rath vnd Gemain des Marckhts Schönstain*). Privilegij vsebuje inserte šestih listin od leta 1436 do 1570: grofa Friderika II. Celjskega z dne 3. oktobra 1436, cesarja Friderika III. z 2. aprila 1492 (dve listini) in 17. aprila 1492, cesarja Maksimilijana I. z dne 7. julija 1514 in že znano potrditveno listino nadvojvode Karla iz leta 1570.⁵¹

Vsi šoštanjski trški privilegiji izpred leta 1570 so listine trških gospodov, najprej Celjskih in nato Habsburžanov, ki deklarativno urejajo težave trga z zunanjimi dejavniki. Začenjajo se z ukazom predzadnjega grofa Celjskega, Friderika II., ki je v sredo po mihaelovem, 3. oktobra 1436, izdal ukaz o spoštovanju nekaj starih pravic (*alte Recht*) trga (*vnser marckht zu Schönstain*): pravice do točenja vina, tedenskega sejma in prisilne poti za tovorjenje soli proti Slovenj Gradcu skozi Šoštanj. Ukaz je bil naslovljen na šoštanjskega gradiščana (*Burggrauen*) Jošta Vaista in tamkajšnjega sodnika (*vnserm Richter daselbs*) Hieronima Voytländerja, vključno z njunimi nasledniki, ki naj bi poskrbeli, da šoštanjski trg ne bi več trpel znatne škode zaradi podeželskih vinotočev, konkurenčnega tedenskega sejma v Velenju in ker trgovina s soljo proti Slovenj Gradcu ubira neobičajne poti.⁵²

Listina grofa Friderika ne navaja skupnosti tržanov, ampak govori o trgu. Kot že rečeno, tudi »naš sodnik« v trgu ni nujno opravljal samo funkcije trškega sodnika, temveč gosposčinskega oziroma deželskega sodnika.

Tudi prve tri privilegijske listine iz habsburške dobe, ki jih je leta 1492 izdal cesar Friderik III., na čelu trške skupnosti še ne omenjajo trškega sodnika in sveta, ampak govorijo o prošnji »naših tržanov in ljudi v Šoštanju« (*vnsern Burgern vnd Leythen zu Schönstain*) oziroma »naših tržanov« (*vnser Burger*). Prosilce so pod zaščito cesarja kot šoštanjskega zemljiškega in trškega gospoda prignale podobne težave kakor njihove predhodnike dobrega pol stoletja prej (1436) in nekatere nove. Z listinama, izdanima 2. aprila 1492 v Linzu, je vladar zagotovil nemoteno priseljevanje v trg in onemogočil samovoljno izseljevanje iz njega. S prvo listino je svojim tržanom in podložnikom podelil privilegij, da niso dolžni nikomur (nobenemu zemljiškemu gospodu) izročiti oseb, ki se naselijo v trgu.⁵³ Z drugo, sočasno, je na prošnjo Sigmunda Lichtenbergerja, oskrbnika na Forhteneku, in šoštanjskih tržanov (*vnser Bürger zu Schönstain*) ukazal vrnitev tržanov, ki so trg zapustili brez dovoljenja.⁵⁴

Dva tedna pozneje, 17. aprila 1492, je Friderik III., ki se je tedaj z dvorom še vedno mudil v Linzu, omenjenemu forhteneškemu oskrbniku Lichtenbergerju ter amtmanu v Šoštanju in na Kacenštajnu izdal ukaz, naj na prošnjo trga (*vnser Markt daselbs in Schönstain*) poskrbi, da mu ne bodo delali škode vinotoči po župniščih in drugod v okolici, da bo bolje obiskan tedenski sejem in da bo trgovina s soljo potekala po starih utečenih poteh.⁵⁵ Šoštanjčane so torej pestile enake težave kakor dobrega pol stoletja prej, le da zdaj ni omenjen sosednji velenjski trg.

K šoštanjskim srednjeveškim privilegijem smemo kot zadnjega šteti še listino Friderikovega sina cesarja Maksimilijana I., poslednjega potujočega vladarja naših dežel, ki jo je »zadnji vitez« izstavil 7. junija 1514 v Celju. K Maksimilijanu kot deželnemu knezu in šoštanjskemu trškemu gospodu je prišlo odposlanstvo trga in ga prosilo za zaščito svojih starih, zdaj ogroženih pravic. Cesar je listino izdal v obliki ukaza sedanjemu in prihodnjim amtmanom gospodstva Šoštanj (*Ambtman zw Schönstain*) na prošnjo »(trške) občine in podložnikov v Šoštanju« (*die Gemain vnd Vnderthonen zw Schönstain*). Prosilce je njegov pokojni oče Friderik III. obdaroval z več doslej spoštovanimi svoboščinami, ker pa po smrti amtmana Friderika Lambergerja ni bilo nikogar, ki bi omenjene svoboščine ščitil, naj bi Šoštanjčani in trg utrpeli znatno nazadovanje (*in abnemen außserlachen*).

⁴⁹ Gl. op. 15.

⁵⁰ SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 422, 1570 II. 28., Gradec.

⁵¹ Prav tam, št. 464, 1598, februar 14., Gradec.

⁵² Insert listine 1436 X. 3., s. l., v: prav tam, št. 464, 1598, februar 14., Gradec. Prim. Ravnikar, *Zgodovina Šoštanja I*, str. 99–100.

⁵³ Insert listine 1492 IV. 2, Linz (1), v: prav tam.

⁵⁴ Insert listine 1492 IV. 2, Linz (2), v: prav tam.

⁵⁵ Insert listine 1492 IV. 17., Linz, v: prav tam.

Sklepati smemo, da bi se v Friderikovih in Maksimilijanovi listini pojavila trški sodnik in svet, če bi na prelomu iz srednjega v novi vek že imela dovolj reprezentativno vlogo. Naslovitve trških prosilcev v vladarskih listinah so bile na drugi strani sicer tudi klišejske, a so se v trgih z razvito avtonomijo sami naslavljali kot sodnik, svet in občina (tržanov), česar v šoštanjskih listinah ni. Ne bi smelo biti dvoma, da se je tudi tukaj iz občine tržanov še pred koncem srednjega veka izoblikoval ožji organ, trški svet, o trškem sodniku pa, da je to funkcijo bodisi kot samostojno bodisi skupaj z vlogo sodnika šoštanjskega gospodstva (deželskega sodnika) opravljal pooblaščenec zastavnega imetnika gospodstva. Glede na povedano gre emancipacijo trškega sveta in sodnika kot izvoljenega predstojnika trga postavljati šele v čas po Maksimilijanu in preden se kot prosilca za potrditev starih privilegijev pojavita v deželno knežji privilegijiški listini z dne 28. februarja 1570.

V poznejših deželno knežjih privilegijskih listinah⁵⁶ je naslovitev sodnika, sveta in občine standard, tako najprej v Ferdinandovi iz leta 1598, ki vsebuje vse starejše privilegije do vključno leta 1570,⁵⁷ in v privilegiju istega deželnega kneza iz leta 1599 za tri letne sejme.⁵⁸ Nadaljnje listine deželnih knezov iz 17. in 18. stoletja so v maniri dobe brez prave vsebine, saj razen ene vse zgolj v paketu potrjujejo »vse stare pravice in svoboščine«. Najprej jih je z listino, izdano 12. novembra 1639 na Dunaju, potrdil cesar Ferdinand III.,⁵⁹ za njim 18. maja 1665 na gradu Laxenburg Leopold I.⁶⁰ in nato isti cesar 31. januarja 1673 z listino iz Gradca, ki poleg starih pravic izrecno omenja še tedenski sejem.⁶¹ Jožef I. je potrditveno listino trgu izdal na Dunaju 31. avgusta 1707,⁶² njegov naslednik Karel VI. pa 19. junija 1715 prav tam.⁶³ V originalu se ni ohranila potrditev trških pravic Marije Terezije z dne 1. avgusta 1742, ki jo poznamo samo iz zadnje tovrstne listine; 16. oktobra 1783 jo je na Dunaju izstavil Jožef II. in namesto občine tržanov navaja »celotno tržanstvo« (gesamte Burgerschaft).⁶⁴ Po jožefinski dobi je potrjevanje mestnih in trških pravic na splošno prišlo iz navade. Tako tudi Franc I. z listino, izdano 14. decembra 1815 na Dunaju municipalnemu trgu Šoštanj (*Municipal Markt Schönstein*) – ne več sodniku, svetu in tržanom –, ni potrdil starih privilegijev, ampak štiri letne in živinske sejme ter četrtkov tedenski sejem.⁶⁵

Iz privilegijev ne izvemo praktično ničesar o trški samoupravi, razen da Šoštanj premore oba klasična organa razvite upravno-sodne avtonomije: trškega sodnika in trški svet. Za čas, preden se leta 1570 skupaj pojavita v listini nadvojvode Karla, so notranje razmere v Šoštanju zavite v temo in odvisne od sklepanj iz analogij. Emancipacija trga znotraj šoštanjskega gospodstva, ki se odraža v oblikovanju trške avtonomije z izvoljenim zastopstvom in lastnim trškim sodiščem s prvo sodno instanco, je proces, katerega podrobnosti ne poznamo. Tako kot pri drugih trgih s primerljivo razvito avtonomijo je potekal nekje na prehodu iz srednjega v novi vek. Drugače kot, denimo, za trg Višnja Gora, ki mu je cesar Friderik III. leta 1461 s posebnima privilegijema podelil trško pomirje in pravico do volitev trškega sodnika,⁶⁶ nimamo za Šoštanj nobenega tovrstnega dokumenta. Tak deželno knežji privilegij tudi nikoli ni nastal, sicer bi ga Šoštanjčani skrbno hranili in konec 16. stoletja ne bi premogli samo nekaj privilegijev iz 15. stoletja, od katerih nobeden ne omenja ne pomirja ne sodniških volitev.⁶⁷ Da je trško pomirje obstajalo vsaj že v dobi Celjskih (pred 1456), je na dlani, saj je kot nekaj samoumevnega dokumentirano v regestih treh listin, izdanih med letoma 1460 in 1496.⁶⁸ Ni pa mogoče samo na podlagi tega trditi, da je trg v drugi polovici 15. stoletja že premogel lastno sodstvo, in še manj, da je kot predstojnika volil lastnega sodnika, ki ga je gospodstvo potrjevalo. Pomirje se na primer leta 1439 omenja tudi v malem deželno knežjem trgu Svibno pri Radečah,⁶⁹ o trškem sodniku pa ni od tam ne tedaj ne pozneje nobenih poročil.⁷⁰

Kaj je torej znanega o šoštanjskem pomirju in sodniških volitvah pred koncem srednjega veka in kaj pozneje? O pomirju imamo iz 16. stoletja samo poročilo iz leta 1575 v komisijski objezdi (*Bereütung*) oziroma reformaciji šoštanjskega in kacenštajnskega deželno knežjega gospodstva, tedaj zastavljenega Viljemu Gallerju. Tržani Šoštanja (*die Burgerschaft des Marckhts Schönstein*) so se komisiji med drugim pritožili, da jim zastavni imetnik krati prvo sodno instanco (*Benehmd Irer ersten Instanz*), in predložili tri dokumente iz druge polovice 15. stoletja, v katerih je omenjeno trško pomirje, a nič več kot omenjeno. Aleksander Freiburger, Gallerjev pooblaščenec in zakupnik gospodstva (*Gällers Gewalttrager unnd Bestanndman*), je povedal, da so tržani vedno (*albeg*) imeli pomirje in da se v času njegovega zakupništva (*in Zeit seiner Inhabung*) ni nikoli zgodilo kaj takega, zato naj se s primeri dokaže, ali pomirje pripada tržanom ali deželskemu sodišču (gospodstvu). Nato so Šo-

⁵⁶ Prim. Kovačič, Gradivo za krajevne kronike, str. 45–47.

⁵⁷ Insert listine 1514 VI. 7., Celje, v: SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 464, 1598, februar 14., Gradec.

⁵⁸ Prav tam, št. 467, 1599 II. 4., Gradec.

⁵⁹ Prav tam, št. 527, 1639 XII. 12., Dunaj.

⁶⁰ Prav tam, št. 573, 1665 V. 18., Laxenburg.

⁶¹ Prav tam, št. 588, 1673 I. 31., Gradec.

⁶² Prav tam, št. 650, 1707 VIII., 31., Dunaj.

⁶³ Prav tam, št. 668, 1715 VI. 19., Dunaj.

⁶⁴ Prav tam, št. 902, 1783 X. 16., Dunaj.

⁶⁵ Prav tam, št. 1035, 1815 XII. 14., Dunaj.

⁶⁶ Otorepec, Ob 500-letnici, str. 282.

⁶⁷ SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 464, 1598, februar 14., Gradec.

⁶⁸ StLA, I. Ö. HK, Urbar und Buchreihe, K 104, Herrschaft Schönstein, U 33/2, Relation, 4. 6. 1575, fol. 24–25.

⁶⁹ Golec, Dolenjska mesta, str. 502.

⁷⁰ Prim. Koropec, Žebnik, Radeče, str. 56–59, 67–76.

štanjčani s starimi pismi (*mit altenn Briefffen*) dokazovali, da je trg imel pomirje že iz davnine (*von alters*). Prvi dokument je bil izdelek (*ain kundtschafft*) Andreja Grimšičerja (*Grimbschuzer*) in Andreja Trebniškega (*Truebnegger*)⁷¹ z omembo pomirja (*des Purgfridts Schönstein Meldung*), datiran na jurjevo 1460. Pomirje sta nadalje omenjala še fevdno pismo cesarja Friderika III. za Magdaleno, hčerko omenjenega Grimšičerja, izdano leta 1476 v Dunajskem Novem mestu, in kupno pismo Sigmunda pl. Lichtenberg(er)ja, »gospoda in odvetnika« gospodstva Šoštanj (*derselben Zeit Herrn vnnnd Anwalden der Herrschaft Schönstein*) iz leta 1496, s katerim je Primož Wasserhofer svojemu bratu (brez navedbe imena) prodal hišo, oštat in njivo v šoštanjskem pomirju (*Im Purgfridt Schönstein*).⁷² Trije komisarjem predloženi dokumenti – še več podobnih pa naj bi imel leta 1575 pri sebi Jurij Sigfrid pl. Truebnegg⁷³ – torej ne povedo nič drugega, kakor da so v 15. stoletju v listinah navajali formulacijo o pravicah in običajih v šoštanjskem pomirju. Slednje ni nikjer izrecno imenovano trško, ker je bilo to samo po sebi razumljivo. Iz dokumentov izvemo več o tem, česar v njih ni. Prometa z nepremičninami v trgu in njegovem pomirju torej leta 1496 še ni potrjevalo trško sodišče, ampak šoštanjsko gospodstvo. Trški sodnik in svet se očitno ne pojavita v nobenem od predloženih dokumentov, ki so jih izdali različni izstavitelji: dva Šoštanjčana (1460), cesar kot deželni knez (1476) in zemljiško gospodstvo (1496). Iz tega časa poznamo sicer najstarejši urbar šoštanjskega gospodstva, tj. temeljni urbar iz okoli leta 1498, vendar nas v zvezi z upravno-sodnimi razmerami v gospodstvu in trgu pušča povsem nepotešene.⁷⁴ Če bi bilo tedaj kaj spornega ali bi trg imel podobne pravice kot pozneje, v sedemdesetih letih 16. stoletja, bi se zapisi o tem prej ko slej znašli tudi v urbarju.

Upravno-sodne razmere obravnava šele naslednji **temeljni urbar iz leta 1575**, sestavljen po komisij-ski objezdi zastavnega gospodstva. Trg je imel tedaj v odnosu do gospodstva že utrjen položaj. Posestniki v Šoštanju tako denarnih dajatev niso plačevali neposredno gospodstvu, ampak so jih pobirali sami in bili kot taki en sam, kolektivni urbarialni obveznik: trg Šoštanj (*Marckht Schönstein*). Njihova celotna obveznost je znašala 20 mark pfenigov v črnih kovancih, kar je v belem denarju pomenilo 17 funtov, 46 krajcarjev in 2 črna pfeniga, v »sodobni valuti« pa 17 goldinarjev, 46 krajcarjev in pol (2 črna pfeniga). Preračunavanje iz starih v nove vrednosti kaže, da je mo-

rala biti kolektivna obveznost utečena že nekaj časa.⁷⁵ Zapisane pravice in svoboščine tržanov (*Der Burger-schafft daselbst Recht vnnnd Freyhait*) sta na prvem mestu sestavljala dva člena: Pomirje (*Bürckhfridt*) in Izvolitev sodnika (*Richters Erwellung*). O obsegu trškega pomirja⁷⁶ deželnoknežja reformacijska komisija (objezda) ni mogla dobiti nobenih zanesljivih poročil. Tržani (*die Burger des Marckhts Schönstein*) so trdili, da so listine o pomirju že zdavnaj (*vorlanngst*) izgubili v požaru, zakupnik zastavnega imetnika pa tudi ni vedel nič gotovega. S starimi in novimi kupnimi in drugimi pismi so vendarle ugotovili obseg pomirja, v katerem so imeli svoja polja, njive in travnike tako tržani kot drugi ljudje. Reformacijski komisarji so nato podali natančen obseg pomirja, ki se je začelo in sklenilo pri žovneškem podložniku Danijelu Zorku, šlo od tam po potoku Topolšica (Toplica) do mlin na šoštanjskega podložnika Matevža Srala (*Srallo*), do vzpetine s hrastom nad Sralom, nato do Gregorja Sovserja, na Knežek (*Knescheckh*), teklo nad Klančnikom (*Glänntschneg*), od tam na hrib Široko (*auf ain Rundten Püchl*) in na Gorice (*Gorizen*), navzdol do starega Kokolovega mlina na Velunji, še naprej po Velunji do Družmirskega polja, do Zelenega jezua (*auf den Grün Tumpff*), navzdol po grabnu do križa proti Percu (*gegen dem Perzen*), na Apnek (*auf den Appenegg*), gor in dol na Vrhovnik (*auf den Verhou-negg*), nato do križa pri vinogradu Martina Fišerja, čez Veniški vrh (*vber des Vünschenegg Perg*), navzdol do Brezovice (*auf den Breschouiz*), navzdol mimo starih zapuščenih rudniških jam (*Perkhgrueben*) ter po Paki nazaj do Zorka.⁷⁷ Obseg pomirja je bil majhen, saj je na najširših delih segalo le okoli dva kilometra od trškega središča.⁷⁸ Opis meja iz leta 1575 se močno ujema z opisom v župnijski kroniki iz leta 1872, kako je vsakih sedem let potekal obhod meja pomirja pred letom 1848.⁷⁹

Urbar v členu o izvolitvi sodnika pove, da imajo tržani pravico vsako leto izvoliti trškega sodnika (*Marckhrichter*). Ne vemo pa, kako daleč v preteklost je pravica segala in ali se je način volitev z deželnoknežjo reformacijo leta 1575 spremenil, saj člen govori le o tem, da je bil med zadnjo reformacijo »dan tale red« (*dise Ordnung gegeben*). Tržani so izmed sebe izvolili dva moža (*zween erkhuessen*) in ju predstavili zastavnemu imetniku gospodstva ali njegovemu amtmanu, ta pa je za sodnika sprejel in potrdil tistega, ki se mu je zdel sposobnejši. Moral je tudi paziti, da je imel sodnik v trgu hišo, kjer je živel (*das derselb Ri-*

⁷¹ Leta 1448 je bil gradiščan (*Burggraf*) na šoštanjskem gradu Anton Grimšičer (*Grimschitzer*), gradiščan Andrej Trebniški (*Triebenegger*) pa ga je po izumrtju Celjskih najprej branil pred Friderikom III. in ga kmalu nato dobil od cesarja v zastavo (Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 204).

⁷² StLA, I. Ö. HK, Urbar und Buchreihe, K 104, Herrschaft Schönstein, U 33/2, Relation, 4. 6. 1575, fol. 24–25.

⁷³ Prav tam, fol. 25.

⁷⁴ StLA, Stockurbare, Sch. 67/156, Urbar Schönstein ca. 1480 [1498], fol. 1–93.

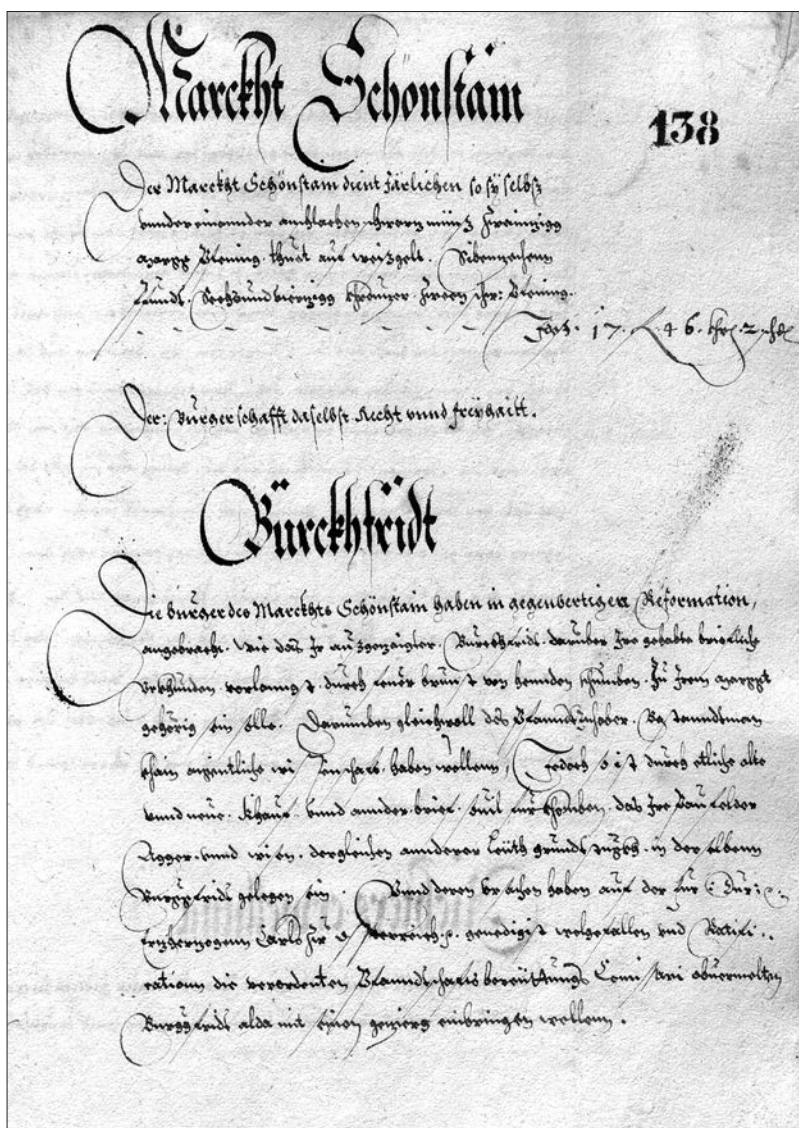
⁷⁵ Prav tam, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Katzenstein 1575, fol. 138.

⁷⁶ O mejah pomirja in njihovih obhodih gl. prispevek Roka Polesa v isti številki *Kronike*.

⁷⁷ StLA, Stockurbare, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Katzenstein 1575, fol. 138–139. – Potek pomirja v glavnih potezah po istem urbarju gl. tudi v: Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 173.

⁷⁸ Prim. *Historischer Atlas*, Bl. 32.

⁷⁹ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 174.

Člena o dajatvah trga in trškem pomirju v urbarju iz leta 1575
(StLA, Stockurbare, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Katzenstein 1575, fol. 138).

chter heüßlich im Markht size), ter da je zvesto opravljal in obvladal sodniško službo (*seinen Ambt treulich außwarte, vnnd verstehe*). Člen za sodnika predvideva tudi ponovno izvolitev.⁸⁰ Ne bi bilo nemogoče, da so Šoštanjčani predlagalno pravico za trškega sodnika dobili šele leta 1575, prej pa je sodnika umeščal zemljiški gospod oziroma njegov namestnik (upravitelj). Pravica namreč omenjenega leta ni označena kot stara. Za primerjavo povejmo, da so imeli tržani Vojnika po urbarju iz leta 1585 pravico do sodniških volitev »že od nekdaj« (*von alters heero*),⁸¹ v resnici pa so jo izporsili šele leta 1524.⁸²

Prav tako ni znano, kdaj so Šoštanjčani pridobili skladiščno pravico za trgovsko blago, ki je v trg prišlo od drugod. Prvič je mimogrede omenjena v dežel-noknežji reformaciji (objezdi) leta 1575, češ da ubiranje neobičajnih poti škodi trški skladiščni pravici (*so zu Abbruch derselben Gemainen Marggts Niederlag geraicht*).⁸³ V urbarju iz istega leta je v členu o točenju vina in trgovini na podeželju med drugim zapisano, da lahko potujoči in sploh vsi (*die Raisenden vnnd sonst meniglich*) trgujejo in poslujejo s tržani, zastavni imetnik gospodstva pa mora skrbeti, da Šoštanjčani

⁸⁰ StLA, Stockurbare, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Katzenstein 1575, fol. 138–139.

⁸¹ Prav tam, Sch. 32/82, Urbar Hoheneck 1585, fol. 128.

⁸² Volitve v Vojniku so bile vsakoletne, tržani so sodnika izvolili sami, potrdil pa ga je deželnoknežji vicedom v Celju (StLA,

I. Ö. HK, Urbar und Buchreihe, K 99, U 15/1, Urbar Hohe-neck 1524, fol. 6). – Curkova trditev, da je Vojnik v primerjavi z drugimi trgi pravico do volitev sodnika dobil pozno, šele leta 1524 (Curk, *Trgi in mesta*, str. 50), ni utemeljena.

⁸³ StLA, I. Ö. HK, Urbar und Buchreihe, K 104, Herrschaft Schönstein, U 33/2, Relation, 4. 6. 1575, fol. 24.

v dobrem stanju vzdržujejo most čez Pako, in sicer z denarjem, ki ga smejo pobirati od skladiščne pravice (*von dem Niederlag gelt, welches sy einzunemen haben*).⁸⁴

Iz urbarja prvič izvemo tudi nekaj določnejšega o trškem podstvu. Kaznovanje kaznivih dejanj (*Straf vnnnd Wandl*) v pomirju in trgu Šoštanj (*in dem Purckhfridt vnd Marckht Schönstan*), ki niso malefična, tj. niso krvni delikti (*so nit Malefiz belanngt*), pripada trškemu sodniku in tržanom (*haben Richter vnnnd die Burgerschaft daselbst*). Glede tega in drugih »njihovih tržanskih opravil« (*iren Burgerlichen Hanndlung*), ki jih imajo »iz davnine« (*die von alters hergebracht*), je bilo zastavnemu imetniku ukazano, naj jih v ničemer ne krši in naj tržanom ne krati prve sodne instance (*auch die erst Instanz mit nichte benomen*). Tržanov, razen ko gre za krvne delikte (*ausser Malefizischer Verprechung*), tudi ne sme zapirati (*in Fankbnuß vnnnd Kheichen als fur khumben*), preseljevati (*umziehen*) ali nadlegovati (*malestieren*), temveč naj jih primerno štiti.⁸⁵

Nadalje so imeli Šoštanjčani po urbarju iz davnine (*von alter herkhomben*) pravico do lesa in paše na gmajni (*Gmain Holtz vnnnd Waidt*), pri čemer so morali paziti, da pri izrabi kurilnega in tesarskega lesa niso povzročali opustošenja.⁸⁶ Prav tako stara naj bi bila njihova ribolovna pravica (*Der Bürger Vischerey*) v mejah pomirja, omejena le v načinu ribolova v postnem času.⁸⁷

Poleg redne kolektivne urbarialne dajatve v denarju so Šoštanjčani enako kot kmetje, naseljeni v šoštanjskem deželskem sodišču, morali sprejeti od gospostva vsak po en štrtin dvornega vina (*Hofwein*) za točenje. Obveznost je prišla v urbar kljub njihovemu nasprotovanju. Zatrjevali so namreč, da je niso imeli ne oni ne njihovi predniki, a se je izkazalo, da so dvorno vino nekaj časa vendarle sprejemali, zato so morali to početi tudi v bodoče.⁸⁸

Šoštanjčani torej niso bili dolžni opravljati tlake, dajatve gospostvu so poravnavali kolektivno, edina dodatna obveznost je bilo točenje dvornega vina, nekaj drugega pa je pomenilo, če so imeli v takšnem ali drugačnem zakupu kako gosposčinsko zemljišče. V urbarju iz leta 1575 tako pri popisu žitne desetine (*Traidzechend*) srečamo 20 obveznikov iz trga (*im Markt Schönstein*), med njimi cerkev sv. Mihaela, ki so plačevali desetino od ene ali več njiv, največ Martin Fišer od dveh kosov polja ter šestih velikih in majhnih njiv, eden pa od pristave v samem Šoštanju. Gospostvu je pripadala tudi desetina od rovtov ali njiv (*von den Neuen Pruchen oder Aggern*), ki so si

jih Šoštanjčani naredili na Goricah (*in der Gorizen gelegen*), in sicer vsak trški ošt, teh pa je bilo 27 (*so die Burger zu Jeder Hofstat ausgereüt, deren sibenundzwainzegg sein*).⁸⁹

Tržani so imeli še obveznost ali, bolje rečeno, častno dolžnost, da so njihovi predstavniki kot sodni prisledniki prisostvovali krvnim pravdam, ki jih je v šoštanjskem gospostvu, tako kot v drugih neprivilgiranih deželskih sodiščih, vodil krvni sodnik za Štajersko. Poleg domačih tržanov (*neben der Burgerschaft zu Schönstein*) je zastavni imetnik gospostva kot deželskosodni gospod vabil nanje prislednike iz najbližjega mesta Slovenj Gradec in iz treh okoliških trgov, Velenja, Mozirja in Braslovč.⁹⁰ Kot smo videli, so bili deželskemu sodišču gospostva Šoštanj v krvnosodnih zadevah podvrženi tudi Šoštanjčani. Ko je krvni sodnik koga obsodil na smrt, je obsojenec končal na gosposčinskih vislicah. Te so postavljali mlinarji⁹¹ in so stale na Goricah, na lokaciji z danes že pozabljenim ledinskim imenom Gavgec.⁹²

Urbar je sicer zelo izčrpen vir o obveznostih in pravicah šoštanjskega trga, ne ponuja pa sistematičnega prikaza pravnega stanja. Tako ni nikjer omenjeno, na katero sodno instanco gredo pritožbe s trškega sodišča kot prve instance. Očitno je bilo samoumevno, da druga instanca pripada gospostvu oziroma njegovemu deželskemu sodišču. In ker se Šoštanjčani ali zastavni imetnik v zvezi s tem med reformacijo leta 1575 niso pritoževali, ni o instancah nobene besede ne v objezdnem poročilu ne v urbarju. Kot bomo videli, iz mlajšega vira iz 17. stoletja jasno izhaja, da je bila druga instanca v rokah gospostva. Poleg sodnika prav tako ni bilo treba omenjati trškega sveta in načina njegovega oblikovanja. Trški svet je seveda obstajal že lep čas, nedvomno še preden je Šoštanj dobil pravico do izvolitve trškega sodnika. Toda zaradi neugodnega stanja virov izvemo zanj šele leta 1570, ko je nadvojvoda Karel sodniku, svetu in občini trga Šoštanj na njihovo prošnjo pavšalno potrdil vse stare pravice.⁹³

V istem času, leta 1572, je izpričan tudi prvi šoštanjski sodnik, ki ga vir izrecno imenuje trški in za katerega z gotovostjo vemo, da je bil res samo to, brez povezave z drugo funkcijo. Kot trški sodnik (*Markhrichter zu Schönstein*) se je pod register dimnine, izrednega deželnega davka, podpisal Lovre Klančnik (*Laure Glontschnekh*), edino znano sodniško ime iz 16. stoletja.⁹⁴ Na omembo prvega trškega svetnika pa bo treba počakati še celo stoletje, vse do leta 1681,

⁸⁹ Prav tam, fol. 163.

⁹⁰ Prav tam, fol. 205.

⁹¹ Prav tam.

⁹² Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 69. – Jožefinski vojaški zemljevid iz let 1784–1787 drugače kot marsikje drugje tu nima vrisanih vislic (Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*. Karte, sekcija 163).

⁹³ SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 422, 1570 II. 28., Gradec.

⁹⁴ StLA, I. Ö. HK, Sachabteilung, K 61, Heft 6, fol. 43v.

⁸⁴ StLA, Stockurbare, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Katzenstein 1575, fol. 139.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Prav tam.

⁸⁷ Prav tam, fol. 140.

⁸⁸ Prav tam, fol. 209.

ko je v gosposčinskem protokolu omenjen svetnik (*Rathsbürger*) Gašper Perger.⁹⁵

Urbar iz leta 1575 prinaša še nekaj skromnih podatkov o pravicah, povezanih s trškim gospodarstvom. V rubriki o odvetniških pravicah gospodstva nad cerkvami v šoštanjski župniji sv. Mihaela (*Vogtey Kirchen mit iren Incorporierten Filialen*) so za vsako navedena sejemška proščenja. Mihaelova župnijska cerkev zunaj trga ni imela nobenega tovrstnega sejma (*weder Kirchtag noch Kirchweich*), medtem ko so pri podružnici sv. Mohorja v samem Šoštanju (*S. Machor zu Schönstein*) navedeni štirje semanji dnevi (*Kirchtag*): na binkošni torek, na sv. Marjeto, sv. Ahaca in sv. Mihaela, poleg teh pa še proščenje (*Kirchweich*) na nedeljo pred sv. Martinom.⁹⁶ Na obeh vrstah sejmov je gospodstvo pobiralo stojnino (*Standgelt*), in sicer od vsake kramarske stojnice in drugega na prodaj prinesenega blaga, odvisno od njegove vrednosti po en krajcar ali pol krajcarja (dva črna pfeniga).⁹⁷ Kdor pa je na sejmihi klal govedo, je moral po t. i. mesarski pravici (*Metzkher Recht*) od vsake glave oddati gospostvu goveji jezik.⁹⁸ O kakršnih koli sejemskih pravicah Šoštanjčanov v trgu v tem viru še ni govora in tudi z gospostvom niso imeli nobenih sporov v zvezi s sejmi pri trški cerkvi sv. Mohorja.

Do sejemskih pravic je trg očitno prišel šele četrto stoletja pozneje. Listina nadvojvode Ferdinanda z dne 4. februarja 1599 potrjuje tri sejme, ki naj bi jih Šoštanjčani imeli od davnih časov: na ahačevo (22. junija), na nedeljo pred sv. Martinom (11. november) ter na svečnico (2. februarja).⁹⁹ Prva dva se torej časovno ujemata z enim semanjim dnem in s proščenjem v urbarju iz leta 1575.¹⁰⁰ Nadvojvoda Ferdinand je s tem privilegijem ustregel prošnji trškega sodnika, sveta in tržanov, v kateri so ti zapisali, da so jim stare listine zgorele v dveh nedavnih zaporednih požarih.¹⁰¹ Če bi bilo to res, bi v ognju gotovo končale tudi tiste listine, ki so jih Šoštanjčani istemu deželnemu knezu predložili v potrditev le malo prej in jim jih je ta potrdil 14. februarja 1598.¹⁰² S sejemskim privilegijem je deželni knez trgu podelil enake sejemške pravice, kot so jih imela druga mesta in trgi, ne da bi jih konkretiziral, na primer s pravico do pobiranja stojnine. Pozneje, še leta 1848, je bila stojnina

po Vošnjaku v rokah trga,¹⁰³ ne vemo pa, kdaj in na kakšen način jo je pridobil.

Iz zadnje četrtine 16. stoletja, ko je bilo gospostvo Šoštanj še deželnoknežje in v zastavi, sta se ohranila še dva urbarja, prvi iz leta 1578 in drugi z letnico 1594, ki pa samo povzemata vsebino prvega (1575). Kar zadeva trg, so enaka celo imena plačnikov žitne desetine.¹⁰⁴ Več temeljnih virov o njegovi upravno-sodni, pa tudi gospodarski podobi imamo iz naslednjega, 17. stoletja. Gre za urbarja z letnicama 1623 in 1658 ter dva gosposčinska protokola za obdobje 1674–1682. Protokola ponujata za zgodnji novi vek sploh najbolj kapilaren vpogled v funkcioniranje trške avtonomije in v upravno-sodne razmere v trgu.

Manj zgovorna sta urbarja, saj samo povzemata in potrjujeta normativno stanje, kot ga poznamo iz reformiranega urbarja iz leta 1575. Nastala sta v času, ko je bilo šoštanjsko gospostvo že v zasebni plemiški lasti. Urbar iz leta 1623 so sestavili po smrti Janeza Ludvika pl. Sauerja in prenosu lastništva na njegovega brata Andreja,¹⁰⁵ urbar iz leta 1658 pa ob prodaji gospostva, ko je iz rok Franca Sigmunda barona Sauerja prešlo na Maksimilijana grofa Schrattenbacha.¹⁰⁶ Kar zadeva pravice in obveznosti trga in tržanov do gospostva, je opisano stanje v obeh urbarjih skoraj povsem enako kakor leta 1575. Tako leta 1623 kot 1658 beremo, da se je urbarialna obveznost trga medtem s 17 goldinarjev ter 46 krajcarjev in pol zmanjšala na 15 goldinarjev ter 14 krajcarjev in pol, ker je nekaj domov in zemljišč prišlo pod gospostvo oziroma spremenilo namembnost,¹⁰⁷ o čemer bo še govor v nadaljevanju. Opis meja trškega pomirja, člani o izvolitvi sodnika, sodstvu, gozdu in paši, ribolovu in žitni desetini so vsebinsko nespremenjeni, če že niso vsi dobesedno identični z onimi izpred slabega pol stoletja. Le pri žitni desetini izvemo, da si jo zdaj tudi v trgu delita na pol šoštanjsko gospostvo in župnik župnije sv. Jurija v Škalah, od rovtov ali njiv na Goricah pa jo v celoti pobira gospostvo.¹⁰⁸ V teh dveh urbarjih drugače kot leta 1575 ni popisa sejmov pri odvetniških cerkvah, tako da ne vemo, ali se je zaradi deželnoknežjega sejemskega privilegija, podeljenega trgu leta 1599, že tedaj kaj spremenilo pri pobiranju stojnine na letnih sejmihi v trgu.

O dejanskem **funkcioniranju uprave in sodstva**, pa tudi o življenju v trgu sta iz celotnega zgodnjega novega veka najizčrpnejši in edini vir **gosposčinska**

⁹⁵ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Fasz. 2, Heft 13, Verwaltungsprotokolle 1674–1787, protokol brez naslova 1679–1682, fol. 75.

⁹⁶ StLA, Stockurbare, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Katzenstein 1575, fol. 206. – Prim. Kovačič, Gradivo za krajevne kronike, str. 46.

⁹⁷ Prav tam, fol. 207.

⁹⁸ Prav tam, fol. 209.

⁹⁹ SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 467, 1599 II. 4., Gradec.

¹⁰⁰ Ahačev sejem je, kot smo videli pri Josipu Vošnjaku, obstal vsaj še v drugo polovico 19. stoletja (Vošnjak, *Spomini*, str. 29); potrjuje ga tudi privilegij cesarja Franca I. iz leta 1815 (SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 1035, 1815 XII. 14., Dunaj).

¹⁰¹ Prim. Kovačič, Gradivo za krajevne kronike, str. 45–46.

¹⁰² SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 464, 1598, februar 14., Gradec.

¹⁰³ Vošnjak, *Spomini*, str. 29.

¹⁰⁴ StLA, Stockurbare, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Katzenstein 1578, fol. 138–140, 172; Sch. 70/159, Urbar Schönstein und Katzenstein 1594, fol. 138–140, 172.

¹⁰⁵ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Fasz. 2, Heft 14, Urbar Schönstein 1623, fol. 1.

¹⁰⁶ Prav tam, Fasz. 3, Heft 15, Urbar Schönstein 1658, fol. 1.

¹⁰⁷ Prav tam, Fasz. 2, Heft 14, Urbar Schönstein 1623, fol. 162–163; Fasz. 3, Heft 15, Urbar Schönstein 1658, fol. 203.

¹⁰⁸ Prav tam, Fasz. 2, Heft 14, Urbar Schönstein 1623, fol. 164–168, 208–212, 282–287; Fasz. 3, Heft 15, Urbar Schönstein 1658, fol. 204–207, 212, 220–229, 274–278.

protokola, ki pokrivata sicer le kratko obdobje štirih let in pol, 1674–1675 in 1679–1682, njun sestavljavec pa je bil gosposčinski oskrbnik (*Pfleger*) Jurij Andrej Budišan (*Wudischan*).¹⁰⁹ Poleg običajnih upravnih in sodnih zadev, ki se nanašajo na gospostvo in njegove podložnike (dajatve, posestne menjave, ženitna pisma, sodni procesi idr.), je v oskrbnikovih zapisih mogoče najti nekaj zadev, neposredno povezanih s trgov, trškim sodiščem in posameznimi tržani.¹¹⁰ Ena takšnih je zapis iz začetka leta 1681, da je gospostvo trškemu sodniku Matevžu Begušu na podlagi predložene pobotnice o plačilu davka za leta 1677, 1678 in 1679 vrnilo slabih 23 goldinarjev preplačane davčne obveznosti.¹¹¹

V obeh protokolih se redno pojavlja običajna vsakoletna spomladanska začasna prepoved ribolova tržanom (*der Burgerschaft*) med selitvami rib,¹¹² leta 1675 pa se je tržan Gašper Perger pogodil za najem ribolova na Lepeni do meje šoštanjskega gospostva.¹¹³ Druga stalnica so prejemki od stojnine (*Standrecht*) na prošenjih pri okoliških cerkvah, med katerimi ni trške cerkve sv. Mohorja in samega trga.¹¹⁴ Protokol s tem posredno povesta, da je stojnina od sejmov v trgu pripadala le-temu, vpis iz leta 1674 pa priča, da so bili Šoštanjčani zavezani plačevati stojnino na okoliških sejmih v pristojnosti gospostva.¹¹⁵ Trg si je sicer z gospostvom delil prihodke od mitnice. Polovica kazni od zaseženega tihotapljenega blaga je

pripadala gospostvu, polovica pa trškemu sodniku.¹¹⁶

V obeh gosposčinskih protokolih je za našo problematiko najpomembnejše sodno področje, še posebej v prvem. 16. februarja 1675 je gosposčinski oskrbnik oziroma upravitelj Budišan obravnaval štiri zadeve, prvo kot tožbo podložnika zoper trškega sodnika in tri kot druga sodna instanca v odnosu do prvoinstančnega trškega sodišča; tudi v teh primerih je bil tožena ali tožeča stran trški sodnik (*Markbtri-chter*) Janez Friderik Burger (*Wurger*). Vse štiri zadeve si bomo za lažje razumevanje sodnih mehanizmov ogledali natančneje.

V prvem primeru sta trškega sodnika Burgerja tožila podložnika gospostva Šoštanj, ker so med njegovim sodnikovanjem naredili čez njun travnik novo pot, s čimer jima je bila prizadejana škoda. Trški sodnik je odgovoril, da je narasla voda pri omenjenem travniku vedno znova odnašala brv, zato je trg sklenil (*der gemaine Markbt dergestalten geschlossen*), da čez travnik naredi brv ali pot, v zameno za odvzeto zemljo pa podložnikoma prepusti za zagraditev enako velik del gmajne.¹¹⁷ Razsodba gosposčinskega oskrbnika se je glasila, da mora trg oškodovancema odstopiti toliko gmajne ali pa jima letno škodo odbiti od davčne obveznosti.¹¹⁸

Za spoznavanje notranjih pravnih razmer v trgu je najzgovornejši drugi primer, tožba Štefana Koželnika proti trškemu sodniku. Sodnik Burger je Koželnika poklical pred trško sodišče in ga kaznoval s 4 goldinarji denarne kazni zaradi domnevno izrečenih žaljivih besed: »Ko bo Burger postal sodnik, bom jaz pač njegov sodni sluga (*Gerichtsdienner*).« Poleg tega naj bi se še popilo 24 četrtnik Koželnikovega vina. Trški sodnik Janez Friderik Burger je pred gosposčinskim oskrbnikom na te očitke odgovoril, da ga je Koželnik, še preden je postal sodnik, pred ljudmi razžalil s temi in drugimi besedami, česar ni mogel prenesti. Pred trškim sodiščem oziroma celotnim trškim svetom (*vor Gericht, oder den gesamnten Rath*) mu je izrečene besede dokazal, celotno tržanstvo (*die gesambte Burgerschaft*) pa je nato Koželnika kaznovalo z denarno kaznijo 4 goldinarjev. Omenjeno vino so popile priče, zato je moral tožnik to škodo utrpeti sam. Koželnik je nadalje povedal, da je trški sodnik za omenjeno kazen hotel od njega izsiliti, naj mu proda njivo in travnik. Burger je navedbe označil za lažne,

¹⁰⁹ Prav tam, Fasz. 2, Heft 13, Verwaltungsprotokolle 1674–1787. – Prvi protokol ima naslov »Herrschaft Schönstainersich Prothocol 1674«, obsega 74 paginiranih strani in pokriva časovni razpon od 7. marca 1674 do 14. novembra 1675; izjema je vpis oziroma pripis z datumom 1. april 1676 (pag. 27). Budišan se v prvi osebi omenja na pag. 18. Drugi protokol je brez naslova, obsega 93 paginiranih strani in zajema obdobje od 20. marca 1679 do 2. marca 1682. V njem se Budišan v prvi osebi naslavlja kot oskrbnik: *ich Pfleger* (pag. 1).

¹¹⁰ Za našo problematiko so nepomembni primeri, ko je, denimo, tržan izpričan v vlogi enega od petih cenilcev vinograda, prodanega nekemu starotrškemu podložniku (prav tam, protokol 1674–1675, pag. 34), ali ko je tržan tožil podložnika gospostva Šoštanj zaradi krave (prav tam, pag. 56). Tržani so bili seveda vključeni tudi v promet z nepremičninami, podso-dnimi gospostvu (prav tam, protokol 1679–1682, pag. 1, 9, 19 in 77).

¹¹¹ Prav tam, pag. 89.

¹¹² Prav tam, protokol 1674–1675, pag. 9 (30. 3. 1674) in 27 (4. 4. 1675, 1. 4. 1676); protokol 1679–1682, pag. 3 (13. 4. 1679), 77 (13. 4. 1681).

¹¹³ Prav tam, protokol 1674–1675, pag. 43 (31. 3. 1675).

¹¹⁴ Stojnina se nanaša na prošenja oziroma sejme v letih 1674, 1675, 1679, 1680 in 1681 pri Sv. Florjanu, v Gorenju, Šmartnem ob Paki, Zavodnjem, pri Sv. Vidu na Slemenu, pri Sv. Antonu, Sv. Urhu, Sv. Petru in na Paki, ne vsako leto pri vseh (protokol 1674–1675, pag. 68–69; protokol 1679–1682, pag. 15, 64 in 83).

¹¹⁵ Neki Železnik, šoštanjski usnjar in tržan, je oskrbniku Budišanu 15. junija 1674 za prodano usnje pri Sv. Vidu plačal 3 krajcarje stojnine. Sočasno se omenja tudi prejeta stojnina od dveh kramarjev, od prvega na vidovo pri Sv. Vidu, od drugega pa na petrovo in pavlovo (29. 6. 1674) v Zavodnjem, a ni navedeno, od kod sta moža bila. Prav tam, protokol 1674–1675, pag. 18.

¹¹⁶ Tako sta se leta 1675 dva Korošca z gospostvom pogodila za plačilo kazni od tihotapljene soli (*Contrab: von Salz*) v višini 3 goldinarjev, od česar je sodnik prejel poldrugi goldinar (prav tam, pag. 72). Istega leta je neki Korošec zaobšel mitnico, zaradi česar so mu zasegli konja, kazen 2 goldinarjev pa se je spet delila na pol (prav tam, pag. 73). Zaradi nemitninjenega konja sta dva Korošca leta 1680 plačala kazen 2 goldinarja, od tega polovico »sodniku ali trgu« (*den Richter odere Gemainen Markbt*) (prav tam, protokol 1679–1682, pag. 60). Enako formulacijo srečamo naslednje leto, ko je nekaj nosačev soli (*Salztrager*) plačalo kazen goldinar in 20 krajcarjev (prav tam, pag. 76).

¹¹⁷ Prav tam, protokol 1674–1675, pag. 44.

¹¹⁸ Prav tam, pag. 53.

ker naj bi Koželnika v resnici »po poštenih tržanih« prosil, naj mu zemljišči odstopi namesto plačila kazni, pri čemer mu je plačal razliko kupnine. Zaradi neresnične navedbe je za Koželnika zahteval kazen, ta pa je nadaljeval z obtožbami zoper sodnika Burgerja, češ da ga je zaradi odvajanja vode (*wegen einer Wasser Lait*) v velikem mrazu za dva dni in eno noč kakor zločinca vtaknil v zapor (*in das Khöterl alß ein Malefiz Perschon gestekht*). Sodnik Burger je v imenu celotnega trga odgovarjal, da se vsa soseska ob visoki vodi pritožuje, kako morajo Koželnikovi sosedje odvajati vodo (*das Wässer [...] weg laythen*) od strešnih kapi ali od svojih hiš, on pa tega kljub večkratnemu naročilu noče narediti, in sicer v škodo svojih sosedov. Zato mu je trški svet (*durch den Rath*) naložil kazen v višini enega zlatega dukata ali pa gre zaradi neposlušnosti v zapor (*in das Khetlerl [...] zugehen*). Koželnik se je raje odločil za 14-dnevni zapor kakor za plačilo, kar se je tudi zgodilo. Kmalu zatem ga je sodnik hotel izpustiti, a zapornik nikakor ni hotel zapustiti zapora in je v njem ostal dlje, kot mu je bilo dosojeno. Zato je sodnik Burger gosposčinskega upravitelja pozval, naj ga Koželnikovih obtožb oprosti. Slednji pa je šel še dlje s trditvijo, da ga trg ni silil v nakup njive, vendar je nazadnje popustil sodniku, jo kupil in ostal dolžan 4 goldinarje, nato pa mu jo je sodnik spet vzel in mu vrnil kupnino. Koželnik je tedaj dejal, da se bo pritožil pri drugi sodni instanci (*beÿ anderer Instanz*), na kar mu je sodnik odgovoril, da bo samo še huje kaznovan. Sodnik Burger je zdaj pred gosposčinskim oskrbnikom pojasnil, kako je Koželnik prišel do omenjene njive. Nekdanji sodnik Gašper Perger jo je zaradi primanjkljaja v svojem sodniškem obračunu (*wegen seines schuldigen Richteramts Raithrest*) moral prepustiti trgu in ta jo je prodal Koželniku. Temu so jo potem spet odvzeli na podlagi retraktne pravice (*Einstandt Reht*) po sklepu trga, da jo je dolžan odstopiti, kupnino pa vzeti nazaj.¹¹⁹

Gosposčinski oskrbnik je na Koželnikove obtožbe zoper sodnika Burgerja kot druga sodna instanca sprejel tri ločene sklepe (*Abschidt*). Glede toženčeve njive in travnika je odločil, naj ju ponovno ocenijo nepristranski moške in da mora sodnik Burger Koželniku izplačati preostanek kupnine. Obtožb v zvezi z vtaknitvijo v zapor je bil Burger oproščen, vendar ga je oskrbnik Budišan opomnil, naj s tržani v bodoče ravna dostojneje (*manierlicher umgehen*), sicer bo zapadel neprizanesljivemu kaznovanju. Glede Koželnikove prodane in spet odvzete njive se je razsodba glasila v korist trškega sodnika: ostane pri razsodbi prve instance (*bleibt beÿ der ersten Instanz*), toda zaradi žaljivih besed, ki jih je sodnik Burger izrekel Koželniku o drugi sodni instanci, se mora s slednjo v treh dneh poravnati.¹²⁰

Spori med sodnikom Burgerjem in tržanom Koželnikom torej razkrivajo pristojnosti trškega sodišča in njegovo podrejenost gospostvu Šoštanj, ki je lahko trške sodnike zaradi nepravilnosti kaznovalo, o razsodbah trškega sodišča in sklepih trškega sveta pa je v primeru pritožb odločalo kot druga sodna instanca. Promet z nepremičninami, podsodnimi trgu, je bil v pristojnosti trških organov, o čemer poleg omemb zgornjih primerov priča odsotnost takšnih pravnih dejanj v protokolih.

Povedni sta tudi zadnji dve zadevi iz sklopa pritožb gosposčinskemu oskrbniku kot drugi instanci. Matevž Beguš (*Wegusch*), nekdanji trški sodnik, je tožil sedanjega sodnika Burgerja. Med svojim sodniškim mandatom je namreč za domače potrebe posekal dve smreki, zdaj pa ga je Burger zaradi tega hotel kaznovati. Sodnik Burger je odgovarjal, da ta stvar ne zadeva njega, ampak trški svet in da je samo ta organ Begušu naložil kazen. Trg je že od nekdaj in vedno sklepal, da zapade kazni enega dukata vsakdo, ki brez dovoljenja seka na Goricah ali kje drugje. Tako je trg oziroma trški svet (*von gemainem Markht oder Rath*) kaznoval tudi Beguš.¹²¹ Razsodba gosposčinskega oskrbnika je bila z vidika pravne enakosti samovoljna. Z utemeljitvijo, da je Matevž Beguš tri leta (*in die 3 jahr lang*) zvesto služil trgu kot trški sodnik, so mu namreč kazen, naloženo na prvi sodni instanci, spregledali. Vendar pa to v bodoče ni smelo imeti nobenih posledic pri sečnji lesa, ampak so morali tržani še naprej spoštovati sprejeta določila (*beÿ der von Ihnen gemachten Statuta fehrer bleiben*).¹²² Taisti Beguš v zadnji zadevi nastopa kot tožena stran, sodnik Burger pa v vlogi tožnika. Sedanji sodnik je prejel ukaz gospostva Šoštanj, naj ob zagroženih kazni 10 dukatov naredi in popravi novo zaščito pred vodo (*Neue wehr oder wasserpruch vermahren vnd reparieren*). Ker tega ni zmogel sam, je za pomoč prosil tržane, med drugim ob zagroženih kazni tudi Beguš, ki pa se ni hotel nikoli odzvati ali pomagati. Tržani oziroma trški svet (*die Burgerschafft oder Rath*) je kazen potrdil, a jo je nazadnje preklical. Sodnik je izjavil, da ne more pustiti polovice kazni, ker je bila pravično odmerjena. Pritožil se je pri trškem svetu in bil zavrnjen, zato je zdaj zadevo naznanil gospostvu kot drugi sodni instanci. Zanimivo je, da gosposčinski oskrbnik o tem ni sprejel nikakršnega sklepa, ampak je zadevo samo sprejel v vednost.¹²³ Omemba polovice kazni, ki je trški sodnik ni mogel pustiti, tj. zbrisati, kaže na to, da je šla od pobranih kazni polovica sodniku, druga polovica pa trškemu svetu.

Za določene kazenske zadeve pa je bilo že na prvi stopnji pristojno gosposčinsko sodišče. Iz protokolov sicer poznamo en sam takšen primer. Begušev hlapec Janže je bil leta 1681 zaradi predrznega obnašanja

¹¹⁹ Prav tam, pag. 45–49.

¹²⁰ Prav tam, pag. 53–54.

¹²¹ Prav tam, pag. 49–50.

¹²² Prav tam, pag. 55.

¹²³ Prav tam, pag. 50–51.

(wegen freuentlicher gebenug) pod strešno kapjo, tj. v domači hiši, kaznovan z enim goldinarjem globe, za kar je jamčil Burger in vsoto plačal oskrbniku (*mir pflegern zahlt*).¹²⁴ Težji kazenski delikti, vključno s krvnim sodstvom, so bili v pristojnosti šoštanjskega deželjskega sodišča, ki je imelo prav tako sedež pri zemljiškem gospostvu in je bilo v rokah vsakokratnega lastnika.

Iz mlajšega od obeh gosposčinskih protokolov izvedemo tudi za prvega po imenu znanega trškega svetnika (*Rathsburger*), člana trškega sveta, in sicer za že omenjenega Gašperja Pergerja, ki je skupaj s trškim sodnikom Matevžem Begušem leta 1681 prisostvoval menjavi nekega gosposčinskega vinograda.¹²⁵

Po obeh protokolih lahko povzamemo naslednjo strukturo trških organov. Poleg vsako leto izvoljenega trškega sodnika je obstajal vsaj en trški svet, če ne že tedaj dva, z neznanim številom članov. Enačenje trškega sveta s trgov, ki smo mu priča v dikciji protokola, nemara kaže, da je v tem primeru mišljen širši, tj. zunanji svet. Ko pa je kazen potrdilo celotno tržanstvo (*die gesambte Burgerschaft*), je šlo očitno za sklep celotne občine tržanov kot najširšega trškega organa. Trški svet je hkrati predstavljal trško sodišče, pri katerem je bil zaposlen sodni sluga. Ni dvoma, da je imel trg tudi lastnega trškega pisarja, vendar te službe zaradi slabe ohranjenosti virov ne zasledimo prej kakor leta 1691,¹²⁶ nato pa v dveh virih iz leta 1754, v terezijanskem popisu hiš¹²⁷ in ljudskem štetju.¹²⁸

Neprimerno slabše kot za 16. in 17. stoletje poznamo **funkcioniranje trške uprave in sodstva v 18. stoletju**, ko bi po vseh pravilih morali imeti o njej precej boljšo sliko. To je stoletje velikih reform in se je že zato veliko pisalo, predpisovalo in poročalo. Glede na manjšo časovno distanco od dobe, ko so lokalne arhive prepoznali kot hranišča za zgodovino pomembnih virov, pa bi pričakovali, da se je od šoštanjskega trškega arhiva ohranilo precej več kot iz prejšnjih obdobij, a še zdaleč ni tako. Kar je bilo vrednejših listin, jih je trško predstojništvo že v prvi polovici 19. stoletja oddalo v graški Joanneum, o čemer bežno poroča samo sredi štiridesetih let v odgovorih za t. i. Göthovo topografijo.¹²⁹ Drugo gradivo je v rokah oziroma pristojnosti poznejše občinske uprave (od leta 1849 dalje) vse bolj kopnelo in bilo podvrženo mačehovskemu ravnanju. Nekaj privilegijev je v začetku 20. stoletja še našel Franc Kovačič.¹³⁰ Tudi Franc Hribernik (1930–32) se še sklicuje na danes

neznane »volilne akte« sodniških volitev,¹³¹ o žalostni usodi trškega protokola, ki naj bi segal v 17. stoletje, pa je pustil pričevanje Josip Vošnjak (1905).¹³² Arhiva trga Šoštanj tako danes ni, če izvzamemo tisto, kar so obvezno morali hraniti. To je zemljiška knjiga, uvedena v letih 1782/83 in leta 1850 prenesena na novoustanovljeno okrajno sodišče Šoštanj,¹³³ ter nekaj sodnih zadev iz zadnjega četrto stoletja obravnavane dobe (1825–1849) z enako usodo.¹³⁴ Na trg se nanaša tudi nekaj dokumentov v arhivu gospostva Šoštanj, ki je že sredi 19. stoletja prišel v Gradec in je danes shranjen v Štajerskem deželnem arhivu.¹³⁵

Iz prve roke zato veliko bolje poznamo prvo polovico 19. stoletja kot 18. stoletje, a le v določenih segmentih. Ni namreč nobenega ohranjenega vira, ki bi nastal ali daljši čas nastajal za potrebe trga, kot so sodni protokoli oziroma sejni zapisniki trškega sveta, davčni in urbarialni registri, evidence gospodarske narave (stojnina ipd.). Vsi znani zapisi trške uprave so se ohranili zato, ker so bili že ob nastanku kot dopisi, prošnje, poročila idr. namenjeni drugam. Gradivo šoštanjskega gospostva praznino zapolnjuje le deloma, in še to samo v tistih zadevah, ki so bile v pristojnosti gospostva.

Zato bi bilo za celovito podobo upravno-sodnih razmer v Šoštanju treba pregledati še obsežne arhive uradov na deželni ravni, kot so državni (notranjeavstrijska vlada in gubernij v Gradcu) in deželni avtonomni (štajerski deželni stanovi). Gradivo okrožnega urada v Celju (1748–1849), državnega oblastva, ki se je v terezijanski dobi umestilo med deželno in lokalno raven, je ohranjeno šele od konca 18. stoletja dalje in zelo pomanjkljivo.¹³⁶ Razna poročila in prošnje, ki so jih Šoštanjčani pošiljali višjim oblastnim instancam, vsebujejo še neodkrita podatke za lokalno zgodovino, med katerimi je nemara kako prijetno ali tudi manj prijetno presenečenje.

V novem veku je torej največja bela lisa 18. stoletja. V tem stoletju sicer srečamo trški pečat, ki je po nastanku precej starejši, več je izpričanih imen trških sodnikov, bolje poznamo posestno stanje v trgu, o čemer bomo govorili drugje, nimamo pa ne dovolj zgovornih narativnih virov ne preostankov poslovanja trške samouprave razen nekaj raztresenih dokumentov.

Drugace kot za večino primerljivih trgov, kjer se je, če ne iz zgodnejšega časa, pa vsaj iz 18. stoletja ohranil vsaj kak personalni seznam trških organov, seznam tržanov ali zapis o sprejemanju novih tržanov, iz Šoštanja za zdaj o tem ni na voljo ničesar.

¹²⁴ Prav tam, protokol 1679–1682, pag. 83.

¹²⁵ Prav tam, pag. 75.

¹²⁶ Jurij Reich je kot »Scriba in opido« označen v krstni matici ob krstu sina (NŠAM, Matične knjige, Šoštanj, R 1688–1719, s. p., 4. 10. 1691).

¹²⁷ StLA, Laa. A., Antiquum I, Häuserzählung 1754, K 19, Heft 71, No. 185, 18. 4. 1754.

¹²⁸ NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754.

¹²⁹ ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.6, Šoštanj, julij 1843.

¹³⁰ Kovačič, Gradivo za krajevne kronike, str. 45–47.

¹³¹ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 175.

¹³² Vošnjak, *Spomini*, str. 592–593.

¹³³ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1207 in 1210.

¹³⁴ SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 1–3.

¹³⁵ 25 škatel obsegajoči fond Schönstein, Herrschaft und Markt, iz obdobja 1547–1848 je prispel v Gradec v dveh delih leta 1852 in 1861 iz rok nekdanjega graščaka Jožefa (Josefa) Mayrja (Posch (izd.), *Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives*, str. 64).

¹³⁶ Zajc-Cizelj, *Okrožni urad Celje*.

O sestavi trških organov lahko ugotovimo samo to, da sta v osemdesetih letih 18. stoletja nedvomno obstajala dva trška sveta: notranji in zunanji. Na izročilni listini zakoncev Jeretin, izstavljeni 3. aprila 1789 v trgu Šoštanj in prepisani v trško zemljiško knjigo, je kot priča namreč podpisan tržan Franc Mertl (*Mörtl*), sicer mesar in član notranjega trškega sveta (*des Innern Rathes*).¹³⁷ To je sploh edini po imenu znani notranji svetnik, njegova omemba pa priča o obstoju še enega sveta, zunanjega.

Tudi funkcijo sodnega upravitelja srečamo šele v tem času, leta 1794, ko se je v trški zemljiški knjigi s tem nazivom (*Gericht Verwalter*) podpisal Franc Mertl (*Mörtl*).¹³⁸ Najbrž je šlo za namestnika odsotnega oziroma še neizvoljenega ali nepotrjenega trškega sodnika. Leta 1799 je namreč isti Mertl pri isti nepremičnini naredil vpis kot trški sodnik (*Marktrichter*).¹³⁹

Kako daleč v preteklost je segala delitev na dva sveta, lahko samo ugibamo. Glede na majhnost trga, izpričano za 16. in 17. stoletje, kar bomo videli v nadaljevanju, zunanji svet ni nastal zgodaj. Dotlej je Šoštanj premogel samo sodnika, trški svet in občino polnopravnih tržanov, nato pa poleg sveta, ki je postal notranji, še zunanji svet, številčno praviloma večji in z drugačnimi pristojnostmi. Delitev trškega sveta na notranjega in zunanjega je bila vsekakor povezana s povečanim številom prebivalstva in polnopravnih tržanov, zgledovala pa se je po drugih trgih z razvito avtonomijo in po mestih.

Malo pred edino posredno omembo notranjega sveta (1789) so v avstrijskih dednih deželah stekle reforme mestnih in trških uprav.¹⁴⁰ Na slovenskem Štajerskem je dobra polovica trgov dobila trški magistrat, katerega število članov je bilo odvisno od števila prebivalstva in obsega poslov.¹⁴¹ Sam izraz magistrat so v mestih in trgih sicer občasno uporabljali že pred tem, tako tudi v Šoštanju. Prvič ga srečamo leta 1756 v pogodbi trškega predstojništva z grofco Inzaghi (*Marckhts Magistrat*),¹⁴² saj se je v 18. stoletju na splošno vse bolj uveljavljal kot alternativno poimenovanje za trška predstojništva.¹⁴³

Kot rečeno, ne vemo, ne koliko članov sta v Šoštanju štela trška sveta ne kdo ju je sestavljal in kako so ju volili – tudi tega ne, ali sta po nastanku magistrata sploh še obstajala dva sveta ali en sam. Oblikovanje magistrata v Šoštanju namreč ni bilo nujno izpeljano pred letom 1789, ko omemba notranjega svetnika posredno priča o obstoju dveh svetov.

Kolikor je bilo mogoče ugotoviti, v zadnjih desetletjih pred razpustom trške avtonomije (1849) ne srečamo nazivov notranji in zunanji svetnik; ni ju ne v gradivu krajevnega sodišča magistrata ne v trški zemljiški knjigi ali spisih šoštanjkega deželskega sodišča. V omenjenih virih prve roke se poleg magistrata kot naziva oblastva pojavljajo samo trški sodnik,¹⁴⁴ magistratni svetnik¹⁴⁵ in sindik,¹⁴⁶ kakor se je od jožefinske reforme magistratov imenoval prvi magistratni svetnik in trški tajnik, sicer izprašan uradnik.¹⁴⁷ V Šoštanju je sindik vodil tudi novouvedeno zemljiško knjigo in se v tej vlogi praviloma podpisoval kot njen vodja.¹⁴⁸

Struktura šoštanjkih trških organov je precej verjetno dokumentirana leta 1820 v provizoriju k jožefinskemu katastru, tik preden je nastal novi, franciscejski kataster. 30. junija omenjenega leta so se pod matriko zemljiškega donosa lastnoročno podpisali trški sodnik oziroma rihtar (*Marktrichter*) Michael Vošnjak in naslednji člani (občinskega) odbora (*Ausschus Männer*): Janez Vošnjak, Franc Mesner (*Mössner*), Jožef Cokan, Luka Pirman, Franc Mak in Karel Herman.¹⁴⁹ Odbor občine Šoštanj je bil prejkone identičen s trškim odborom, (nekdanjim) notranjim trškim svetom, v njegovih članih pa lahko potemtakem vidimo magistratne svetnike. Trške avtonomije so se namreč v drugem desetletju 19. stoletja zlele z novimi upravnimi občinami predmarčne dobe. Medtem ko so navadnim občinam načelovali rihtarji (*Richter*), so imele trške na čelu trškega rihtarja (*Marktrichter*).¹⁵⁰

¹⁴⁴ Vrsto podpisov trških sodnikov srečamo v gradivu krajevnega sodišča magistrata Šoštanj (SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 1–3).

¹⁴⁵ Znana je ena sama omemba magistratnega svetnika, in sicer je leta 1846 v naznanilnici o smrti Uršule Šmon tako označen Blaž Šmon (Šimon) (*Magistratrath hier*) (prav tam, šk. 3, Zapuščinske zadeve 1833–1849, št. 28, 23. 10. 1846).

¹⁴⁶ Oznako sindik prvič zasledimo leta 1784 v novouvedeni trški zemljiški knjigi, a brez imena nosilca službe (SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1210, Grund und Vordermerksbuch bei dem Markte Schönstein A, pag. 131).

¹⁴⁷ Žontar, *Struktura uprave*, str. 112.

¹⁴⁸ Zemljiška knjiga je bila v Šoštanju uvedena leta 1782 ali 1783. Njen vodja se je podpisoval kot *Grundbuchsführer* (SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1210, Grund und Vordermerksbuch bei dem Markte Schönstein A, pag. 22 (31. 8. 1801), 124 (31. 8. 1801, 1. 9. 1801, 2. 4. 1808), se je pa v prvi osebi razkril ali podpisal tudi kot sindik (prav tam, pag. 131 (6. 1. 1784), 173 (10. 11. 1846)).

¹⁴⁹ SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, šk. 303 (stara 389), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, Šoštanj, provizorij, 30. 6. 1820.

¹⁵⁰ Žontar, *Struktura uprave*, str. 234–236. – Osnovni pomen izraza *Rihter* v nemščini je sodnik, v upravni terminologiji tega

¹³⁷ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1210, Grund und Vordermerksbuch bei dem Markte Schönstein A, pag. 166.

¹³⁸ Prav tam, pag. 145.

¹³⁹ Prav tam.

¹⁴⁰ Žontar, *Struktura uprave*, str. 112–113; Žontar, *Uprava Štajerske*, str. 89.

¹⁴¹ Leta 1848, tik pred velikimi reformami, je bilo v Celjskem okrožju 13 trgov z lastnim magistratom (8 municipalnih in 5 deželnoknežjih) in 12 brez njega (vsi municipalni), podrejenih zemljiškemu gospostvu (*Schutzherrschaft*); trgi z magistratom so imeli od 195 prebivalcev (Velenje) do 598 (Ljubno), trgi brez magistrata pa od 156 (Makole) do 745 (Gornji Grad). *Handbuch des Herzogthumes Steiermark*, str. 161–164.

¹⁴² StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Sch. 21, Heft 98, 27. 2. 1756. Pod pogodbo so sicer podpisani sodnik, svet in občina trga Šoštanj.

¹⁴³ Kot poimenovanje za šoštanjko trško predstojništvo magistrat naslednjič zasledimo leta 1761 v dopisu škalskega župnika ljubljanskemu generalnemu vikarju (NŠAL, NSAL 2, ŠAL 2, fasc. 5/25, 15. 1. 1761).

Nekdanji trški magistrat na Glavnem trgu 9 (foto: B. Golec, julij 2021).

S terezijansko-jožefinskimi upravnimi reformami se je spremenilo tudi razmerje med trgov in šoštanjskim gospodvom. Za trg je postal neposredno nadrejeno politično-upravno oblastvo naborni okraj Šoštanj, ki je ob ustanovitvi leta 1779 pokrival šoštanjsko župnijo, dobil dve leti pozneje še del mozirske župnije in ostal pod imenom okrajna gosposka ozemeljsko nespremenjen vse do leta 1849.¹⁵¹ Upravo nabornega okraja oziroma okrajne gosposke je država do konca zaupala gospodvu Šoštanj.¹⁵²

Gospodstvo tudi v sodstvu ni imelo več enake vloge kot prej. Z uvedbo t. i. krajevnih sodišč (*Ortsgericht*) v osemdesetih letih 18. stoletja (od 1786 dalje) je gosposčinsko patrimonialno sodišče postalo krajevno sodišče gospostva, trško sodišče pa krajevno sodišče magistrata oziroma trga. Slednjega ni več vodil trški sodnik – ta je obdržal predvsem upravo –, ampak krajevni sodnik (*Ortsrichter*), ki je moral biti izprašan sodni uradnik.¹⁵³ Že malo prej, leta 1782, so

vse pristojnosti drugostopenjskih sodišč prenesli na novoustanovljeno apelacijsko sodišče v Celovcu.¹⁵⁴ Druga sodna instanca za šoštanjsko trško sodišče, po novem krajevno sodišče, je s tem prešla s patrimonialnega sodišča gospostva Šoštanj na centralno drugostopenjsko sodišče v Celovcu in tako je ostalo do konca obravnavane dobe (1849).¹⁵⁵

Funkcioniranje trškega magistrata in njegovega krajevnega sodišča v iztekajoči se obravnavi dobi bomo natančneje spoznali v zadnjem razdelku pričujočega prispevka, pri obravnavi t. i. Göthove topografije, za katero je trško predstojništvo sestavilo dve dokaj izčrpni poročili v obliki odgovorov na vprašalnici (1843). Med drugim bomo izvedeli, da je bila tedaj predvidena vključitev trškega krajevnega sodišča v gosposčinsko, vendar se to, kot potrjuje ohranjeno arhivsko gradivo, ni zgodilo.

dišč je ohranjenega malo gradiva, in še to le za zadnjega četrto stoletja njunega obstoja, od leta 1825 oziroma 1828 do 1850 (SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj; SI ZAC 0559, Krajevno sodišče gosposčine Šoštanj).

¹⁵⁴ Žontar, *Struktura uprave*, str. 106–107.

¹⁵⁵ O tem pričajo sodni spisi v fondu krajevnega sodišča še jeseni 1849, npr. SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 2, P 6, Pravde 1847–1849, Franc Močnik, Simon in Anton Brunšek, 26. 10. 1849.

časa pa se je prenesel tudi na predstojnika upravne občine, ki ni imel sodnih pristojnosti.

¹⁵¹ Straka, *Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung*, str. 269; o nabornih okrajih na splošno: prav tam, str. 28–35.

¹⁵² ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.7, Šoštanj, s. d. (1843). Prim. Hribnik, *Mesto Šoštanj*, str. 166–168.

¹⁵³ Žontar, *Struktura uprave*, str. 137. – Od obeh šoštanjskih so-

Z upravnim in sodnim gradivom iz zadnjih desetletij obravnavane dobe se ne bomo ukvarjali tako natančno kakor z onim za zadnjo četrtino 17. stoletja, za katero smo morali razmerja med sodnimi instancami šele ugotoviti. Ta so bila v obdobju po jožefinskih reformah poenotena po splošnih načelih, zato se bomo funkcioniranja trške uprave (magistrata) in sodstva (krajevnega sodišča) v tem času le dotaknili.

Od trške – magistratne – uprave je deloma ohranjena samo zemljiška knjiga (obe glavni knjigi),¹⁵⁶ ki jo je vodil zemljiškoknjžni urad trškega magistrata (*Grundbuchsamt Magistrat Schönstein*), trški sindik pa je imel tako tudi naslov vodje zemljiške knjige (*Grundbuchsführer, Grundbuchsdirector*).¹⁵⁷ Na splošno so magistratu ostale pristojnosti, ki niso spadale v neposredno domeno sodstva, a ne vse. Pobiranje davkov za državo je leta 1819, sočasno z nastajanjem franciscejskega katastra, prešlo na okrajna oblastva,¹⁵⁸ v konkretnem primeru torej na okrajno gosposko Šoštanj.

Nekatere pristojnosti magistrata in delovanje oblastnih mehanizmov pred odpravo trške avtonomije nazorno osvetluje naslednji primer. Šoštančan Franc Slatinšek, lastnik hiše v trgu in družinski oče, je bil konec leta 1835 pred kazenskim sodiščem magistrata Celje zaradi ropa obsojen na dvanajst let težke ječe. Sodišče se je za cenitev obsojenčevega premoženja in postavitve skrbnika (*Curator*) otrok obrnilo na okrajno gosposko Šoštanj, ta pa naprej na šoštanski magistrat kot Slatinškovo »osebno instanco« (*Personal Instanz*). Magistrat je za skrbnika treh mladoletnih otrok imenoval kovača Jožefa Ederja in izpeljal cenitev vsega imetja, ki so jo podpisali trški sodnik oziroma rihtar Jurij Mertl, sindik Kajetan Šarc in dva cenilca. Naslednjo pomlad, že pod novim trškim sodnikom oziroma rihtarjem Jakobom Roserjem, je magistrat izpeljal dražbo Slatinškovega premoženja in nato bdel nad skrbništvom. Ker so skrbništva sicer spadala pod krajevno sodišče, je spis pristal pri njem.¹⁵⁹

Krajevno sodišče trškega magistrata¹⁶⁰ na čelu s krajevnim sodnikom je bilo kot naslednik trškega sodišča pristojno za civilnopravne in lažje kazenske zadeve. Razmeroma skromno ohranjeno gradivo iz let 1825–1850 sestavljajo posamezne sodne poravnave,

civilne pravde in zapuščinski spisi, med drugim nekaj zadev, ki jih je obravnavalo apelacijsko sodišče v Celovcu kot drugostopenjsko sodišče.¹⁶¹

Le na kratko si oglejmo nekaj sodnih primerov. Med pravnimi je zanimiva druga najmlajša z datumom 14. november 1849. Potem ko je celovško apelacijsko sodišče potrdilo prvostopenjsko sodbo krajevnega sodišča šoštanskega magistrata in toženemu »gospodu« Francu Jelencu naložilo, naj poda prisego, je ta prisegel, da mu tožnik (nedomačin) Jožef Videmšek prejšnje leto ni izročil 300 goldinarjev. In ker je nepismeni Videmšek predvideval, da bo Jelenc prisegel nemško, sam pa tega jezika ni povsem obvladal (*nicht ganz mächtig ist*), je od sodišča izprosil, da so k prisegi pritegnili nemščine večšo pričo, in sicer »gospoda« Janeza Lipolda.¹⁶²

Pri poravninah gre omeniti primer že znanega prestopnika Franca Slatinška. Leta 1825, deset let preden je bil obsojen na težko ječo, je povzročil civilnopravni spor, ki se je končal s sodno poravnavo (*Gerichtlicher Vergleich*). Potem ko je Jožefi, hčerki tržana Janeza Maka, naredil otroka, se je njegov oče Jurij Slatinšek, prav tako tržan, z Makom pogodil za plačilo 20 goldinarjev za poporodno dobo (*Wochenbettgelder*) in vzdrževanje otroka, s čimer je bil Franc odvezan nadaljnjih očetovskih obveznosti. Poleg obeh vpletenih mož in prič sta poravnavo podpisala Janez Brezec (*Wresitz*) kot sindik in krajevni sodnik ter trški sodnik Franc Jeler.¹⁶³

Trški sodnik je s krajevnim večkrat sodeloval tudi pri zapuščinah. Leta 1843, ob smrti Mihaela Vošnjaka st., deda Josipa Vošnjaka, je trški sodnik Blaž Šimon uvedel sodno zaporo pokojnikovega premoženja in izpolnil tiskano naznanilnico o smrti, krajevni sodnik Matevž Sajovic pa je izpeljal nadaljnji postopek.¹⁶⁴ Ko je dve leti prej umrla Vošnjakova svakinja Terezija, je isti krajevni sodnik sam izpolnil tudi naznanilnico.¹⁶⁵ Naznanilnice so včasih naslovljene na magistratno krajevno sodišče, pogosto pa preprosto na magistrat.¹⁶⁶

Krajevno sodišče je bilo namreč od magistrata ločeno le organizacijsko, sicer pa z njim tesno povezano, tudi personalno. Tako sta vsaj dva krajevna sodnika, omenjena Jurij Brezec in Matevž Sajovic, hkrati opravljala še službo trškega sindika, uslužbenca magistrata.¹⁶⁷ Trškega sodnika Blaža Šimona pa v Sajovčevem času v spisih krajevnega sodišča večkrat

¹⁵⁶ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1207 in 1210.

¹⁵⁷ Obe uradni poimenovanji – urada in vodje – najdemo na primer v spisu: SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 2, S, Kazenska zadeva, skrbstvo, Franc Slatinšek – rop, 25. 1. 1838.

¹⁵⁸ Žontar, Uprava Štajerske, str. 88.

¹⁵⁹ SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 2, S, Kazenska zadeva, skrbstvo, Franc Slatinšek – rop, 4. 12. 1835, 9. 12. 1835, 12. 4. 1836, 25. 1. 1838.

¹⁶⁰ Na koncu obravnavane dobe je krajevno sodišče uporabljalo formularje z oznako: Krajevno sodišče magistrat Šoštanj pri zaščitnem gospostvu Šoštanj (*Ortsgericht Magistrat Schönstein an der Schutzherrschaft Schönstein*) (prav tam, šk. 2, Zemljiško-knjžne zadeve, št. 3, 21. 8. 1848, 20. 7. 1848).

¹⁶¹ SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 1–3.

¹⁶² Prav tam, šk. 1, P 5, Pravde 1844–1850, Jožef Videmšek, Franc Jelenc, 14. 11. 1849.

¹⁶³ Prav tam, šk. 1, P 1, Poravnave 1825–1847, št. 24, 7. 7. 1825.

¹⁶⁴ Prav tam, šk. 3, Zapuščinske zadeve 1833–1849, št. 16, 13. in 19. 5. 1843.

¹⁶⁵ Prav tam, št. 15, 27. 7. 1841.

¹⁶⁶ Naslovitev na krajevno sodišče na primer prav tam, št. 12; na magistrat na primer prav tam, št. 13, 15, 16, 18.

¹⁶⁷ Oba sta v podpisu navedla obe funkciji (prav tam, šk. 1, P 1, Poravnave 1825–1847, št. 24, 7. 7. 1825; šk. 3, Zapuščinske zadeve 1833–1849, št. 15, 27. 7. 1841).

zasledimo kot aktuarja, priložnostnega zapisnikarja.¹⁶⁸ Razumljivo, saj je imela magistratna hiša prej-kone eno samo pisarno.

Eno vidnih znamenj trškega patrimonialnega oziroma prvostopenjskega sodstva je bil sramotilni steber ali pranger, ki je vsaj v zadnji dobi, če že ne vseskozi, stal na trgu pred rotovžem. Podrli naj bi ga že leta 1837 ob prenovi kaplanije pri župnijski cerkvi in njegove sestavne dele vzdali v stopnišče vhoda.¹⁶⁹ Če je čas odstranitve prangerja točen, govori o spremenjeni kaznovalni praksi v predmarčni dobi, ko kazni te vrste očitno niso več izvajali.¹⁷⁰

Za težje kazenske zadeve na tleh trškega pomirja je vse do konca obravnavane dobe ostalo pristojno deželsko sodišče pri šoštanskem gospodstvu. Iz prve polovice 19. stoletja poznamo tudi edini primer sodne obravnave in kaznovanja kakega Šoštanjčana pred tem sodiščem. Leta 1834 je bil na 12-letno kazen težke ječe obsojen 28-letni samski mesarski pomočnik Janez Cener (*Zehner*), sin mesarskega mojstra iz Šoštanja. Za seboj je že imel kriminalno preteklost, saj so mu nekaj let prej pred istim sodiščem zaradi pretepa naložili policijsko kazen osmih udarcev. Tokrat pa je s štirimi sosterilci, ki so bili vsi od drugod, zagrešil rop, vendar podrobnosti dejanja niso znane.¹⁷¹ Za prisednike pri sodnih obravnavah deželskega sodišča so tako kot stoletja pred tem še naprej vabili posamezne tržane, le da v manjšem številu kot nekoč.¹⁷²

O tržanstvu oziroma občini tržanov je na splošno zelo malo podatkov. Iz uporabljenih virov ni mogoče povzeti niti sumarnega števila, kaj šele pomenskega seznama vseh ali popisa novosprejetih članov tržanske korporacije v določenem trenutku. Tržani ali *purgarji*, kot so se tako kot povsod imenovali tudi v Šoštanju,¹⁷³ so izpričani le posamič v različnih pravnih dejanjih. Še največ jih na enem mestu najdemo v dveh virih iz leta 1754. Prvi je popis hiš, ki ga je trško predstojništvo sestavilo za terezijansko

štetje hiš 18. aprila,¹⁷⁴ drugi pa terezijansko ljudsko štetje za župnijo Šoštanj, delo domačega župnika z datumom 4. februar 1754.¹⁷⁵

Če bi sledili omenjenemu popisu hiš, bi nas število hišnih gospodarjev, označenih kot tržani, zlahka zavedlo. Kot tržani (*Bürger*) so navedeni redki, od skupno 60 hišarjev le 12, vključno s trškim sodnikom, ki ima obe oznaki. To je vsekakor premalo, da bi lahko šlo za celovito personalno sestavo tržanstva. Z ničimer tudi ni potrjeno, da je ravno teh ducat oseb sestavljalo trške organe in bi jih trški sodnik, ki je seznam sestavil, prav zato označil kot tržane. Drugi hišni gospodarji imajo ob imenu obrtni poklic (19, od tega ena vdova), oznako kajžar (25, med njimi ena vdova), dva sta bila gostača, eden trški pisar in eden nekdanji gosposčinski upravitelj.¹⁷⁶ Takšna delitev je pogojena poklicno-premoženjsko. Kajžarji so bili revnejši hišni posestniki, tržani pa za razliko od tržanov obrtnikov tisti brez obrtniškega poklica. Da je tako, pokaže primerjava z nekaj tednov starejšim terezijanskim ljudskim štetjem.

Čeprav se vira ne ujemata – pri ljudskem štetju pogrešamo kar 12 od skupno 60 hišnih posestnikov s popisa hiš, vsebuje pa 12 gospodinjstev (brez gradu in špitala), katerih članov ni med hišnimi posestniki –, župnijsko ljudsko štetje pokaže, da se oznake tržan, kajžar, obrtnik in gostač s popisa hiš ne izključujejo, ko gre za status tržana, tj. osebe s tržanskimi pravicami. Tržanov je bilo znatno več, kot jih izkazuje popis hiš. Ljudsko štetje s tržani označuje 47 od 62 gospodarjev (brez gradu in dveh duhovnikov). V to število je vključen trški sodnik, ne pa tudi obe tržanski vdovi, saj kot ženski nista imeli tržanskih pravic. Te je nasprotno najverjetneje pridobil trški pisar, saj je imel v trgu hišo. Brez sodnika in pisarja tako le slaba tretjina izpričanih tržanov (14) ni imela poklica, ampak so navedeni samo kot tržani.¹⁷⁷ Med drugimi družinskimi člani (odrasli sinovi, dva očeta, dva odrasla brata, zet) kot tržan ni označen nobeden, vendar sta bila to skoraj gotovo oba očeta tržanov in morda še kak odrasel tržanski sin. Pogoja za sprejem v tržanstvo sta po analogiji od drugod sicer bila lastna hišna posest in oženjenost, vedno pa so se našle tudi izjeme.

Tako kot za Šoštanj ne vemo nič določnega o sprejemnih pogojih v tržanstvo, nimamo ne poročila o samem sprejemanju ne obrobnege zapisa, kot je denimo vsota prejetih pristojbin. Od pristojbin za novosprejete tržane vsaj v 18. stoletju ni niče-

¹⁶⁸ SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, P 1, Poravnave 1825–1847, šk. 1, št. 42, 28. 2. 1841; št. 43, 23. 9. 1841. – V vlogi aktuarja se pojavljajo različne osebe, tako denimo pri krajevnem sodišču tržan Franc Mesner (*Meschner*) (prav tam, št. 50, 24. 1. 1845).

¹⁶⁹ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 176–177.

¹⁷⁰ Po Hriberniku »sramotnega stebra« tedaj že dolgo niso več uporabljali (Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 90).

¹⁷¹ SI ZAC 0474, Deželsko sodišče Šoštanj, šk. 1, K 5, Kazenske zadeve 1843–1849, št. 6, 25. 3. 1834. – O tem sodnem primeru gl. tudi prispevek Aleksandra Žižka v isti številki *Kronike*.

¹⁷² Na sojenju Blažu Sorčanu zaradi ropa in umora leta 1834 sta bila poleg krvnega sodnika Franca Malleja in pisarja kot prisednika (*Beisitzer*) navzoča Jožef Kraus in Benedikt Mesner (prav tam, šk. 1, K 4, Kazenske zadeve, 30. 4. 1834). Vsaj Mesner je bil tržan in lastnik hiše v trgu (SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 411, k. o. Šoštanj, zapisnik stavbnih parcel, 18. 4. 1826).

¹⁷³ Prim. tržansko prisego v slovenščini za sosednja trga Mozirje in Rečica (Golec, *Slovenska prisežna besedila*, razdelki Uvod, Mozirje (MOZ-1) in Rečica (REČ-1)).

¹⁷⁴ StLA, Laa. A., Antiquum I, Häuserzählung 1754, K 19, Heft 71, No. 185, 18. 4. 1754.

¹⁷⁵ NSAL, NSAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754.

¹⁷⁶ StLA, Laa. A., Antiquum I, Häuserzählung 1754, K 19, Heft 71, No. 185, 18. 4. 1754. – Jože Curk je sestavo podal nekoliko samovoljno: namesto 12 tržanov navaja 12 posestnikov, kajžarje imenuje kočarji, oba gostača, trškega pisarja in nekdanjega gosposčinskega upravitelja pa je preprosto združil v 4 gostače.

¹⁷⁷ NSAL, NSAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754.

sar prejemale šoštansko gospodstvo,¹⁷⁸ ampak je bil ta prihodek v celoti v domeni trga. O sprejemanju poznamo le poznejše poročilo iz druge roke. Kot je v župnijsko kroniko leta 1872 na podlagi pričevanj sodobnikov zapisal mladi kaplan Lavrencij Vošnjak, so mladeniče pred letom 1848 sprejemali v tržanstvo pri Podhrastnikovem mejniku, prvem in zadnjem pri obhodi trškega pomirja, ki so potekali vsakih sedem let. Mladenice naj bi obredno trikrat posadili na mejnik in jih spet dvignili z njega.¹⁷⁹ O običaju ne gre dvomiti, je pa skoraj nemogoče, da bi nove tržane sprejemali samo med obhodi meja pomirja, tj. v sedemletnih intervalih.

Kakor v vseh trgih z razvito avtonomijo je bila ključni sestavni del obreda sprejemanja novih tržanov t. i. purgarska prisega. Novosprejeti člani trških občin so prisegali slovensko ali nemško. Vse tržanske prisega v slovenščini so se ohranile iz trgov slovenske Štajerske, med drugim za dva sosednja trga Šoštanja – za Rečico ob Savinji iz leta 1792 in Mozirje iz okoli leta 1820.¹⁸⁰

Nihče se torej kot polnopravni tržan (*purgar*) ni že rodil, ampak je moral biti v tržanstvo sprejet, tako tudi sinovi tržanov. Večina trškega prebivalstva so bili netržani, rojenjaki (*Erbhold*) trga, najsi so to postali z rojstvom ali s stalno naselitvijo pod trško jurisdikcijo. Izraz rojenjak je v Šoštanju izpričan v zgodnjih osemdesetih letih 18. stoletja v trški zemljiški knjigi.¹⁸¹ V prvi polovici 19. stoletja srečamo za trškega podanika, ki najbrž ni imel tržanskih pravic (imel pa jih je njegov oče), tudi oznako podložnik šoštanskega magistrata (*Magistrat Schönsteiner Unterthann*), in sicer izpod peresa trškega sindika.¹⁸²

Samo iz analogij s trgi z razvito avtonomijo lahko sklepamo, da so bili vsi podaniki trga, najsi je šlo za polnopravne tržane, njihove družinske člane ali netržane, omejeno osebno svobodni, kar pomeni, da so imeli večjo svobodo selitev od podložnikov.¹⁸³ Kot smo videli, je cesar Friderik III. leta 1492 »našim tržanom in ljudem v Šoštanju« izdal privilegij o nemotenem priseljevanju v trg in ukaz o vrnitvi ti-

stih, ki so se samovoljno odselili.¹⁸⁴ Kako so stvari v naslednjih stoletjih potekale v praksi, razpoložljivi viri ne povedo. Pravica do svobodnega priseljevanja vsekakor ni mogla obstati kot trajna, ampak so od rojenjakov, ki so se hoteli naseliti v trgu, tako kot druge gotovo zahtevali, da prej uredijo rojenjaško razmerje z zemljiškim gospodstvom, mestom ali trgov, katerega rojenjaki so bili, bodisi z odpustom, odkupom ali zamenjavo za drugega rojenjaka. Odseljenci, ki so se hoteli podvreči drugi jurisdikciji, pa so morali od šoštanske trške uprave dobiti odvezo od rojenjastva. Šele po izdaji nevoljniškega patenta Jožefa II. leta 1782 je zadoščala samo odpustnica.¹⁸⁵

Hribernik omenja danes neznani seznam šoštanskih tržanov iz leta 1788, na katerem je naštel 42 imen, od tega 35 tržanov s poklicem, šest (izrecno) navedenih brez poklica in enega brez oznabe.¹⁸⁶ Število je bilo torej nekoliko nižje kakor 34 let prej, leta 1754, ko smo iz popisa prebivalcev razbrali 47 tržanov, se je pa delež tistih brez poklica (7) medtem zmanjšal s slabe tretjine na šestino. Približno toliko polnopravnih, individualno sprejetih tržanov je moral Šoštanj šteti tudi v prvi polovici 19. stoletja. Proti koncu obravnavane dobe je bilo vseh najbrž nekaj več, glede na to, da se je število hiš in prebivalcev, kot bomo videli, v drugi četrtini stoletja povečalo.

Iz zadnjih desetletij trške avtonomije razmeroma dobro poznamo imena **trških sodnikov**, zlasti iz sodnega gradiva, toda vse od srede 17. stoletja dalje nimamo nobenih konkretnih podatkov o njihovih volitvah. Po urbarju iz leta 1658 je bil običaj še vedno tak kot leta 1575. Tržani so oskrbniku gospodstva vsako leto predlagali dva moža, ta pa se je odločil za enega od njiju.¹⁸⁷ Hribernik v svoji zgodovini Šoštanja (1930–32) povzema danes neznani dokument, ki je govoril o volitvah in sodnikovi zaobljubi in morda niti ni bil datiran. Isti avtor se sklicuje tudi na »volilne akte«, ne da bi navedel vsaj kakšno letnico ali časovni okvir. Volitve naj bi bile vsako leto pred novim letom, volilni spis pa so predložili šoštanskemu graščaku. Izbrani trški sodnik je moral pred potrditvijo podatki zaobljubo, sicer bi plačal kazen deset cekinov. Čas nastanka besedila zaobljube gre glede na vsebino postavljati najpozneje v sredo 18. stoletja. Obsegalo naj bi 11 točk in pozneje eno manj, in sicer v zvezi z mitnino, kar pomeni, da so to točko bodisi prečrtali bodisi je niso več prepisali v morebitno drugo različico zaobljube. Če točke zaobljube na kratko povzamemo, je bila slika takšna: vsakokratni trški sodnik je bil podrejen graščaku in v njegovi odsotnosti gosposčinskemu upravitelju, moral je biti do vseh

¹⁷⁸ Prim. seznam prejemkov upravitelja gospodstva Šoštanj za leto 1749 (StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Fasz. 2, Heft 13, Verwaltungsprotokolle 1674–1787, Mein Franz Michaeln Kästelliz etc., 26. 4.–31. 12. 1749).

¹⁷⁹ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 174.

¹⁸⁰ Golec, *Slovenska prisežna besedila*, razdelki Uvod, Mozirje (MOZ-1) in Rečica (REC-1).

¹⁸¹ Na h. št. 7, ki je sicer pripadala Jeri Rozman, po domače Glančnikovi, je kot samostojen posestnik naveden tudi Anton Podvržan (*Poduorschänn*), »tukajšnji rojenjak samskega stanu« (*hiesiger Erbhold Ledigen Standes*), ki ni imel lastne hiše, ampak samo podedovano zemljišče na »Spodnjem polju« (*in Unterfeld*) (SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1210, Grund und Vormerksbuch bei dem Markte Schönstein A, pag. 11 in 13).

¹⁸² SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 2, S, Kazenska zadeva, skrbstvo, Franc Slatinšek – rop, 9. 12. 1835. – Gre za Franca Slatinška, čigar oče Jurij je potrjeno bil tržan (prav tam, šk. 1, P 1, Poravnave 1825–1847, št. 24, 7. 7. 1825).

¹⁸³ Prim. Golec, Trg Mokronog, str. 82–83.

¹⁸⁴ Gl. insert listine 1492 IV. 2, Linz (1), v: SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 464, 1598, februar 14., Gradec.

¹⁸⁵ Prim. Golec, Trg Mokronog, str. 83.

¹⁸⁶ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 184.

¹⁸⁷ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Fasz. 3, Heft 14, Urbar Schönstein 1623, fol. 162–163; Fasz. 3, Heft 15, Urbar Schönstein 1658, fol. 205–206.

pravičen, ob zagroženi kazni mu je bilo prepovedano zavračati prizive, glede mitnine se je moral ravnati po starem običaju, varovati ribolovne pravice, v trškem pomirju skrbeti za pota in brvi, vsako četrtnetje pregledati dimnike, ob semanjih in prazničnih dneh paziti na ogenj in razsvetliti ulice, skrbeti za običajne nočne obhode, preganjati razvade, zlasti pijančevanje, pregledovati mere in uteži, odpraviti »gostače« (vsi-ljivce), pred katerimi ne bi bila varna polje in gozd, ter z visokimi kaznimi strogo preganjati nemoralno življenje, sicer bi v to poseglo gospodstvo.¹⁸⁸ Odprava točke v zvezi z mitnino je nedvomno povezana z ugasnitvijo mitninskih pravic (skladiščne pravice), najverjetneje konec 18. stoletja.

Ni izključeno, da se je datum sodniških volitev v stoletjih trške avtonomije spreminjal in so samo določen čas potekale proti koncu leta. Vse kaže, da se je sodniški mandat podaljšal na tri leta, kolikor je pred letom 1843 trajal po navedbah Josipa Vošnjaka,¹⁸⁹ potrjevanje izvoljenega sodnika pa je sodeč po Hriberniku ostalo do konca v pristojnosti šoštanjskega gospodstva.¹⁹⁰

Kot edina ustanova v pristojnosti trga je izpričan **meščanski špital**.¹⁹¹ Ustanovljen je bil leta 1713 na podlagi oporoke Matevža Podhrastnika,¹⁹² kaplana meščanskega špitala v Gradcu, in župnikovega pisnega dogovora s trško občino Šoštanj iz leta 1706 z naslednjo vsebino. Špitalu je pripadala kupljena Jezerčnikova, prej Petelinova hiša, ki ji je trg spregledal davčne obveznosti. Šoštanjčani so po zgledu volitev trškega sodnika¹⁹³ za špitalskega mojstra predlagali dva sotržana, od katerih je župnik nato izbral enega. Pravico do sprejemanja ubožcev v špital sta izmenično uveljavljala trg in župnik, letni špitalski obračun pa so ob izvolitvi in umestitvi špitalskega mojstra pregledali trije ali štirje tržani. V trški cerkvi sv. Mohorja je bila že s škofijskim dekretom iz leta 1703 ustanovljena mašna ustanova (beneficij) s stalnim duhovnikom in po možnosti z vsakodnevno mašo, pri čemer so imeli za zasedbo mesta beneficia ta prednost domačini. Ustanovna sredstva so zado-

ščala le za dva špitalska varovanca in so se nato povečevala z novimi donacijami. Vsakokratni beneficiat je po I. Orožnu stanoval v špitalu, špitalski beneficij je bil med letoma 1786 in 1804 kuratni beneficij, narkar je po dobrem stoletju od ustanovitve, leta 1815, ostal nezaseden.¹⁹⁴ Kot je leta 1843 poročalo trško predstojništvo, špital tedaj ni več imel lastne stavbe, upravljal ga je magistrat, ubožce pa so vzdrževali z izplačili na roko.¹⁹⁵

Zgodovina špitala je tesno povezana s trškim magistratom, tudi ko govorimo o **magistratu** kot stavbi. Zdi se, da je Šoštanj šele v svoji magistratni dobi, od iztekajočega se 18. ali zgodnjega 19. stoletja premo-gel lastno magistratno poslopje, a ni izključeno, da je že prej obstajal **rotovž** (Rathaus), o čemer posredno govori takšno poimenovanje v *Spominih* Josipa Vošnjaka.¹⁹⁶ Ni dvoma, da so sedež trške uprave v Šoštanju res poznali pod tem imenom, ki je starejše od magistrata. Zagotovo pa pri verjetnem prejšnjem rotovžu ni šlo za isto stavbo na trgu, v kateri je v drugi četrtini 19. stoletja domoval magistrat in pozneje občina (danes Glavni trg 9). Ta stavba je, kolikor ji je mogoče slediti v preteklost, pripadala špitalu. Magistrat prvič srečamo šele v franciscejskem katastru leta 1826, in sicer s hišno številko 19.¹⁹⁷ Šest let prej (1820) je v provizoriju katastra na isti številki stala hiša z vrtom in dvoriščem v lasti špitalskega beneficia (*Beneficium Schönstein*).¹⁹⁸ Trška zemljiška knjiga, ki bi prenos lastništva in spremembo namembnosti zemljišča morala osvetliti prva, o tem molči. Kot vse kaže, tu še nekaj let pred nastankom katastrskega provizorija ni bilo nobene stavbe, ampak le prazno špitalsko zemljišče. Prva knjiga trške zemljiške knjige, vodene od zgodnjih osemdesetih let 18. stoletja, ne pozna ne špitala ne magistrata ali trga kot takega. Špital (*Bürger=Spital*) se pojavi v drugi knjigi, nastavljeni v začetku drugega desetletja 19. stoletja, a brez hišne številke in stavb, le z njivo in travnikom na Goricah.¹⁹⁹ Je pa glede na novo urbarsko št. 6 ugotovljiva njegova lokacija med hišama št. 6 (urb. št. 5) in 7 (urb. št. 8) na vzhodni strani trga.²⁰⁰ Špital se sicer pojavlja v urbarialnih in katastrskih virih 18. stoletja, vendar nikoli izrecno kot stavba, ampak

¹⁸⁸ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 175–176.

¹⁸⁹ Vošnjak, *Spomini*, str. 8.

¹⁹⁰ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 175. – Glede na to, da je bil Šoštanj patrimonialni (gospoščinski) trg, je malo verjetno, da bi ta pristojnost prešla na okrožni urad v Celju, ki je obstajal dobro stoletje, od terezijanskih upravnih reform do velike reforme po zemljiški odvezi (1748–1849). V arhivskem inventarju po gradivu okrožnega urada ni nikjer zaslediti potrjevanj trških sodnikov (Zajc-Cizelj, *Okrožni urad Celje*).

¹⁹¹ ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.6, Šoštanj, julij 1843. – Izraz meščanski špital je uveljavljen po nemškem *Bürgerspital*, ker nemščina z izrazoma *Bürger* in *bürgerlich* največkrat zajame tako meščane kot tržane. Za špitale v trgih bi bilo ustreznije slovensko poimenovanje tržanski špital.

¹⁹² Po Schmutzovem štajerskem historično-topografskem leksikonu naj bi Podhrastnik (Potrašnig) ustanovil (*gestiftet*) špital s kuratnim beneficijem 24. septembra 1700 (Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 510).

¹⁹³ O volitvah sodnikov gl. op. 80 in 187.

¹⁹⁴ Orožen, *Das Dekanat Schalltal*, str. 391–397.

¹⁹⁵ ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.6, Šoštanj, julij 1843. Vprašanja te vprašalnice gl. v: Kuret, *Slovensko Štajersko*, str. 33–35.

¹⁹⁶ Vošnjak, *Spomini*, str. 29.

¹⁹⁷ SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 411, k. o. Šoštanj, zapisnik stavbnih parcel, 18. 4. 1826.

¹⁹⁸ V ledini Trg Šoštanj je pri hiši št. 19, ki je imela še vrt in dvorišče, kot lastnik naveden beneficij (*Beneficium Schönstein*), v ledini Gorice pa za njivo z isto hišno številko špital (*Spital Markt Schönstein*) (SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, sk. 303 (stara 389), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, Šoštanj, provizorij, 30. 6. 1820, topogr. št. 204 in 20).

¹⁹⁹ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1207, Grundbuch des Marktes Schönstein, pag. 11.

²⁰⁰ Prav tam, pag. 9 in 13.

le kot obdavčenec.²⁰¹ Jožefinski kataster iz leta 1787 mu daje hišno številko 6, ki pa jo je po istem viru imel tudi Blaž Cakan (Čakan).²⁰² Da ni mišljena ista hiša, ki bi si jo špital delil s Cakanom ali kjer bi bil ta najemnik, prča zemljiška knjiga, po kateri je v osemdesetih letih imel h. št. 6 omenjeni Cakan, po poklicu usnar.²⁰³ V jožefinskem katastru so si za špital preprosto »izposodili« sosednjo hišno številko. Ko pa so nedolgo pred letom 1820 hiše v Šoštanju preštevilčili (1815 ali 1816),²⁰⁴ je tu že bila stavba, ki je dobila h. št. 19 in jo provizorij katastra pripisuje špitalu.²⁰⁵ Z njeno postavitvijo se je zapolnila vrzel v sklenjeni pozidavi vzhodne stranice trga. Kot rečeno, franciscejski kataster šest let zatem tu navaja trški magistrat (*Magistrat*)²⁰⁶ in kot njegovega lastnika občino (*Gemeinde*). Po vsem sodeč je trška občina na tem mestu zgradila novo stavbo po nastavitvi druge zemljiške knjige, katere začetek je glede na vpise mogoče postaviti v leto 1813 ali malo pred tem.²⁰⁷ Če drži Hribernikov podatek, da je šoštanjska trivialka leta 1814 dobila učilnico »v občinski hiši na glavnem trgu«,²⁰⁸ je bil magistrat tedaj ravno postavljen, in sicer na špitalskem zemljišču, s katerim je upravljala trška občina. Ker pa zemljišče kot pusto dotlej ni bilo vodeno v trški zemljiški knjigi, v njej pri špitalu (urb. št. 6) tudi ni mogel nastati zapis o prenosu lastništva

na trško občino. Trg je sicer lastne nepremičnine prav tako vodil v zemljiški knjigi, a ne tudi magistratne stavbe.²⁰⁹

Kje in kdaj naj bi stal starejši rotovž, lahko samo uginamo. Tako trška zemljiška knjiga²¹⁰ kot jožefinski kataster ga ne poznata.²¹¹ Njegovega obstoja prav tako ni mogoče razbrati iz terezijanskega katastra²¹² in popisa hiš iz leta 1754.²¹³ Popisi hiš, sestavljeni na zahtevo države, rotovže in špitale v mestih in trgih praviloma izpuščajo.²¹⁴

Odprto ostaja tudi vprašanje, kdaj pred zgraditvijo magistrata je na špitalskem zemljišču nazadnje stala stavba in ali je bila to hiša špitala z beneficijevim stanovanjem. Gotovo pa je nekaj: če bi špitalska stavba leta 1770 še obstajala, bi ob prvem hišnem oštevilčenju dobila hišno številko 7, vendar je ni, ampak je ta številka pripadla njeni sosedu. Kot smo videli, je špital lastno kupljeno hišo premogel že od ustanovitve leta 1713 in v tej hiši naj bi stanoval duhovnik beneficiat.²¹⁵ Ta je z lastnim enočlanskim gospodinjstvom izpričan ob terezijanskem ljudskem štetju leta 1754.²¹⁶ Potemtakem je zelo verjetno, da so stavbo opustili in je propadla v poldrugem desetletju med prvim ljudskim štetjem in prvim hišnim oštevilčenjem leta 1770. Da je špitalska stavba izginila, potrjuje Hribernik, ne da bi njen konec časovno opredelil: »Sprva je beneficiat stanoval v oskrbovalnici [špitalu], pozneje, ko je ni bilo (sic!), mogoče v hiši, ki je stala na mestu sedanje hiše št. 81.«²¹⁷ V poštevek za to hišo bi prišla morebitna predhodnica beneficiatne stavbe ob cerkvi sv. Mohorja in Fortunata.²¹⁸ Beneficiatno hišo pri cerkvi naj bi sicer zgradili med

²⁰¹ V trškem štiftnem registru za leto 1748 najdemo samo špitalsko njivo na Goricah (*Spittal Akher in Gorizen*) (StLA, Stifregister, Band 46/534, Stifregister Markt Schönstein 1748, pag. 18), v izvlečku rektificiranega urbarja v terezijanskem katastru z letnico 1761 pa na istem, predzadnjem mestu kot obdavčenca špital (*Spital allhier*) (StLA, Maria-Theresianischer Kataster, CH 170, Herrschaft Schönstein, Extract auß dem Herrschaft Schönsteiner Rectifications Urbario, 26. 3. 1761).

²⁰² SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, šk. 302 (stara 377), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, Šoštanj, subreparticijski izvleček, s. d. [1787].

²⁰³ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1210, Grund und Vordermerksbuch bei dem Markte Schönstein A, pag. 9.

²⁰⁴ Na podlagi poročne matične knjige je bilo mogoče ugotoviti, da je pri poroki hčerke Jurija Slatinška 30. aprila 1815 navedena še stara h. št. 42, ob poroki hčerke Andreja Švarca 26. februarja 1816 pa je mogoče prvič zaslediti novo št. 33 (NŠAM, Matične knjige, Šoštanj, P 1771–1824, pag. 124–125, 128–129); pri zadnji gre sicer za manjši spodrseljaj, saj je imel Švarc po katastrskem provizoriju iz leta 1820 h. št. 32 (SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, šk. 303 (stara 389), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, Šoštanj, provizorij, 30. 6. 1820, topogr. št. 164). Še natančnejši čas preštevilčenja bi bilo prejkone mogoče ugotoviti iz krstne in mrliške matične knjige, ki pa sta ravno za ta leta izgubljeni.

²⁰⁵ Iz zaporedja lastnikov v zemljiški knjigi so jasno razvidne spremembe hišnih števil v letih 1815/16: št. 2 je postala 14, št. 3 – 15, št. 4 – 16, št. 5 – 17, št. 6 – 18, nova je št. 19, št. 7 so spremenili v 20, 8 v 21 itd. (prav tam, pag. 1–15). Po parcelniku franciscejskega katastra gre za parcele s številkami 24 in 85–92; parcela z magistratom ima št. 88 (SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 411, k. o. Šoštanj, zapisnik stavbnih parcel, 18. 4. 1826).

²⁰⁶ Gl. op. 198. – O špitalu in špitalskem beneficiju gl. Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 391–397.

²⁰⁷ Gl. op. 282 v nadaljevanju.

²⁰⁸ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 131–132.

²⁰⁹ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1207, Grundbuch des Marktes Schönstein, pag. 31–32. – Hribernik, ki ni vedel, da je špitalska stavba propadla, je zapisal, da ni znano, kdaj je hiša prešla v roke trške uprave, jo je pa »župnijsko predstojništvo med letoma 1842 in 1845 hotelo pridobiti zase, a ni uspelo, ker so mu manjkala potrebna pravna sredstva« (Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 164).

²¹⁰ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1207 in 1210.

²¹¹ SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, šk. 302 (stara 377), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, Šoštanj, subreparticijski izvleček, s. d. [1787]; parcelnik, s. d. [1787].

²¹² StLA, Maria-Theresianischer Kataster, CH 170, Herrschaft Schönstein.

²¹³ StLA, Laa. A., Antiquum I, Häuserzählung 1754, K 19, Heft 71, No. 185, 18. 4. 1754.

²¹⁴ Popisa za mesti Celje in Ptuj ne navajata ne rotovža ne špitala (prav tam, K 18, Heft 67, No. 14; K 17, Heft 64, No. 145), popis za mesto Maribor pa ima meščanski špital (prav tam, K 16, Heft 62, No. 106).

²¹⁵ O špitalu in špitalskem beneficiju gl. Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 391–397.

²¹⁶ NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754.

²¹⁷ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 119.

²¹⁸ Beneficiatovo bivališče bi razkrila mrliška matična knjiga, saj sta v letih 1780 in 1804 v Šoštanju umrla dva beneficiata (Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 396), a so mrliške knjige za obdobje 1770–1825 izgubljene. Poleg tega je kuracija pri sv. Mohorju in Fortunatu skoraj dve desetletji, od leta 1787 do 1804, vodila lastne matice (Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 401), ki so danes prav tako pogrešane.

letoma 1820 in 1830, ko je bil beneficiat že nezaseden, in je po I. Orožnu pozneje postala last trške občine.²¹⁹

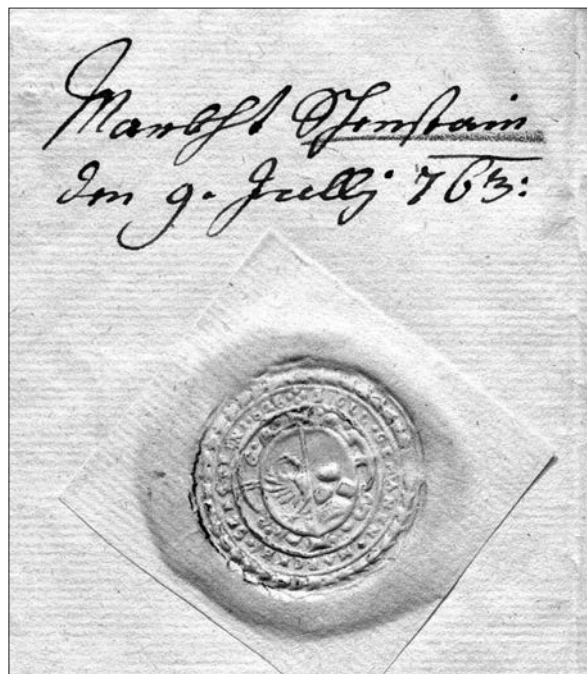
Posebno vprašanje so šoštanske **trške insignije**. O trških pečatih, pečatnikih in razvoju grba je v *Kroniki* pred kratkim izčrpno pisal Rok Poles,²²⁰ zato kaže njegove ugotovitve le povzeti in dopolniti z novimi spoznanji.

Zaradi slabe ohranjenosti dokumentov, ki jih je izstavila trška uprava, imamo najstarejše znane odtise trškega pečatnika šele iz zgodnje druge polovice 18. stoletja. Prvi pečat, odtisnjen na papir prek voska, najdemo na pogodbi med trgovcem in grofom Inzaghi iz leta 1756,²²¹ veliko zanimivejši pa je naslednji, prav tako na papirju, na odgovoru trškega sodnika in sveta celjskemu okrožnemu uradu leta 1763. Odtis pečatnika je bil tedaj narejen na zahtevo tega državnega oblastva, morda prav za heraldične potrebe. Dopis vsebuje tudi kratek opis njegove podobe: »trški pečatnik, ki je v rabi od nekdanj (von Alters hero) [...], sestavljen iz polovice orla in treh orlovih kamnov (3. Adler Steiner)«. ²²² Napis na pečatniku pa se glasi: »SIGLL · GEMANEN · MARCKHT · SENSTEIN I 626«. ²²³ Pečatnik je bil od nastanka leta 1626 alternativno v rabi več kot dve stoletji, saj najdemo njegov odtis na zapuščinskem spisu v arhivu trškega magistrata še leta 1845.²²⁴

Trg Šoštanj je v obravnavani dobi uporabljal vsaj tri pečatnike. Medtem ko se ta z letnico 1626 in prvim znanim odtisom iz leta 1756 ni ohranil, sta druga dva, eden iz medenine in drugi železen,

shranjena v zbirki pečatnikov Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu. Žal ne poznamo nobenega odtisa medeninastega pečatnika z upodobitvijo treh kamnov v grbovnem ščitu in napisom GMSS, ki ga je mogoče razvezati kot: Gemeiner Markt Schönstein Siegel / Sigillum. Poles se je oprl na Otorepca in postavil domnevo, da je ta pečatnik starejši od onega z letnico 1626, ker na njem še ni podobe orla. Drugi ohranjeni pečatnik, železni, ki vsebuje oba motiva – polovico orla in tri kamne – in ima napis G: M: S (*Gemeiner Markt Schönstein*), bi bil mlajši, verjetno iz 18. stoletja. Z njim so pečatili še v štiridesetih letih 19. stoletja,²²⁵ nazadnje leta 1850 zemljiško knjigo ob njenem prenosu na novoustanovljeno okrajno sodišče.²²⁶

Določnejše odgovore o pečatnikih bodo lahko dala odkritja starejših datiranih dokumentov z odtisi obeh pečatnikov z okrajšavama in brez letnic. Iz časa pred letom 1756 za zdaj poznamo le maloštevilne dokumente s podpisom trškega sodnika in sveta ali

Drugi najstarejši znani odtis trškega pečatnika z letnico 1626 (StLA, Siegel steirischer Städte und Märkte, Sammlung, K 3, H 91, Schönstein, Nr. 1, 9. 7. 1763).

²¹⁹ Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 396–397. – Podatek o lastništvu trške občine se vsekakor nanaša na čas po letu 1849, saj poročilo trškega predstojništva za t. i. Göthovo topografijo leta 1843 beneficiatne hiše ne omenja med nepremičninami v lasti magistrata (ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.6, Šoštanj, julij 1843).

²²⁰ Poles, *Od srčastega štita*.

²²¹ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Sch. 21/98 (nova signatura: K 14, H 72), 27. 4. 1756. – Pečat na tem dokumentu je opisal H. Pirchegger v monografiji o štajerskih krajevnih grbih (1954), vendar ga je zanimal le grb, letnico 1626 pa je izpustil (Kobel in Pirchegger, *Steirische Ortswappen*, str. 284; prim. Poles, *Od srčastega štita*, str. 118). Zato je R. Poles mislil, da odkritje pečata z letnico 1626 šoštanski grb »postara« za 130 let, ker naj bi za najstarejšo upodobitev šoštanskega grba doslej veljal pečat na listini iz leta 1756 (prav tam, str. 124). V resnici gre za odtis istega pečatnika.

²²² StLA, Siegel steirischer Städte und Märkte, Sammlung, K 3, H 91, Schönstein, Nr. 1, 9. 7. 1763. – B. Otorepec (1975) je ugotavljal, kako Šoštanjčanom že tedaj ni bilo več jasno, da gre za t. i. govoreči grb, kajti »orlovi kamni« ne pomenijo ničesar (Poles, *Od srčastega štita*, str. 118–119). Tri kamne na grbu gre v resnici razumeti kot »lepe kamne« (*schöne Steine*).

²²³ Prim. Polesovo branje napisa: Poles, *Od srčastega štita*, str. 123. – B. Otorepec je letnico na odtisu iz leta 1763 bral kot 1606 (prav tam, str. 118–119, Poles citira Otorepčovo pismo iz leta 1975), na kar je kot na verjetno Otorepčovo zmoto zaradi slabo berljivih odtisov opozoril že Poles (prav tam, str. 123).

²²⁴ Prav tam, str. 123, 124. – SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 2, S, Kazenska zadeva, skrbstvo, Franc Slatinšek – rop, 12. 4. 1836, 25. 1. 1838; šk. 3, Zapuščinske zadeve 1833–1849, št. 19, 12. 9. 1845.

²²⁵ Poles, *Od srčastega štita*, str. 120–121 in 123–124. – Od treh dokumentov, ki naj bi bili v letih 1841, 1844 in 1849 pečateni s tem pečatnikom (prav tam, str. 123), ima njegov odtis samo zadnji (SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 3, Zapuščinske zadeve 1833–1849, št. 33, 20. 1. 1849). – Odtis železnega pečatnika z napisom G: M: S: v rdečem vosku je ohranjen tudi v zbirki pečatov mest in trgov v Štajerskem deželnem arhivu, vendar brez spremnega besedila in datacije (StLA, Siegel steirischer Städte und Märkte, Sammlung, K 3, H 91, Schönstein, Nr. 2, s. d.).

²²⁶ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1207, Grundbuch des Marktes Schönstein, 29. 2. 1850.

Žig magistrata Šoštanj, v uporabi zadnja leta trške avtonomije (ZAC, ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 3, Zapuščinske zadeve 1833–1849, št. 29, 3. 2. 1847).

tržanov, ki so bodisi brez pečata²²⁷ bodisi pečateni z osebnim pečatnikom trškega sodnika.²²⁸ Letnica 1626 na najstarejšem znanem trškem pečatu razkriva čas njegovega nastanka, pri čemer ne vemo, ali je trg pečatnik premogel tudi prej. Analogije z drugimi trgi dopuščajo sklepanje, da so pomembnejše dokumente pečatili zgolj z osebnimi pečati sodnikov in posameznih tržanov. Vprašanje zase je tudi letnica 1626: gre zgolj za čas izdelave (novega) trškega pečatnika ali je povezana s kakim za trg pomembnim dogodkom?

Tik pred koncem obstoja magistratov, ki so jih leta 1849 zamenjale moderne občinske uprave, je izpričan tudi magistratni žig za žigosanje s črnilom, kovinska štampljka z napisom, ki mu manjka črka a: MAGISTR. SCHÖNSTEIN.²²⁹

Dragocena še ohranjena insignija šoštanjkega trga iz zadnjih desetletij trške avtonomije je trški prapor s kratico G. M. S., letnico 1791 in obema motivoma iz trškega grba: z orlom in tremi kamni. V graški Joanneum, kjer je še sedaj, je prišel po letu 1849, najpozneje leta 1869, ko je v Gradcu nastal

njegov opis. O eni njegovih funkcij prča poznejši opis obhodov trškega pomirja v šoštanjski župnijski kroniki (1872).²³⁰

Posestni razvoj trga

Pri posestnem razvoju trga se bomo v glavnem omejili na domove (hiše) in njihove posestnike, s poudarkom na spremembah v številčnosti. Urbanistični razvoj trga, agrarna posest in lociranje posameznih hiš so problematika, ki se je bo treba sistematično lotiti posebej.

Po J. Curku se je prvotno naselje razvilo kot sejemski zaselek pod poznejšo župnijsko cerkvijo sv. Mihaela, ki je kot škalska podružnica prvič omenjena v letih 1261/69. Pozneje, okoli leta 1300, naj bi se sejmšče preselilo na sedanje mesto, locirano med grajskim gričem in Pake, kjer se je oblikoval širok tržni prostor, obdan z regularno vrstno parcelacijo. Naselbina, ki je prevzela ime gradu, kaže sorazmerno poznen nastanek, za kar govorita oblika njenega tržnega prostora ter pravilna, sklenjena pozidana regulacija. Ko se je pozneje uveljavila pot med Pesjim in Šoštanjem južno od Pake, je prečkala južni del naselbine in ga ločila od nje. Zasedel ga je kompleks nekdanjega spodnjega gradu in tržni prostor skrajšal za tretjino. Na vzhodnem koncu tega dela naselbine je stala grajska kašča, po letu 1734 predelana v двореc Turn, na zahodnem pa prvotno lastniška (grajska), nato trška cerkev sv. Mohorja.²³¹ Po T. Ravnikarju je bila cerkev – prezidana v sedanjo obliko leta 1776 – prvotno grajska kapela, ki je prevzela novo funkcijo ob ustanovitvi trga; nastanek fresk v njenem nekdanjem prezbiteriju je po analogijah mogoče postaviti v drugo četrtino 14. stoletja.²³² Ni izključeno, da se na to cerkev in ne na Mihaelovo (poznejšo župnijsko v Družmirju) nanaša omemba petih njiv za cerkvijo v Šoštanju leta 1355,²³³ v istem viru kot prva neposredna omemba trga (*hinder der chirchen zu Schönnstain gelegen*).²³⁴

Iz srednjega veka poznamo le omembe posameznih stavb ter njihovih plemiških in uradniških lastnikov, začeni s hišo v Šoštanju in petimi oštati v trgu leta 1355.²³⁵ Vsakršna kvantifikacija trških domov in prebivalcev za ta čas bi bila tako le hipotetična. Najzgodnejši podatki o številu hiš oziroma domov v trgu so iz 70. let 16. stoletja, nato pa je stanje tovrstnih virov do konca obravnavane dobe razmeroma neugodno, saj imamo naslednji natančen poimenski popis posestnikov šele iz srede 18. stoletja.

²²⁷ Na primer obsežen dopis mestnega predstojništva ljubljanskemu generalnemu vikarju iz leta 1748 s podpisom sodnika in sveta (NŠAL, NŠAL 1, ŠAL 1, fasc. 42/58, 9. 9. 1748).

²²⁸ Pod napovedjo za ognjiščino so leta 1708 podpisani »vsi tržani trga Šoštanj« (*N: vnd N: der gesambten Burgern des Markbts Schönnstain*), pečatena pa je z osebnim pečatnikom z inicialkama C in R (StLA, Laa. A., Antiquum VI, Herdsteuer 1705–1708, St. 20, s. d. (popis se sklicuje na dekret z datumom 12. 9. 1708)).

²²⁹ SI ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj, šk. 3, Zapuščinske zadeve 1833–1849, št. 29, 3. 2. 1847; št. 33, 4. 9. 1849, 17. 10. 1849.

²³⁰ Poles, *Od srčastega ščita*, str. 127–130.

²³¹ Curk, *Trgi in mesta*, str. 135–136.

²³² Ravnikar, *Zgodovina Šoštanja I*, str. 92–93. Prim. Curk, *Trgi in mesta*, str. 135.

²³³ Takšnega mnenja je bil tudi J. Curk (Curk, *Trgi in mesta*, str. 135).

²³⁴ Blaznik, *Slovenska Štajerska*, str. 309.

²³⁵ Pregled omemb objektov v srednjem veku gl. v: Blaznik, *Slovenska Štajerska*, str. 409–410.

Za več časovnih izsekov so numerični podatki primerljivi z drugimi slovenskoštajerskimi trgi. To velja že za najzgodnejši vir o posesti in posestnikih, za popis dimnine (*Rauchgelt Register*), izrednega **davka na ognjišča iz leta 1572**.²³⁶ Popis dimnine v Šoštanju (*Rauchfanggelt vom Markt Schönnstain*), ki ga je podpisal trški sodnik Lavre Klančnik (*Loure Glontschnekh*), izkazuje 35 plačnikov, od tega 29 v samem trgu (zadnja je bila mežnarija pri sv. Mihaelu) in 6 na gmajni, t. i. gmajnarjev (*Gmeiner*). V trgu so vsi plačali enako, 15 krajcarjev, kolikor je znašala dajatev od enega ognjišča (dimnika), le »gospod« Viljem Galler, v katerem prepoznamo zastavnega imetnika gospostva, bi moral dati dvakrat toliko (30 kr), medtem ko so imeli gmajnarji trikrat manjšo obveznost – 5 krajcarjev.²³⁷ Šoštanjski posestniki, obvezanci za dimnino, so prikazani v preglednici.

Popis plačnikov dimnine v trgu Šoštanj leta 1572

Zap. št.	Plačnik	Plačilo v krajc.
1	Gospod Viljem GALLER (<i>Herr Wilbalbm Galler</i>)	30
2	Hans PJORIN (<i>Hannß Pjörin</i>)	15
3	Blaž RIPL (<i>Blasj Rüepf</i>)	15
4	Jurij RIPL (<i>Jurj Rüepf</i>)	15
5	Gregor SULIVAMP/ŽULIVAMP (<i>Gregor Suliwamb</i>)	15
6	Krištof FRANK (<i>Christoph Franckh</i>)	15
7	Matevž CAMBFLEK (<i>Matheus Zambfleekh</i>)	15
8	Marjeta SURKULUS (<i>Morgreth Surculusin</i>)	15
9	Filip KRAMER (<i>Phillip Kramer</i>)	15
10	Jurij NAGL (<i>Jurj Nägl</i>)	15
11	Blaž SUŠNIK (<i>Blasj Suschnekh</i>)	15
12	Marko HAAS/ZAJC (<i>Marco Haafß</i>)	15
13	Mihel LAVANTALER (<i>Michel Lauenntaller</i>)	15
14	Matija VELČIČ/BELČIČ (<i>Mathia Weltschitsch</i>)	15

15	Urban GLASER (<i>Vrbann Glasser</i>)	15
16	Lovrenc KÜLLER/KILER (<i>Lorenz Khüeller</i>)	15
17	Luka TUMINIC/TOMINEC (<i>Lucas Tuminitz</i>)	15
18	Lavre GLONČNIK/KLANČNIK (<i>Laure Glontschnekh</i>)	15
19	Urban CIGLER (<i>Vrbann Ziegler</i>)	15
20	Jakob VAŠNJAK/VOŠNJAK (<i>Jacob Wäschnackh</i>)	15
21	Vid SULIVAMP/ŽULIVAMP (<i>Vēidt Suliwamp</i>)	15
22	Domin AMBSLIČ (<i>Domin Ambschlitsch</i>)	15
23	Martin FIŠER/RIBIČ (<i>Marthin Fischer</i>)	15
24	Tomaž KANEC KAUF (<i>Thomaß Khanetz Khauch</i>)	15
25	Pangrac ŠUSTER [čevljar] (<i>Pangratz Schuester</i>)	15
26	Doroteja ŽITNIK (<i>Darathea Schitnickhin</i>)	15
27	Tomaž IMPAH (<i>Thomaß Impach</i>)	15
28	Mihel ŽGANIK (<i>Michel Schgänikh</i>)	15
29	Od mežnarije pri sv. Mihaelu (<i>Item von der Mesnerej bei Sont Michel</i>)	15
	Gmajnarji (<i>Gmeiner</i>)	
30	Jurij KASAR (<i>Jurj Khassär</i>)	5
31	Anton ŠNAJDER [krojač] (<i>Anthon Schneider</i>)	5
32	Hans ŠLOSER [ključavničar] (<i>Hanß Schlosser</i>)	5
33	Vehana LAMPREHT (<i>Vechanna Lamprechtin</i>)	5
34	Mihel VEBER [tkalec] (<i>Michel Wewer</i>)	
35	Matevž HAFNER [lončar] (<i>Matheus Hafner</i>)	5

Če število posestnikov, plačnikov dimnine, primerjamo z drugimi 23 spodnještajerskimi trgi, kjer so registri dimnine nastali med letoma 1572 in 1574, je Šoštanj s 35 domovi (od tega s šestimi na gmajni) spadal med manj obljudene. Primerjati ga je mogoče z dvema bližnjima trgovoma, z Mozirjem in Vitanjem, ki sta imela po 34 obdavčencev, ter s Pilštanjem (31), Sv. Lenartom v Slovenskih Goricah (31), Kozjim (32) in Podsredo (35), sicer pa so več plačnikov kot v Šoštanju popisali v Konjicah (39 in 14 pustot), Sv. Lovrencu na Pohorju (43), Žalcu (47), Gornjem Gradu (50), Veržeju (52), Ljubnem (55), Središču ob Dravi (55) in Laškem (84). Manj obdavčencev kot Šoštanj so izkazovali trgi Ljutomer (25), Tržec (24),

²³⁶ Popis za trg Šoštanj se je sicer ohranil v arhivu šoštanjskega gospostva, ne pri štajerskih deželnih stanovih kakor za druge trge v deželi (gl. op. 238), kar je zgolj tehnična podrobnost.

²³⁷ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, K 61, Heft 5, fol. 43–43v, Verzeichent das Rauchfanggelt vom Markt Schönnstain dises laufunden 72 isten. – Celoten davek je tako znašal 8 goldinarjev, pri čemer Galler svoje obveznosti ni poravnal.

Motnik (23), Muta (21), Braslovče (20), Lemberg pri Mestinju (do 20), Šentjur (vsaj 18), Velenje (verjetno 15) in Podčetrtek (13).²³⁸

Da število šoštanjskih domov zagotovo ni bilo večje, posredno potrjuje tri leta mlajši urbar gospodstva Šoštanj iz leta 1575. Tržani so na Goricah izkrcili rovtve oziroma njive (*von den Neuen Pruchen oder Aggern*), in sicer vsak od skupno 27 oštatom po enega (*so die Burger zu jeder Hofstat ausgreuerüt, deren sibendzwainzegg sein*).²³⁹ Brez mežnarije, Gallerjeve hiše (spodnjega gradu) in šestih domov gmajnarjev je število oštatom resnično znašalo 27. Za primerjavo je poveden podatek, da je žitno desetino gospodstvu plačevalo 20 posestnikov njiv in drugih zemljišč iz trga (*Im Markt Schönstain*), med njimi cerkev sv. Mohorja in pristava Jurija Raumschüssla v trgu.²⁴⁰

Za 17. stoletje so viri o posestnikih in posestni strukturi sicer številčnejši, a manj zanesljivi. Šoštanj sta zajela **dva popisa deželne izrednega davka**, glavarine (*Leibsteuer*) leta 1632 in dimnine (*Rauchgeld*) med letoma 1640 in 1648, a so podatki le sumarni in za povrh še skupni za trga Šoštanj in Velenje. Sumarni popis glavarine za gospodstva Velenje, Šoštanj in Limbar, ki ga je 3. novembra 1632 sestavil njihov lastnik Janez Karel baron Sauer, navaja 52 naseljenih tržanov (*angesessene Burger*), pri katerih (*bey ermelten Burgern*) je stanovalo 22 gostacev (*Inwohner*) in, kot pravi popis, zaradi revščine samo 17 poslov (*Dienstleuth*).²⁴¹ Ni dyoma, da je večina iz vseh treh kategorij odpadla na Šoštanj in le manjši del na Velenje, a bi lahko o številkah zgolj ugibali. Tudi naslednji popis, register dimnine iz obdobja med 1640 in 1648, je sestavil isti baron Sauer, v njem pa zajel svoja gospodstva Borl, Velenje in Šoštanj ter posest Limbar. Po nedatiranem popisu mu je pripadalo 52 tržanov (*Burgersleuth*), vendar je bilo za prave tržanske hiše (*für recht burgerliche Häuser*) mogoče šteti le 28 domov z 31 ognjišči (*Feuer oder Herdstatt*), drugih 24 pa za kajže (*nur für Kheuschen*), v katerih naj bi prebivali skrajno revni ljudje (*von Bluetarmben Leuthen bewohnt*). Sauer je pravi tržanskim hišam odmeril po 6 šilingov in kajžam po enega. Za primerjavo po-

vejmo, da je od cele hube (kmetije) zahteval 4 šilinge, od polovične 2, od manjših podložniških posesti pa enega.²⁴² Zopet ne vemo, koliko hiš je imel Šoštanj in koliko Velenje, kakor tudi ne, koliko so jih v enem in drugem trgu prištevali k pravi tržanskim hišam in koliko h kajžam.

Iz obeh urbarjev gospodstva Šoštanj iz 17. stoletja, **za leti 1623 in 1658**, poznamo le tiste Šoštanjčane, ki so gospodstvu plačevali žitno desetino, in sicer posameznik za eno do šest njiv. Leta 1623 je bilo plačnikov 20, kar je natanko toliko kot pol stoletja prej (1575), med njimi cerkev sv. Mohorja in pristava pokojnega Jurija Raumschüssla v trgu, ki je medtem postala last gospodstva. Toda razen zadnje navedbe so vsa imena plačnikov preprosto prepisana iz prejšnjega urbarja, le zapis imena je včasih malce spremenjen. Drugače kot po urbarju iz leta 1575, ko je celotna desetina pripadala šoštanjskemu gospodstvu, je šla zdaj polovica župniku v Škalah. Tudi v tem urbarju najdemo podatek o rovtih oziroma njivah na Goricah, ki so pripadali 27 trškim ošatom, desetino pa so njihovi gospodarji v celoti dajali gospodstvu Šoštanj.²⁴³

V Šoštanju je imelo gospodstvo leta 1623 še uradno poslopje (*daß Ambt Hauß im Markbt Schönstain*), kjer je bil sedež gospodstva, današnji spodnji grad na platu nad trgom pa so tedaj še gradili oziroma dograjevali (*das Gschlos Schönstain, so noch vnaufgebaut*).²⁴⁴ Poleg tega sta gospodstvu v trgu pripadali dve hiši, Grimšičerjeva (*das Grimbsizerische genandt*) s sadovnjakom in Lavantalerjeva (*das Lauentalerische*) z vrtom, pri kateri so stali kašča, klet in hlevi.²⁴⁵ Tudi od dveh pristav je bila ena v Šoštanju (*in Markbt*).²⁴⁶

Obveznost trga do gospodstva se je med letoma 1575 in 1623 z izhodiščnih 17 goldinarjev, 46 krajcarjev in pol zmanjšala na 15 goldinarjev, 14 krajcarjev in pol, in sicer zaradi izgubljenih nepremičnin. Klančnikov oštat (*Klaintschnikh hoffstatt*), ki je plačeval 14 krajcarjev, je gospodstvo potegnilo k dominikalni posesti (*eingezogen*) in na njem deloma zgradilo pristavo. 23 krajcarjev obveznosti je trgu odbilo zaradi izgube poljskih zemljišč cerkve sv. Mohorja (*unter St. Machor*), en goldinar za Lavantalerjevo hišo, 15 krajcarjev za oštat Helene Sušec (*Suscheckhin*), 10

²³⁸ StLA, Laa. A., Antiquum VI, Rauchfeld 1572–74, Nr. 7, 30, 62, 67, 78, 96, 143, 149, 164, 180, 186, 187, 202, 246, 247, 253, 256, 286, 422.

²³⁹ StLA, Stockurbare, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Kattenstein 1575, fol. 153.

²⁴⁰ Prav tam. – Imena plačnikov žitne desetine so v izvirniku naslednja: *Juri Rüepf, Agnes witib* (vdova), *Pankraz Wabeckh, Domin Amschlitsch, Blasi Novackh, Walthaser Wagen, Larenz Glaintschnickh, Mathia Weltschitsch, Thomas Im Pach* (na Paki), *Vide Suliwamp, Martin Vischer, Hannß Vöjtt, des von Truebneckh, Sannndt=Machor=Kirchen* (cerkev sv. Mohorja), *Michell Launtaller, Caspar Suuschnickh, Primus Scurianiz, Matheus Zambfleckh, Vallant: Khassar, des Georgen Rambschüssls ganzer Meirhof daselbst zu Schönstain* (pristava v Šoštanju). – Imena je že leta 1884 objavil I. Orožen (Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 426).

²⁴¹ StLA, Laa. A., Antiquum VI, Leibsteuer 1632, C Nr. 9, 3. 11. 1632.

²⁴² Prav tam, Rauchfanganschlag 1640–1648, C Nr. 85, s. p.

²⁴³ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Fasz. 2, Heft 14, Urbar Schönstein 1623, fol. 208–212.

²⁴⁴ Prav tam, fol. 263. – Na istem mestu sta omenjeni tudi dve grajski razvalini (*zwaü abkhombe Gschlösser*), Šoštanj in Kacenštajn.

²⁴⁵ Prav tam, fol. 264. – Lavantalerjevo hišo so imeli Šoštanjčani dvesto let pozneje (1843) za nekdanji »stari grad v Šoštanju, imenovan Lavantalerica« (*das alte Schloß, die Lafen=Tallerin genant*) (ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.7, Šoštanj, s. d. (1843)). V resnici je samo mejla na zemljišče dvorca v trgu, ki je pogorel leta 1734, saj je v prodajni pogodbi za kompleks z ruševinami na njegovi meji omenjen vogal Lavantalerjevega zemljišča (StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Sch. 21, Heft 98, 27. 2. 1756).

²⁴⁶ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Fasz. 2, Heft 14, Urbar Schönstein 1623, fol. 264–265.

opazno povečalo, vendar ni mogoče trditi, da se prav za vsakim imenom skriva lastna hiša in da je bilo teh zdaj 50.²⁵²

Da je število hiš v 17. stoletju naraslo, potrjuje nedatiran popis izrednega deželnega davka **ognjiščnine** (*Herdsteuer*), ki ga je trško predstojništvo sestavilo leta 1708. Popis je sumaren in tendenciozen; navaja namreč 5 ubogih tržanov (*arme*), ki so plačali vsak po en goldinar, in 40 povsem obubožanih (*gar erarmbte*), živčih zgolj od dneine (*Tagewerch*), z odmero 2 šilingov, skupaj 45 tržanov in 15 goldinarjev pobranega davka.²⁵³

Pred nastankom katastrof je najzanesljivejši vir o posestnem stanju **štiftni register trga Šoštanj iz leta 1748**, saj gre za notranji, interni popis, v katerem ni nič zamolčanega. Število posestnikov oziroma posestnih enot je znašalo 86, vendar za hišne posestnike ni mogoče šteti niti vseh tistih, skupaj 67, ki so plačevali temeljno dajatev dvorni činž (*Hofzins*), saj so mežnarju cerkve sv. Mohorja dvorni činž izpričano naložili samo za njivo, enemu posestniku pa za pusto pogorišče. Večina je imela še kakšno njivo ali vrt, tisti brez dvornega činža pa samo tovrstna zemljišča in eden dve pusti pogorišči. Obrtna dejavnost je izkazana pri enem samem, ki so mu posebej obdavčili usnjarsko delavnico. Med obdavčenci so bili tudi cerkev sv. Mihaela, špitalska njiva na Goricah (*Spittal Akher zu Gorizenn*) in na prvem mestu Janez Sigmund grof Thurn-Valsassina, lastnik šoštanskega gospostva, ki je trgu plačeval dajatve od njive, dveh drugih zemljišč in od obzidanega prostora (*von eingemauerten Orthplatz*), v katerem prepoznamo lokacijo malo prej pogorelega spodnjega gradu v trgu.²⁵⁴

Spodnji grad oziroma dvorec je končal v ognju 28. maja 1734 med požarom, ki je izbruhnil v hiši tržana Valencija in naj bi uničil tudi vsa poslopja, ki so spadala h gradu.²⁵⁵ O natančni lokaciji stavbnega kompleksa obstajata dve teoriji, saj je razen dela zidu izginil brez sledu.²⁵⁶ Obnovili so le gosposčinsko

pristavo v trgu,²⁵⁷ sedež gospostva pa se je preselil v sedanji spodnji grad, v dvorec Turn nad trgov, ki je dotlej služil kot kašča.²⁵⁸

Sodobnih in malo mlajših neposrednih poročil o požaru konec maja 1734 je malo. Znano ni niti to, koliko hiš je pogorelo. Sodnik in svet sta dve leti pozneje štajerske deželne stanove prosila za dodaten spregled davka za tretje leto, ker si trg dotlej ni dovolj opomogel, saj je v njem še vedno 20 praznih pogorišč.²⁵⁹

Usodo pogorelega dvorca v trgu je 22 let po požaru zapečatila pogodba, sklenjena 27. februarja 1756 med lastnico gospostva Marijo Karolino grofico Inzaghi, rojeno grofico Thurn-Valsassina, ter sodnikom, svetom in občino »gospostvu podvrženega trga« (*zur gedachten Herrschaft dienstbahren Markts*). Grofica je trgu z enako jurisdikcijo, pod kakršno so bile tržanske hiše in zemljišča, prepustila »del v trgu ležečega starega grajskega poslopja« (*ain Stuckh des in Markht ligendt alten Schloss Gebäu*), in sicer spodnji del, kjer sta stala vratarjeva hišica in svinjak, skupaj z grajskim dvoriščem od vogala Lavantalerjevega zemljišča proti veliki grajski stavbi ter del vrta z vodnjakom. Urbarni činž od navedenih zemljišč v višini 14 krajcarjev so tako od začetka leta 1757 gospostvu plačevali trški sodnik, svet in občina. Gospostvo si je pridržalo prosto uporabo vode iz vodnjaka za pitje in škropljenje sosednjega grajskega vrta, če pa bi vodnjak kdaj zasuli, nad njim ne bi več imelo jurisdikcije. Za staro grajsko poslopje z vrtom in polovico grajskega dvorišča do zidu velikega gosposčinskega poslopja je kupnino 70 goldinarjev medtem že plačal tržan Tomaž Švab, ki mu je grofica dovolila, da iz kupa kamenja vzame toliko materiala, kolikor ga potrebuje za izgradnjo hiše in mu ga odkáže gosposčinski upravitelj. Trški magistrat (*Markht Magistrat*) in občina pa sta se z grofico za enako vsoto poravnala za tisti del gmajne, po katerem je šla vozna cesta okoli novega gradu, nekdanje žitne kašče (*umhher des Neuen Schloss oder vormahls gewesten Träidt Kosten*), in za košček vrta pod novim gradom (*unter den Neuen Schloss*), ki je pripadal kašči Jurija Perečnika.²⁶⁰

²⁵² StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Fasz. 3, Heft 16, Urban Schönstein s. a. (Der Herrschaft Sönsstain Vrbari), fol. 220–229. – Imena plačnikov žitne desetine so v izvirniku naslednja: *Bästl Titscher, Sebastian Altenberger, Hänsel Schuester, Pfendtnerin, Agatha Schurmanin, Hänse Todter, Plamberger, Hanß Khöffner, Perger, Mathia Appath, Anna Appathin, Skboriantz, Märthin Säbinick, Philip Titscher, Jernj Paklaschek, Bästl Duornikh, Daniel Petelin, Vinischer, Näpotnikh, Ribitsch, Jergetz, Khofßar, Caspar Gläntschnig, Schloßniger, Selleßnig, Gregor Schemblakh, Sgruba, Siman Verhornig, Wegusch, Wurger, Georg Titscher, Visßotschnig, Barthlmee Gläntschnig, Khosßleunikh, Mesßner, Völentzi, Jacob Hlöp, Vrbani Landtschär, Lucas Peretschnikh, Christoph Miller, Sidar, Fuschier, Jurj Raschey, Michael Wonouschek, Khöffnerin, Blätsche Tämbische, Hanß Sräbatnikh, Pangratz Schimblakh, Petter Macher in Tschreuer*.

²⁵³ StLA, Laa. A., Antiquum VI, Herdsteuer 1705–1708, St. 20, s. d. (popis se sklicuje na dekret z datumom 12. 9. 1708).

²⁵⁴ StLA, Stiftregister, Band 46/534, Stiftregister Markt Schönstein 1748, pag. 1–18.

²⁵⁵ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 45.

²⁵⁶ Prav tam, str. 45; gl. zlasti op. 29–31 izpod peresa T. Ravničarja. Prim. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 98–100.

²⁵⁷ Po napovedni tabeli terezijanskega katastra je bila gosposčinska pristava v trgu (*Gschloss Majrhoff in Markt Schönstein*) leta 1749 trdno pozidana (*föst angebaueth*), potem ko je 28. maja 1734 skupaj z vsemi gosposčinskimi stavbami do tal pogorela v požaru, ki je zaradi nepredvidnosti (*unversehens*) izbruhnil v trgu (StLA, Maria-Theresianischer Kataster, CH 170, Herrschaft Schönstein, Lit. A, 1. 9. 1749).

²⁵⁸ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 100 in 112. – Da je bila sedanja grajska stavba preurejena iz žitne kašče starega gradu, beremo tudi leta 1843 v odgovoru trškega magistrata na vprašalnice t. i. Göthove topografije (ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.7, Šoštanj, s. d. (1843)).

²⁵⁹ Kot kaže, tržani s prošnjo niso bili uspešni, saj je deželni knjigovodja odgovoril, da pogorelim patrimonialnim mestom in trgov spregledajo davčno obveznost za dve leti (StLA, Laa, VI. Landesfürstliche Städte und Märkte, Sch. 146, Schönstein, s. d. 1736).

²⁶⁰ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Sch. 21, Heft 98, 27. 2. 1756.

Malo prej, leta 1754, sta nastala dva temeljna vira za posestno in demografsko podobo trga. Hišno posest podaja poročilo, ki ga je trško predstojništvo sestavilo za **terezijanski popis hiš**.²⁶¹ V Šoštanju so našli natanko 60 trgu podsodnih hiš, pri čemer noben hišni posestnik ni imel več kakor ene. Ker razen redkih izjem niso popisovali javnih zgradb, kot so rotovži, špitali in podobno, je trg dejansko premogel vsaj še eno hišo, in sicer špital, ki smo ga že obravnavali, morda pa je obstajal tudi rotovž.

Hišni gospodarji po popisu hiš iz leta 1754

1	Janez APAT, barvar (<i>Johann Apath, Förber</i>)
2	Jožef BREZNIK, gostaç (<i>Joseph Wresnickh, Inwohner</i>)
3	Jožef VOŠNJAK, usnjär (<i>Joseph Woschnäkh, Lederer</i>)
4	Ahac VOŠNJAK, mizar (<i>Ahaz Wostnikh, Tischler</i>) ²⁶²
5	Jakob BEGUŠ, gostaç (<i>Jacob Wegusch, Inwohner</i>)
6	Primož EGEL, tržan (<i>Primus Egel, Bürger</i>)
7	Andrej FLORJANC, kajžar (<i>Andreas Floriäntz, Kheüschler</i>)
8	Martin GLAVAR, tržan (<i>Martin Glauar, Bürger</i>)
9	Janže FLORJANC, kajžar (<i>Jansche Florianz, Kheüschler</i>)
10	Valentin GRAŠIČ, krznar (<i>Vallenti Gräschtiz, Kierschner</i>)
11	Jožef HLEB, tržan (<i>Joseph Klepp, Bürger</i>)
12	Miklavž HLEB, kajžar (<i>Nicolaus Klepp, Kheüschler</i>)
13	Fortunat JURAJ, lončar (<i>Fortunat Juray, Haffner</i>)
14	Valentin JAKOPIN, tržan (<i>Vallentin Jacopin, Bürger</i>)
15	Blaže JAJČNIK, tkalec platna (<i>Bläsche Jaitschnikh, Leinweber</i>)
16	Andrej KOZAR, tržan (<i>Andreas Kosär, Bürger</i>)
17	Jožef KOBOUT, kajžar (<i>Joseph Kobauth, Kheüschler</i>)
18	g. Jožef KASTELIC, nekdanji upravitelj (<i>Hr. Joseph Kastellitz, ein gewester Verwalter</i>)
19	Martin LORGER, krojač (<i>Martin Lorgier, Schneider</i>)

²⁶¹ StLA, Laa. A., Antiquum I, Häuserzählung 1754, K 19, Heft 71, No 185, 18. 4. 1754.

²⁶² Priimek Ahaca Vošnjaka so zapisovali na dva načina: v terezijanskem ljudskem štetju 1754 *Woschnakh* (NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754), v šiftnem registru 1748 pa *Wostnig* (StLA, Stiftregister, Band 46/534, Stiftregister Markt Schönstein 1748, pag. 6).

20	Blaže LORGER, krojač (<i>Blasche Lorgier, Schneider</i>)
21	Jurij LUKANČIČ, kajžar (<i>Jurj Lukhäntschitsch, Kheüschler</i>)
22	Jenže LAPORŠEK, čevljar (<i>Jensche Läporschekh, Schuster</i>)
23	Andrej MESNER, tržan (<i>Andreas Mösner, Bürger</i>)
24	Simon VETERNIK, tržan in trški sodnik (<i>Simon Vetternikh, Bürger und Marckbtrichter</i>)
25	Uršula MIKLAVŽINA, ovdovela čevljarka (<i>Urschulla Micklauschin, ein verwittibte Schuesterin</i>)
26	Jurij MRAVLJAK, kovač (<i>Jurj Mraulläckh, Schmidt</i>)
27	Mihael GERM, kajžar (<i>Michael Germ, Kheüschler</i>)
28	Matevž MARTINC, kajžar (<i>Matheus Martinz, Kheüschler</i>)
29	Jožef NAPOTNIK, kajžar (<i>Joseph Napotnickh, Kheüschler</i>)
30	Janez NAPOTNIK, kajžar (<i>Johann Napotnickh, Kheüschler</i>)
31	Martin PEROČNIK, tržan (<i>Martin Perotschnikh, Bürger</i>)
32	Janez PEROČNIK, tržan (<i>Johann Perotschnikh, Bürger</i>)
33	Martin PEROČNIK, tržan (<i>Martin Perotschnikh, Bürger</i>)
34	Marija PLAMBERGER, vdova kajžarka (<i>Maria Plambergerin, Kheüschlerin, Wittib</i>)
35	Jurij POTOČNIK, kajžar (<i>Jurj Pototschnikh, Kheüschler</i>)
36	Martin BERGER, kmečki čevljar (<i>Martin Berger, Bauern Schuester</i>)
37	Jurij PEROČNIK, kajžar (<i>Jurj Perotschnikh, Kheüschler</i>)
38	Matija PUKLAČ, kajžar (<i>Mathia Puckblätsch, Kheüschler</i>)
39	Anton ROSER, kajžar (<i>Anthoni Roser, Kheüschler</i>)
40	Matevž ROSER, tržan (<i>Matheus Roser, Bürger</i>)
41	Jakob ROSER, kajžar (<i>Jacob Roser, Kheüschler</i>)
42	Blaže RAČIČ, kajžar (<i>Blasche Rättschitach, Kheüschler</i>)
43	Andrej RINGLHAN, nogavičar (<i>Andreas Ringlhann, Strumpstricker</i>)
44	Urban RAMŠAK, kajžar (<i>Vrbänn Rämbschäckh, Kheüschler</i>)
45	Tomaž ŠVAB, mesar (<i>Thomas Schwab, Fleischackher</i>)
46	Matija ŠKRUBA, kajžar (<i>Mathia Schkruba, Kheüschler</i>)
47	Franc SENIČAR, mesar (<i>Franz Senitzer, Fleischbackner</i>)
48	Franc ŠKERLE, barvar (<i>Franz Skherle, Förber</i>)

49	Bernard SEIDL, čevljar (<i>Bernhardt Seidl, Schuester</i>)
50	Matija ŠMIT, kajžar (<i>Mathia Schmidt, Kheüschler</i>)
51	Lovrenc ŠMIT, kajžar (<i>Lorenz Schmidt, Kheüschler</i>)
52	Peter ŽAGAR, kajžar (<i>Peter Säger, Kheüschler</i>)
53	Gregor STOPER, kajžar (<i>Gregor Stoper, Kheüschler</i>)
54	Blaže ČAKAN, usnjar (<i>Blasche Tschackbän, Leederer</i>)
55	Jožef TOTER, usnjar (<i>Joseph Totter, Leederer</i>)
56	Jernej VALENCI, trški pisar (<i>Barthlme Valentzi, der Marckhtschreiber</i>)
57	Franc VALENCI, tržan (<i>Franz Vallentzi, Bürger</i>)
58	Janez VALENCI, kajžar (<i>Johann Vallentzi, Kheüschler</i>)
59	Urban VRESE, kajžar (<i>Vrbänn Vrese, Kheüschler</i>)
60	Jakob CAMLEK, kajžar (<i>Jacob Zamlegkb, Kheüschler</i>)

Popis hiš v mestih in trgih Štajerske iz leta 1754 omogoča najzgodnejšo relevantno primerjavo šoštanjske hišne posesti z drugimi trgi. Med 30 trškimi naselbinami Celjskega okrožja se je Šoštanj s svojimi 60 hišami uvrščal na 11. mesto. Skoraj enako število hiš so imeli trgi Konjice (66), Laško (64), Mozirje (61), Rajhenburg (59) in Podsreda (56). Če pa pogledamo celotno slovensko Štajersko in njenih 36 trgov, je bil po številu hiš štirinajsti in tako v zgornji drugi tretjini, blizu sredine.²⁶³

Drugi vir iz istega leta, 1754, **terezijansko ljudsko štetje**, ki ga je za razliko od popisa hiš izvedel župnik šoštanjske župnije,²⁶⁴ kaže nekoliko drugačno stanje. Kot že rečeno, pri ljudskem štetju pogrešamo kar 12 od skupno 60 hišnih posestnikov iz popisa hiš (štirikrat je enak priimek, a je drugačno ime), vsebuje pa 12 gospodinjstev (brez gradu in špitala), katerih članov ni med hišnimi posestniki (dvakrat se sicer ujema priimek, ne pa ime). Razloge za tolikšna odstopanja bi lahko (deloma) osvetlila poglobljena analiza družin po matičnih knjigah. Kot kaže, je glavni razlog za neskladnost ljudskega štetja in popisa hiš neažuriranost zadnjega, ki se očitno opira na neko predlogo, na primer na terozijanski kataster ali urbar. Primerjava med popisom hiš in šest let starejšim šiftnim registrom šoštanjskega trga iz leta 1748²⁶⁵ je

pokazala, da sta si ta dva vira bliže kakor popis hiš in ljudsko štetje, datirana istega leta, 1754.²⁶⁶

Predmet ljudskega štetja sicer niso hiše, ampak gospodinjstva, vendar je njihova analiza pokazala, da se skoraj zagotovo ujemajo s hišami. Skupaj s špitalom in gradom je Šoštanj štel 64 ali 65 hiš, odvisno od tega, ali sta duhovnika živela vsak v svoji hiši ali skupaj. Iz ljudskega štetja je razviden tudi dragocen podatek, da so vse hiše v trgu spadale pod gospodstvo Šoštanj. V Šoštanju tako potrjeno ni bilo domov, ki bi bili podsodni drugim zemljiškim gospodom, najsi bo svetnim ali cerkvenim. Šoštanj v luči ljudskega štetja sicer v tej številki *Kronike* obravnava samostojen prispevek.

Tretji temeljni posestni vir iz srede 18. stoletja, **terezijanski kataster**, je za Šoštanj žal ohranjen precej pomanjkljivo. Trg je v fasijah šoštanjskega gospodstva zajet samo sumarno, kot en davčni zavezanec, brez poimenske specifikacije obdavčencev.²⁶⁷ Izjema je izvleček iz neohranjenega rektificiranega urbarja, nastal šele leta 1761, na njem pa je 75 posestnikov.²⁶⁸ Zato bomo kataster kot manj relevanten vir, ki ga nadomeščajo drugi sočasni popisi, pustili ob strani.

Iz druge polovice 18. stoletja je neprimerno pomembnejši in zgovornejši **jožefinski kataster**, ki je nastajal med letoma 1785 in 1789 ter bil v veljavi le nekaj mesecev. Predmet obravnave v njem sicer niso hiše, ampak obdelovalna zemljišča, zato pogrešamo tiste hiše in hišne posestnike, ki so premogli samo stavbišča brez druge zemlje. Obenem gre za prvi kataster, iz katerega so razvidne hišne številke, uvedene leta 1770. Kot je mogoče razbrati iz izvlečka podrobnejše razdelitve (subreparticijskega izvlečka) za davčno občino Šoštanj, je imel trg v drugi polovici osemdesetih let 18. stoletja 75 hišnih števil. Predzadnja, št. 74, je pripadala gradu, zadnja pa Juriju Kuharju,²⁶⁹ po parcelniku (fasiji) kajžarju in podložniku šoštanjskega gospodstva.²⁷⁰ Prav tako je bil gosposki podložnik s hišo zunaj trga kmet Jurij Pušnik, ki v izvlečku in parcelniku nima hišne številke,²⁷¹ a jo srečujemo v krstni matični knjigi (št. 78).²⁷² Vmesni hišni številki 76 in 77 sta po vsem sodeč pripadali stavbama, ki sta v parcelniku brez številke in sta stali zelo blizu gradu: stara služabniška kajža gospodstva

²⁶³ Curk, *Trgi in mesta*, str. 60.

²⁶⁴ NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 116/2, 4. 2. 1754.

²⁶⁵ StLA, Stiftregister, Band 46/534, Stiftregister Markt Schönstein 1748.

²⁶⁶ V šiftnem registru najdemo 3 od 12 gospodarjev, ki jih pozna popis hiš, ne pa ljudsko štetje.

²⁶⁷ StLA, Maria-Theresianischer Kataster, CH 170, Herrschaft Schönstein.

²⁶⁸ Prav tam, Extract auß dem Herrschaft Schönsteiner Rectifications Urbario, 26. 3. 1761.

²⁶⁹ SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, šk. 302 (stara 377), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, Šoštanj, subreparticijski izvleček, s. d. [1787].

²⁷⁰ Prav tam, parcelnik, s. d. [1787], pag. 132.

²⁷¹ O njegovi posesti gl. parcelnik, pag. 150.

²⁷² NŠAL, Matične knjige, Šoštanj, krstna matična knjiga 1771–1793, pag. 20, 35, 63, 118.

in služabniška hiša Ignaca Druleka,²⁷³ sicer lastnika hiše v trgu (št. 47). V izvlečku poleg h. št. 76–78 manjka tistih pet trških hiš, ki niso premogle zemlje (h. št. 1, 50, 59, 60 in 71), zato ne poznamo njihovih lastnikov. Izjema je hiša št. 60, ki se je v parcelniku znašla samo zato, ker je imel njen gospodar še eno hišo z zemljo.²⁷⁴ Iz istega razloga – ker so bile brez zemlje – jih ni niti v trški zemljiški knjigi, ki so jo začeli voditi nekaj let prej (1782 ali 1783).²⁷⁵ Ob prvem hišnem oštevilčenju leta 1770 so vse stale, sicer ne bi dobile hišnih števil. ²⁷⁶ Parcelnik jožefinskega katastra še razkrija, da so bile vse trške hiše razen osmih v ledini Trg Šoštanj, le št. 51–57 v ledini Mlake in št. 58 v ledini Gornje polje.²⁷⁷

*Šoštanjski hišni posestniki po jožefinskem katastru leta 1787*²⁷⁸

H. št.	Posestnik
1	---
2	Franc ŠVAB (<i>Franz Schwab</i>)
3	Elizabeta KOZAR (<i>Elisabet Kosarin</i>)
4	Jožef REMŠAK (<i>Joseph Remschag</i>)

²⁷³ SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, šk. 302 (stara 377), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, Šoštanj, parcelnik, pag. 134. – V krstni matični knjigi 1771–1793 h. št. 77 in 76 ni zaslediti.

²⁷⁴ SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, šk. 302 (stara 377), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, Šoštanj, subreparticijski izvleček, s. d. [1787]; parcelnik, s. d. [1787]. – Hiša št. 60 je bila v rokah Blaža Laporška, sicer lastnika hiše št. 62. V zemljiški knjigi sta obe vpisani pri št. 62 in označeni kot rušljivi kajži, ki ju je Laporšek leta 1784 kupil od prejšnjega lastnika Andreja Hrastnika (SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1210, Grund und Vorderbuch bei dem Markte Schönstein A, pag. 121).

²⁷⁵ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1207, Grundbuch des Marktes Schönstein.

²⁷⁶ Tri od petih števil v sedemdesetih in osemdesetih letih srečujemo v šoštanjski krstni matici, ne pa več med letoma 1787 in 1804, ko je v trgu obstajala kuracija, ki je vodila lastne, danes izgubljene krstne in mrliške matične knjige. Na št. 1 se je zvrstilo več stanovalcev (Gašper Virnik, krojač Jožef Irgelič in Tomaž Franc), na št. 50 je leta 1775 prebival Ulrik Sagmeister, na št. 60 pa leta 1786 Martin Aperger (NŠAL, Matične knjige, Šoštanj, krstna matična knjiga 1771–1793, pag. 30, 43, 44, 48, 59, 71, 97, 141, 179).

²⁷⁷ SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, šk. 302 (stara 377), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, parcelnik, s. d. [1787]. – V uvodnem orisu ledine trg Šoštanj (*Markt Schönstein*) je pomotoma navedeno, da ležijo v njej hiše od št. 1 do 50 in od 51 do 81 (prav tam, pag. 76).

²⁷⁸ Imena posestnikov so povzeta po subreparticijskem izvlečku, le ime posestnika št. 60, istega kot pri št. 62, po parcelniku. H. št. 6 in 66 se ponovita. O špitalu, ki naj bi imel enako h. št. 6 kot Blaž Cakan, gl. op. 202 in 203. Št. 66, ki jo izvleček pripisuje tako Andreju Homcu s h. št. 65 kot Andreju Ringlhanu, je po zemljiški knjigi v resnici pripadala slednjemu (SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1210, Grund und Vorderbuch bei dem Markte Schönstein A, pag. 127 in 129).

5	Marko POTOČNIK (<i>Marko Pototschnig</i>)
6	Blaž CAKAN (<i>Blaß Zakan</i>)
6	meščanski špital (<i>Bürger Spittal</i>)
7	Valentin JERETIN (<i>Vall: Jerretin</i>)
8	Matija LEB (<i>Mathias Lew</i>)
9	Martin GRUBER (<i>Martin Gruber</i>)
10	Jurij PINTER (<i>Georg Pinter</i>)
11	Franc MERTL (<i>Franz Mertl</i>)
12	Matija PLAMPERGER (<i>Math: Plamperger</i>)
13	Jožef LEB (<i>Joseph Lew</i>)
14	Jožef VOŠNJAK (<i>Jos: Whoschnag</i>)
15	Valentin GRAŠIČ (<i>Vall: Grashiz</i>)
16	Julijana MESNER (<i>Jull: Meßnerin</i>)
17	Franc JELER (<i>Franz Jeller</i>)
18	Fortunat GABERŠEK (<i>Fortun: Gaberscheg</i>)
19	Matija ŠVARC (<i>Mathias Schwarz</i>)
20	Mihael MIKLAVŽINA (<i>Michael Miklauschina</i>)
21	Maks AICHER (<i>Max Aicher</i>)
22	Franc JELER (<i>Franz Jeller</i>)
23	Franc PEK (<i>Franz Pek</i>)
24	Anton ZAJC (<i>Anton Seiz</i>)
25	Jurij ŠIMAN (<i>Georg Schimann</i>)
26	Franc MEŽA (<i>Franz Mescha</i>)
27	Blaž MAK (<i>Blaß Maakb</i>)
28	Anton HERMON (<i>Anton Hermonn</i>)
29	Andrej FERDER (<i>Andrae Ferder</i>)
30	Mihael ŠVAB (<i>Michael Schwab</i>)
31	Jakob ROSER (<i>Jakob Roser</i>)
32	TOTER–jeve sirote (<i>Totter: Pupillen</i>)

33	Jurij BRICL (<i>Georg Wbrizl</i>)
34	Anton LORGER (<i>Anton Lorger</i>)
35	Franc VALENCI (<i>Franz Vallenzi</i>)
36	Jožef TOTER (<i>Joseph Totter</i>)
37	Janez LAMPAUER (<i>Johan Lampauer</i>)
38	Franc ŠMIT (<i>Franz Schmidt</i>)
39	Andrej MESNER (<i>Andrae Mesner</i>)
40	Gregor JAJČNIK (<i>Greg: Jeitschnig</i>)
41	Jakob NAGL (<i>Jakob Nagl</i>)
42	Uršula PENDER (<i>Ursula Pengerin</i>)
43	Filip GRAJF (<i>Phillip Greif</i>)
44	Helena KOTNIK (<i>Hell: Kotnigin</i>)
45	Jožef KEBER (<i>Joseph Keber</i>)
46	Anton SLATINŠEK (<i>Ant: Slatinscheg</i>)
47	Ignac DRULEK (<i>Ignaz Drulegg</i>)
48	Primož POTOČNIK (<i>Prim. Pototschnig</i>)
49	Florijan FLORJANC (<i>Flor: Florianz</i>)
50	---
51	Ignac BRINŠEK (<i>Ignaz Wbrinscheg</i>)
52	Anton CAMLEK (<i>Ant: Zamlegg</i>)
53	Filip KREGUL (<i>Phill: Kregull</i>)
54	Blaž LORGER (<i>Blaß Lorger</i>)
55	Janez VITRIH (<i>Johan Vhitrich</i>)
56	Janez ZUPAN (<i>Job: Suppan</i>)
57	Mihael JERETIN (<i>Michael Jerretin</i>)
58	Tomaž ŠVAB (<i>Thom: Schwab</i>)
59	---
60	Blaž LAPORŠEK (<i>Blasius Laporscheg</i>)
61	Jožef LEVOVNIK (<i>Jos. Levounig</i>)
62	Blaž LAPORŠEK (<i>Blaß Laporscheg</i>)

63	Jurij RUDNIK (<i>Georg Rudnigg</i>)
64	Matevž ROSER (<i>Matheus Roßer</i>)
65	Andrej HOMEČ (<i>Andrae Hommez</i>)
66	Isti
66	Andrej RINGLHAN (<i>! Andr: Ringlhann</i>)
67	Boltežar CERKOVNIK (<i>Balth: Zerkounig</i>)
68	Andrej HRASTNIK (<i>Andrae Hrastnig</i>)
69	Simon PUKLAČ (<i>Simon Puklatsch</i>)
70	Leopold ŠARNER (<i>Leop: Scharner</i>)
71	---
72	Janez PLAMPERGER (<i>Job: Plamperger</i>)
73	Peter ŽAGAR (<i>Peter Sager</i>)
74	Gospodstvo Šoštanj (<i>Herrschaft Schönstein</i>)
75	Jurij KUCHAR (<i>Georg Kucher</i>)

Lastno **zemljiško knjigo** je trg Šoštanj začel voditi v skladu z zahtevami države po uvedbi tega pravnega instrumenta. Prva knjiga je bila nastavljena leta 1782 ali najpozneje leto pozneje in vodena po zaporedju hišnih števil.²⁷⁹ Vse do konca obravnavane dobe oziroma do prenosa zemljiške knjige na novoustanovljeno okrajno sodišče Šoštanj (1850) je tako mogoče slediti domala vsem lastniškim spremembam, vrednostim in bremenom nepremičnin v trgu. Samo za ponazoritev si oglejmo dva posestnika z začetka vodenja zemljiške knjige. Eden največjih posestnikov, »gospod«²⁸⁰ Jožef Vošnjak, trški svetnik in usnjarski mojster, je bil lastnik hiše št. 14, skednja, hleva, delavnice, sadovnjaka, zeljnika na Goricah in kupljenega dela vinograda v skupni vrednosti 550 goldinarjev. V okolici trga je posedoval še osem njiv, vrednih od 30 do 100 goldinarjev, vse skupaj 970 goldinarjev vrednosti brez travnika, služnega šoštanjskemu gospodstvu.²⁸¹ Pri repu premoženjske lestvice bomo našli Martina Pergerja z nepremičninami, ocenjenimi na pičlih 40 goldinarjev. Perger je po očetu podedoval kajžo, h. št. 46, majhen zelenjavni vrt in del vinograda na Goricah, vredne 20 goldinarjev, na kolikor je bila posebej ocenjena tudi njiva na Goricah.²⁸¹

²⁷⁹ SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1210, Grund und Vormerksbuch bei dem Markte Schönstein A. – Datacija temelji na ugotovitvi, da imajo najzgodnejši naknadni vpisi letnici 1782 in 1783 (pag. 12, 35, 45, 49).

²⁸⁰ Prav tam, pag. 29.

²⁸¹ Prav tam, pag. 93.

Druga zemljiška knjiga, nastavljena leta 1813 ali malo prej,²⁸² je vodena že po novih urbarskih številkah, njena dodana vrednost pa je predvsem kratek stavbni oris hiš v trgu. Za Vošnjakovo, ki jo je imel od leta 1807 Jožefov sin Janez, tako izvemo, da je bila napol zidana, napol lesena.²⁸³ Pergerjeva, kjer je že od leta 1784 gospodaril zet Anton Slatinšek, je po pričakovanjih navedena kot lesena.²⁸⁴

Malo pred nastankom katastrskega provizorija (1820), predhodnika naslednjega, franciscejskega katastra, so hiše v Šoštanju preštevilčili (1815 ali 1816),²⁸⁵ tako da se hišne številke iz jožefinskega katastra ne ujemajo z onimi v franciscejskem. Posamezni posesti je mogoče slediti po zemljiški knjigi, a to nalogo prepuščamo bodočim raziskovalcem krajevne zgodovine.

V nadaljevanju je objavljen samo popis vseh stavbnih zemljišč in njihovih lastnikov po **franciscejskem katastru**. V trgu so v letih 1825 in 1826 našteji in izmerili 111 stavbišč. Veliko večino so imeli v lasti domačini, ki so v Šoštanju tudi stanovali. Glede na to, da je bila najvišja hišna številka 76, štirideset let prej ob prvem hišnem oštevilčenju pa 78,²⁸⁶ je trg v tem pogledu celo rahlo nazadoval. Najvišji hišni številki (75 in 76) sta pripadali kmetoma zunaj trga,²⁸⁷ dve hišni številki pogrešamo (36 in 72), a sta stavbi očitno stali,²⁸⁸ od preštevilčenja (1815/16) pa se je obstoječim pridružila še ena (57 1/2). K stanovanjskim stavbam lahko štejemo tudi stavbo brez številke pri cerkvi sv. Mohorja in Fortunata, ki je bila v lasti župnije in je v protokolu označena kot župnišče,²⁸⁹ medtem ko je vprašljiva stanovanjska funkcija zapora pri grajskem kompleksu (h. št. 2).²⁹⁰

Franciscejski kataster je tudi prvi z grafično upodobitvijo zemljišč na katastrski mapi, ki se je bomo prav tako samo dotaknili. Prikazuje natančno tlorisno sliko v merilu 1 : 2880, vrisane so vse parcele, različne barve in znaki ponazarjajo katastrske kulture (njiva, travnik, vrt, stavbišče itd.), kar zadeva stavbe, pa različna obarvanost o vsaki pove, ali je (pretežno) lesena (svetlorumena barva) ali zidana (svetlordeča barva) in katere zgradbe so javne: cerkve, župnišča, magistrati, druga uradna poslopja itd. (temnejša rdeča).²⁹¹

V Šoštanju na mapi iz leta 1825 najdemo večino zidane stanovanjske zgradbe, kakršne so ob pravokotnem trgu sploh vse. Lesenih je mogoče našteji 18, medtem ko so kot takšna skoraj v celoti prikazana gospodarska poslopja. Kot javne zgradbe, vse zidane, so obarvani: cerkev sv. Mohorja in Fortunata z župnijsko stavbo, t. i. župniščem, dejansko beneficijarno hišo,²⁹² dvorec (grad) šoštanjskega gospostva nad trgov in magistrat.²⁹³

Katastrska mapa stavbe strogo deli na zidane in lesene, v resnici pa je bilo gradbeno stanje manj enotno, saj marsikatera zidana stavba ni bila v celoti zgrajena iz kamna ali opeke, ampak vsaj deloma iz lesa. Zemljemerci so se pri delitvi na dve kategoriji opirali na prevladujoči gradbeni material oziroma na splošni vtis. Za nadaljnje preučevanje stavbne podobe trga in posameznih stanovanjskih hiš, pa tudi gospodarskih poslopij, bo prišla zelo prav zemljiška knjiga, ki je v tem pogledu natančnejša od katastra. Kot smo videli že pri Vošnjakovi hiši, je bila ta po navedbi zemljiške knjige zidana le napol, medtem ko katastrska mapa, sicer dobro desetletje mlajša, celoten stavbni kompleks v stranski ulici prikazuje kot zidan. In ta primer nikakor ni osamljen.²⁹⁴

Med stavbami v katastru pritegne pozornost prav majhen zidan objekt, kostnica na jugovzhodnem vogalu trškega pokopališča zahodno od cerkve sv. Mohorja. Pokopališče je po Hribniku nastalo šele z ustanovitvijo kuracije (1786), po njeni ukinitvi (1804) pa ga niso opustili, ampak je služilo svojemu namenu vsaj do leta 1872, tedaj sicer le še za pokope ubožnih tržanov.²⁹⁵

²⁸² Prav tam, knj. 1207, Grundbuch des Marktes Schönstein. – Najzgodnejši naknadni vpis ima sicer letnico 1811 (pag. 95), a bi bil lahko vpisan pozneje. Kronološko prve lastniške spremembe so datirane leta 1813 (pag. 31, 39, 43, 63, 95, 101, 113).

²⁸³ Prav tam, pag. 27.

²⁸⁴ Prav tam, pag. 89.

²⁸⁵ V drugi knjigi trške zemljiške knjige, nastavljeni v začetku drugega desetletja 19. stoletja, so hišne številke še stare (SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1207, Grundbuch des Marktes Schönstein), v katastrskem provizoriju pa že nove (SI AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko, šk. 303 (stara 389), Okrajna gosposka Šoštanj, št. 7, Šoštanj, provizorij, 30. 6. 1820). – O času preštevilčenja hiš gl. op. 204.

²⁸⁶ Gl. op. 272.

²⁸⁷ Pri kmetu Pušniku (št. 75) sta obe stavbi označeni kot gospodarski poslopji, pri Oblaku (št. 76) pa kot stanovanjski, kar je očitna pomota.

²⁸⁸ H. št. 36 je bila po vsem sodeč v rokah lastnika bližnje hiše št. 37, ki je kot lastnik naveden dvakrat, pri stavbnih parcelah 38 in 48. H. št. 72 je glede na zaporedje stavb najverjetneje stala na stavbni parceli št. 55, za katero v zapisniku ni podatkov o lastniku.

²⁸⁹ Šlo je za beneficijarno hišo, po I. Orožnu zgrajeno med letoma 1820 in 1830 (Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 396–397). Ker je špitalski beneficij od leta 1815 upravljal župnik (prav tam, str. 395), postane razumljivejša, zakaj kataster stavbo označuje kot župnišče, lastništvo pa pripisuje župnji.

²⁹⁰ SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 411, k. o.

Šoštanj, zapisnik stavbnih parcel, 18. 4. 1826; C 206, k. o. Lokovica z enklavo Šoštanj, mapni listi I, II, IV in V (1825).

²⁹¹ Prim. Ribnikar, *Zemljiški kataster*, str. 331.

²⁹² O beneficijarni hiši gl. op. 289.

²⁹³ SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 206, k. o. Lokovica z enklavo Šoštanj, mapni listi I, II, IV in V (1825).

²⁹⁴ Po župnijski kroniki iz leta 1872 so Šoštanj v zadnjem času olepšali z zidavo novih hiš, »vendar se nahajajo lesene hiše in s slamo ali deščicami krite strehe celo na trgu« (Hribnik, *Mesto Šoštanj*, str. 163).

²⁹⁵ Hribnik, *Mesto Šoštanj*, str. 95.

Šoštanj po franciscejskem katastru – zapisniku stavbnih parcel leta 1826²⁹⁶

Št. na mapi	Ime in priimek	Stan	Bivališče	Zvrst	Površina v kvadr. sežnjah
1	MESNER Franc (Mesner Franz)	tržan (Bürger)	Šoštanj 61 (Schönstein)	gosp. poslopje	35
2	Občina (Gemeinde)	---	Šoštanj 19	gosp. poslopje, opekarna (Zieglofen)	60
3	ŠEMON Luka (Schemon Lukas)	tržan	Šoštanj 48	gosp. poslopje	15
4	ŠEMON Mihael (Schemon Michael)	tržan	Šoštanj 46	gosp. poslopje	20
5	Župnija sv. Mihaela (Pfarre St. Michael)	---	Družmirje 1 (Schmersdorf)	stan. poslopje	20
6	Isti	---	Družmirje 1	gosp. poslopje	60
7	Isti	---	Družmirje 1	gosp. poslopje	55
8	Isti	---	Družmirje 1	gosp. poslopje	20
9	IRMAN Gregor (Irrman Gregor)	mlinar (Müller)	Šoštanj 44	gosp. poslopje	65
10	Isti		Šoštanj 44	gosp. poslopje	25
11	HERMAN Jurij (Hermann Georg)	tržan	Šoštanj 31	gosp. poslopje	10
12	TREJ Matija (Trey Mathias)	tržan	Šoštanj 52	gosp. poslopje	25
13	MÖRTL/MERTL Jurij (Mörtl Georg)	tržan	Šoštanj 20	gosp. poslopje	15
14	Gospodstvo Šoštanj (Dominikum Schönstein)	---	Šoštanj 1	gosp. poslopje	70
15	Občina (Gemeinde)	---	Šoštanj 19	kostnica na pokopališču (Beinhaus zum Beerdigungsplatz)	10
16	PUŠNIK Martin (Puschnig Martin)	kmet (Bauer)	Šoštanj 75	gosp. poslopje	60
17	Isti	» «	Šoštanj 75	gosp. poslopje	20
18	OBLAK Janez /Zahojšek/ (Oblak Johann /Sachoischek/)	kmet	Šoštanj 76	stan. poslopje	25
19	VURADEJ-evi dediči (Vueradey Erben)	kmet	Topolšica 78	stan. poslopje	15
20	OBLAK Janez /Zahojšek/ (Oblak Johann /Sachoischek/)	kmet	Šoštanj 76	stan. poslopje	15
21	GROLNIK Janez (Grolnigg Johann)	tržan	Šoštanj 45	klet (Keller)	15
22	Občina (Gemeinde)	---	Šoštanj 19	gosp. poslopje	5
23	Isti	---	Šoštanj 19	terilnica lanu (Prechstube)	25
24	ŠVAB Franc (Schwab Franz)	tržan	Šoštanj 14	gosp. poslopje	35
25	VOŠNJAK Janez (Woschnag Johann)	tržan	Šoštanj 25	gosp. poslopje	45
26	GROLNIK Janez (Grolnigg Johann)	tržan	Šoštanj 45	stan. in gosp. poslopje, dvorišče	325
27	IRMAN Gregor (Irrman Gregor)	tržan	Šoštanj 44	gosp. poslopje	25

²⁹⁶ Površina parcel je izražena v oralih (0,57 hektarja); oral se deli na 1600 kvadratnih sežnjev (3,59 m²).

28	TAUSUS Janez (<i>Tausus Johann</i>)	ranocelnik (<i>Chyrurgus</i>)	Šoštanj 17	gosp. poslopje	25
29	IRMAN Gregor (<i>Irrman Gregor</i>)	tržan	Šoštanj 44	gosp. poslopje	20
30	Isti	» «	» «	stan. in gosp. poslopje	225
31	CENER Janez (<i>Zehner Johann</i>)	tržan	Šoštanj 43	stan. poslopje	125
32	KLABOČAR Jožef (<i>Klabotschar Joseph</i>)	tržan	Šoštanj 42	stan. poslopje	90
33	HERMAN Karel (<i>Herrmann Karl</i>)	tržan	Šoštanj 41	stan. poslopje	110
34	MAK Janez (<i>Mack Johann</i>)	hišar (<i>Häusler</i>)	Šoštanj 40	stan. poslopje	70
35	MOŠA Jožef (<i>Moscha Joseph</i>)	hišar	Šoštanj 39	stan. poslopje	50
36	Občina (<i>Gemeinde</i>)	---	---	kovačija (<i>Schmiede</i>)	25
37	ŠEMON Jurij (<i>Schemon Georg</i>)	hišar	Šoštanj 38	stan. poslopje	50
38	TIČER Anton (<i>Titscher Anton</i>)	hišar	Šoštanj 37	stan. poslopje	25
39	MESNER Elizabeta (<i>Mesner Elisabeth</i>)	hišarica	Šoštanj 35	stan. poslopje	55
40	SERDINŠEK Matija (<i>Serdinscheg Mathias</i>)	hišar	Šoštanj 34	stan. poslopje	85
41	VELEMŠE Janez (<i>Welemsche Johann</i>)	hišar	Šoštanj 33	stan. poslopje	25
42	ŠVARC Matija (<i>Schwarz Mathias</i>)	tržan	Šoštanj 32	stan. poslopje	70
43	Občina (<i>Gemeinde</i>)	---	---	gosp. poslopje	20
44	HERMAN Jurij (<i>Herrmann Georg</i>)	tržan	Šoštanj 31	stan. poslopje	160
45	VERAUS Jožef (<i>Verauß Joseph</i>)	hišar	Šoštanj 29	stan. poslopje	55
46	SAMABOR Pavel (<i>Samabor Paul</i>)	tržan	Šoštanj 30	stan. poslopje	55
47	POKLAČ Ana (<i>Poglatsch Anna</i>)	hišarica	Šoštanj 28	stan. poslopje	15
48	TIČER Anton (<i>Titscher Anton</i>)	tržan	Šoštanj 37	stan. poslopje	65
49	PLAMBERGER Andrej (<i>Plamberger Andreas</i>)	tržan	Šoštanj 25	stan. poslopje	50
50	VOŠNJAK Janez (<i>Woschnag Johann</i>)	tržan	Šoštanj 27	stan. in gosp. poslopje	215
51	OJSTERŠEK Jurij (<i>Oisterscheg Georg</i>)	tržan	Šoštanj 26	stan. poslopje	65
52	LEB Matija (<i>Leeb Mathias</i>)	---	Šoštanj 12	stan. poslopje	30
53	[prazno] – po abecednem seznamu posestnikov: ŠALER Anton (<i>Schaller Anton</i>) in SLATINŠEK Jurij (<i>Slatinscheg Georg</i>) –		Šoštanj 11	stan. poslopje	110
54	FLORJANC Lovrenc (<i>Florianz Lorenz</i>)	hišar	Šoštanj 3	stan. poslopje	85
55	[prazno]			stan. poslopje	30

56	KRUBENŠEK Mihael (<i>Krubenscbeg Michael</i>)	hišar	Šoštanj 5	stan. poslopje	40
57	LEMPPEL Matija (<i>Lempel Mathias</i>)	hišar	Šoštanj 4	stan. poslopje	35
58	Gospodstvo Šoštanj (<i>Dominium Schönstein</i>)	---	Šoštanj 2	zapor (<i>Arrestanten-gebäude</i>)	35
59	Isti	---	Šoštanj 1	gospodstvo, grad (<i>Dominium Schloß</i>)	520
60	LAPORŠEK Agata (<i>Lapporscbeg Agatha</i>)	hišarica	Šoštanj 74	stan. poslopje	20
61	VEGUND Jakob (<i>Wegund Jakob</i>)	tržan	Šoštanj 6	stan. poslopje	65
62	SLATINŠEK Anton (<i>Slatinscbeg Anton</i>)	tržan	Šoštanj 7	stan. poslopje	20
63	KEBER Jožef (<i>Köber Joseph</i>)	tržan	Šoštanj 8	stan. poslopje	50
64	KUHAR Janez (<i>Kuchar Johann</i>)	tržan	Šoštanj 9	stan. poslopje	50
65	SAUTER Jakob (<i>Sautter Jakob</i>)	tržan	Šoštanj 71	stan. poslopje	40
66	KOHLER Eleonora (<i>Kochler Eleonora</i>)	tržanka	Šoštanj 73	stan. poslopje	20
67	ROSER Jakob (<i>Roser Jakob</i>)	tržan	Šoštanj 70	stan. poslopje	95
68	PAPEŽ Jožef (<i>Papesch Joseph</i>)	tržan	Šoštanj 69	stan. poslopje	30
69	[prazno]	lončarski mojster	Šoštanj 68	stan. poslopje	60
70	MAK Franc (<i>Mack Franz</i>)	tržan	Šoštanj 67	stan. poslopje	60
71	Isti	» «	» «	gosp. poslopje	10
72	PLAMBERGER Anton	tržan	Šoštanj 66	gosp. poslopje	10
73	Isti	» «	» «	stan. poslopje	55
74	ROSER Janez (<i>Roser Johann</i>)	tržan	Šoštanj 64	stan. poslopje	20
75	POKLAČ Maksimilijan (<i>Poglatsch Maximilian</i>)	tržan	Šoštanj 65	stan. poslopje	30
76	cerkev (<i>Kirche</i>)	---	---	cerkev Šoštanj	205
77	župnija (<i>Pfarre</i>)	---	---	župnišče (<i>Pfarrhof</i>)	40
78	ŠARNER Leopold (<i>Scharner Leopold</i>)	tržan	Šoštanj 63	stan. poslopje	30
79	gospodstvo (<i>Dominium</i>)	---	Šoštanj 1	gosp. poslopje	230
80	MESNER Benedikt (<i>Mesner Benedikt</i>)	tržan	Šoštanj 62	stan. poslopje	120
81	ŠVAB Franc (<i>Schwab Franz</i>)	tržan	Šoštanj 14	stan. poslopje	120
82	MÜLLER Jožef (<i>Müller Joseph</i>)	tržan	Šoštanj 13	stan. poslopje	45
83	JELENC Franc (<i>Jellenz Franz</i>)	tržan	Šoštanj 24	stan. in gosp. poslopje	200
84	KOKOŠINEK Jožef (<i>Kokoschineg Joseph</i>)	tržan	Šoštanj 23	stan. poslopje	30
85	EDER Anton (<i>Eder Anton</i>)	tržan	Šoštanj 22	stan. poslopje	30
86	ŠVARC Janez (<i>Schwarz Johann</i>)	tržan	Šoštanj 21	stan. poslopje	115
87	MÖRTL/MERTL Franc (<i>Mörtl Franz</i>)	tržan	Šoštanj 20	stan. poslopje	150

88	magistrat (<i>Magistrat</i>)	tržan	Šoštanj 19	stan. poslopje	55
89	LEB Andrej (<i>Loeb Andreas</i>)	tržan	Šoštanj 18	stan. poslopje	75
90	TAUSUS Janez (<i>Tausus Johann</i>)	ranocelnik (<i>Chyrurg</i>)	Šoštanj 17	stan. poslopje	95
91	ŠOLN Anton (<i>Scholz Anton</i>)	tržan	Šoštanj 16	stan. poslopje	100
92	VOLF Gašper (<i>Wolf Kaspar</i>)	tržan	Šoštanj 15	stan. poslopje	85
93	MESNER Franc (<i>Mesner Franz</i>)	tržan	Šoštanj 61	stan. poslopje	245
94	ŠMIT Franc (<i>Schmidt Franz</i>)	tržan	Šoštanj 60	stan. poslopje	35
95	Isti	» «	Šoštanj 59	stan. poslopje	110
96	TOTER Jožef (<i>Totter Joseph</i>)	tržan	Šoštanj 58	stan. poslopje	60
97	VALENCI Janez (<i>Valenzy Johann</i>)	tržan	Šoštanj 57 1/2	stan. poslopje	50
98	COKAN Jožef (<i>Zokan Joseph</i>)	tržan	Šoštanj 57	stan. poslopje	170
99	LORGER Anton (<i>Lorger Anton</i>)	tržan	Šoštanj 56	stan. poslopje	90
100	TLAKER Jurij (<i>Tlaker Georg</i>)	tržan	Šoštanj 55	stan. poslopje	55
101	VOŠNJAK Mihael (<i>Woschnak Michael</i>)	tržan	Šoštanj 54	stan. poslopje	145
102	kasarna, trg (<i>Kaserne Markt</i>)	---	Šoštanj 53	stan. poslopje	50
103	ŠARNER Sebastian (<i>Scharner Sebastian</i>)	hišar	Šoštanj 47	stan. poslopje	25
104	ŠIMON Luka (<i>Schimon Lukas</i>)	tržan	Šoštanj 48	stan. poslopje	125
105	ŠIMON Mihael (<i>Schimon Michael</i>)	tržan	Šoštanj 46	stan. poslopje	60
106	DREJ Matija (<i>Drey Mathias</i>)	tržan	Šoštanj 52	stan. poslopje	60
107	KOSAR Jakob (<i>Kosar Jakob</i>)	tržan	Šoštanj 49	stan. in gosp. poslopje	205
108	KOTNIK Peter (<i>Kottnig Peter</i>)	tržan	Šoštanj 51	stan. poslopje	50
109	[prazno]		Šoštanj 50	stan. poslopje	30
110	FRÖLICH/FRELIH Anton – dediči (<i>Fröhlich Anton Erb.</i>)	tržan	Šoštanj 10	stan. poslopje	20
111	Občina (<i>Gemeinde</i>)	---	---	krajevni prostor (<i>Ortsraum</i>)	3560

V prvi polovici 19. stoletja franciscejski kataster dopolnjujejo podatki državnih ljudskih štetij, ki ponujajo zelo realno **demografsko podobo** Šoštanja. Po Schmutzovem historično-topografskem leksikonu (1822), oprtem na ljudsko štetje iz leta 1812, je imel trg 78 hiš ali dve hiši več kot po franciscejskem katastru (1826). V 85 gospodinjstvih (*Wohnpartheien*) je živelo 424 oseb, od tega natanko polovica žensk in moških (212).²⁹⁷ Glede na podatke ljudskih štetij je

prebivalstvo v treh desetletjih in pol precej naraslo: leta 1810 – 379 duš, 1812 – 424 in 1846 – 547.²⁹⁸ Povečanje za kar 45 duš ali skoraj 12 % med letoma 1810 in 1812 je komaj verjetno; očitno gre za napako ali različno metodologijo. Realnejši je dvig za 123 duš (29 %) v časovnem razponu 1812–1846. Kot je leta 1843 za potrebe t. i. Göthove topografije poročal trški magistrat, se je namreč medtem povečalo število hiš (89) in stanovanjskih strank oziroma gospodinj-

²⁹⁷ Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 511.

²⁹⁸ Straka, *Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung*, str. 269.

Šoštanj na franciscejski katastrski mapi iz leta 1825
(ARS, AS 177, Franciscejski kataster za Stajersko, C 206, k. o. Lokovica z enklavo Šoštanj, mapni list IV).

stev (114),²⁹⁹ še posebej slednjih. Šoštanj je bil v prvi polovici 19. stoletja gospodarsko perspektiven trg, kjer je živelo tudi čedalje več gostaških družin.

Za primerjavo povejmo, da je bilo slabih sto let prej, po terezijanskem ljudskem štetju leta 1754, v trgu 331 oseb, od tega 159 moških in 172 žensk. Skupaj z gradom so popisali 65 gospodinjev, od tega dve z enim samim članom, duhovnikom.³⁰⁰ Leta 1786, ob ustanovitvi kratkotrajne kuracije pri sv. Mohorju in Fortunatu, je trška občina Šoštanj štela le malo več duš, in sicer 339.³⁰¹

Poleg dveh najpomembnejših dejavnikov za posestni razvoj Šoštanja, gospodarskega in demografskega, je treba opozoriti vsaj še na enega, in sicer na uničenja trga in njegovih delov v **požarih**. Za čas pred 17. stoletjem vemo o požarih zgolj to, da sta trg prizadela vsaj dva, ničesar pa ni znanega o času ognjene ujme in povzročeni škodi. Zelo splošna in malo relevantna je navedba tržanov deželno knežji reformacijski komisiji leta 1575, da so se listine o trškem pomirju že zdavnaj izgubile v požaru.³⁰² Na dva nedavna zaporedna požara in izgubo listin v njih so se tržani sklicevali slabega četrto stoletja pozneje v prošnji nadvojvodi Ferdinandu za sejemске pravice, ki jim jih je omenjeni deželni knez podelil leta 1599.³⁰³ Najzgodnejši konkretni podatki o divjanju ognja so iz leta 1650, ko je gosposčinski upravitelj štajerske deželne stanove obvestil, da ogenj v Šoštanju maja istega leta ni povzročil samo veliko škode graščaku Janezu Ludviku baronu Sauerju, ampak naj bi veliko sosedov (*vill benachbarte*) spravil na beraško palico.³⁰⁴ Požara, ki je 28. maja 1734 upepelil trški dvorec (spodnji grad) in del trga, smo se že dotaknili. Dve leti pozneje naj bi bilo v Šoštanju še vedno 20 nepozidanih pogorišč.³⁰⁵ Odtlej o večjih požarih ni poročil, kar je bilo povezano tudi z boljšo protipožarno zaščito. Samo iz leta 1780 poznamo popis štirih tržanov, ki jim je ogenj povzročil škodo,³⁰⁶ bodisi tiisto leto ali nekaj prej.³⁰⁷

Koliko so požari vplivali na **zunanjo podobo trga**, je zgolj hipotetično vprašanje. Največja stavba v trgu, spodnji grad, je leta 1734 pogorela in je, kot smo videli, niso več obnovili. Verjetno je bila prizadeta tudi v požaru leta 1650, ko vir poroča le na splošno o povzročeni škodi graščaku Sauerju.

Med obema požaroma je nastala prva znana veduta Šoštanja, Vischerjev bakrorez iz okoli leta 1681, ki pa je zajel le zgornji rob trga, strehe hiš, najbližjih spodnjemu gradu. Bakrorez namreč v ospredju prikazuje trški dvorec (spodnji grad), ki je leta 1734 pogorel in ni bil več obnovljen; v ozadju je videti Turn, po požaru novi sedež šoštanjskega gospostva, in ruševino starega srednjeveškega, tj. Pustega gradu.³⁰⁸

Prvo talno upodobitev šoštanjskega trga ponazarja jožefinski vojaški zemljevid iz obdobja 1784–1787 v merilu 1 : 28.800,³⁰⁹ desetkrat manjšem od merila 1 : 2880 na štirideset let mlajši katastrski mapi franciscejskega katastra (1825).³¹⁰ Povednejši je opis k vojaškemu zemljevidu ali t. i. jožefinskim merjenjem, v katerem je govor o trdnih stavbah. Takšne zgradbe so bile v kraju cerkve (očito je poleg trške cerkve sv. Mohorja in Fortunata mišljena tudi župnijska cerkev sv. Mihaela), grad nad Šoštanjem, v trgu pa nekaj deloma enonadstropnih, deloma podzidanih hiš.³¹¹ O gradu še beremo, da je dolg 70 in širok 40 korakov,³¹² visok eno nadstropje, da stoji na vzpetini in da je primeren za obrambo.³¹³ V istem času, ko franciscejska katastrska mapa ponuja natančen talni prikaz trške naselbine, je nastala realistična vedutna upodobitev Šoštanja, objavljena v *Stari Kaiserjevi suiti* (1824–1833)³¹⁴ (gl. sliko na začetku prispevka).

Gospodarska slika trga

Iz znanih razlogov vemo o šoštanjskem gospodarstvu malo. Deloma smo se ga že dotaknili v zvezi s sejemskimi pravicami in posestno strukturo, ki jo poznamo še najbolje. Analiza agrarne posesti Šoštanjčanov bi zahtevala posebno obravnavo in bi silila iz okvira. Bolj kot agrarno gospodarstvo, ki ni moglo pokriti domačih potreb – kar bomo videli v poročilu trškega magistrata leta 1843 –, nas zanimajo neagrarne dejavnosti, zaradi katerih je trg sploh nastal in obstal.

²⁹⁹ ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.7, Šoštanj, s. d. (1843).

³⁰⁰ NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754.

³⁰¹ Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 400.

³⁰² StLA, Stockurbare, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Katzenstein 1575, fol. 138.

³⁰³ SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 467, 1599 II. 4., Gradec. Prim. Kovačič, Gradivo za krajevne kronike, str. 45–46.

³⁰⁴ StLA, Laa, VI. Landesfürstliche Städte und Märkte, Sch. 146, Schönstein, s. d. 1651.

³⁰⁵ Gl. op. 259.

³⁰⁶ Gre za pripis trškega sodnika in sveta k izvlečku iz rektificiranega urbarja v terezijanskem katastru (StLA, Maria-Theresianischer Kataster, CH 170, Herrschaft Schönstein, Extract auß dem Herrschaft Schönsteiner Rectifications Urbario, 26. 3. 1761, Pronota 16. 5. 1780).

³⁰⁷ Iste štiri posestnike, ki so bili v terezijanskem katastru vodeni z zelo različnimi urbarskimi številkami (6, 9, 30 in 64) in bi po tem sodili, da niso bili sosedje, srečamo kot nedavne pogorelce v prvi trški zemljiški knjigi, vodeni od leta 1782 ali 1783. V resnici je šlo za štiri sosednje hiše s h. št. 36–39, deloma že postavljene na novo, deloma pa še nedograjene.

Pri Andreju Mesnerju, h. št. 39, je navedeno, da je bila hiša na novo zgrajena že pred tremi leti, kar potrjuje, da so pogorele leta 1779 ali 1780 (SI ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1210, Grund und Vormerksbuch bei dem Markte Schönstein A, pag. 73, 75, 77 in 79).

³⁰⁸ Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 108. Prim. tudi Stopar, *Grajske stavbe*, str. 99.

³⁰⁹ Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*. Karte, sekcija 163.

³¹⁰ SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 206, k. o. Lokovica z enklavo Šoštanj, mapa (1825).

³¹¹ Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*. Opisi, str. 44. – Slovenski prevod besedila na tem mestu ni točen.

³¹² Korak je znašal 71 do 75 centimetrov.

³¹³ Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*. Opisi, str. 45.

³¹⁴ Kaiser, *Litografirane podobe*, št. 75.

Prva je **tedenski sejem**, temeljni element naselbin, ki so se smele imenovati trg, čeprav poznamo tudi trge, v katerih se tak sejem ni mogel trajno uveljaviti. Kot smo videli pri obravnavi trških privilegijev, je šoštanjski tedenski sejem prvič omenjen leta 1436 in nato spet 1492.³¹⁵ Od deželno knežjih potrditev trških pravic ga posebej in izrecno navaja samo privilegij cesarja Leopolda iz leta 1673, ki mu pripisuje starost tristo let.³¹⁶ Šoštanjčani po Hriberniku z njim niso imeli prave sreče in »slednjič je prišel popolnoma iz navade (1790)«, kar naj bi bilo povezano z vzcvetelim tedenskim sejmom v Braslovčah in slabo cesto od Braslovč do Šoštanja, po kateri tovarniki s soljo niso hoteli prihajati v Šoštanj.³¹⁷ Tedenski sejem srečamo še leta 1815 v listini, s katero je cesar Franc I. Šoštanju poleg štirih letnih in živinskih sejmov potrdil četrtkov sejem, kadar pa je na četrtek prišel praznik, so morali sejem prenesti na sredo.³¹⁸ Tedaj sploh prvič izvemo, katerega dne v tednu je potekal, pri čemer ni rečeno, da je tudi prej vseskozi šlo za četrtek. Trško predstojništvo je bilo v odgovorih za Göthovo topografijo (1843) glede tedenskega sejma nejasno oziroma površno.³¹⁹ Ni izključeno, da tedaj spet ni (redno) potekal. Kovačič (1913) denimo pravi, da je »pozneje [neznankdaj po letu 1815] zopet prišel iz navade in ga je le še zadnji čas obnovila mestna občina«.³²⁰

Letne sejme prvič srečamo v urbarju iz leta 1575. Potekali so pri trški cerkvi sv. Mohorja, in sicer na binkoštni torek, na sv. Marjeto, sv. Ahaca in sv. Mihaela, posebej pa je navedeno še proščenje v nedeljo pred sv. Martinom.³²¹ Nadvojvoda Ferdinand je nato leta 1599 trgu potrdil tri sejme, ki naj bi jih Šoštanjčani imeli od davnih časov: na Ahačevo (22. junija), na nedeljo pred sv. Martinom (11. november) in na svečnico (2. februarja),³²² pri čemer samo Ahačev in Martinov sejem ustrežata stanju pred četrto stoletja (!). Po Hriberniku sta bila sejma na svečnico in na nedeljo pred martinovim pozneje ukinjena in zamenjana z dvema drugima. V dopisu celjskega okrožnega urada iz leta 1790 so navedeni štirje sejmi: na velikonočni torek, na ahačevo, marjetino (12. julij) in mihaelovo (29. september).³²³ Dotlej, neznankdaj med letoma 1599 in 1790, se je torej spet vzpostavilo stanje, kakršno poznamo iz urbarja leta 1575, le da je bil prvi sejem zdaj na velikonočni in ne več na

binkoštni torek, proščenje pred sv. Martinom pa je odpadlo. O istih semanjih dneh nato govori omenjeni privilegij cesarja Franca I. iz leta 1815 za štiri letne in živinske sejme. Če bi se semanji dan kdaj pokril z nedeljo, so ga morali prestaviti na ponedeljek.³²⁴

Virov o dejanskem potekanju sejmov ne poznamo in tudi s kvantitativnimi podatki o sejemski trgovini skorajda ne razpolagamo, razen s poročilom druge roke, nastalim tik pred koncem obravnavane dobe. Okrajna gosposka Šoštanj je leta 1843 v odgovoru na Göthovo vprašalnico navedla, da je na letnih sejmihi mogoče naštetih okoli 250 glav govedi, 200 konj in 50 ovac, Kranjci, Italijani in Korošci kupujejo predvsem mlado živino, Kranjci pa še pitance za Ljubljano, Trst in Gradec. Kramarskih stojnic bi utegnili biti okoli 150, vse to na en semanji dan. Skupno vrednost živine in blaga na semanjih dneh so ocenili na približno 2000 goldinarjev konvencijske valute.³²⁵ Iz tega časa se je Josip Vošnjak pozneje spominjal, da je na sejmihi postavljalo stojnice 10 do 12 usnjarjev (leta 1900 le še dva z malo blaga), kramarjev pa naj bi bilo veliko manj kakor na prelomu v 20. stoletje.³²⁶

Za razliko od proščenj, ki so bila pod odvetništvom šoštanjskega gospodstva in katerih dohodki so popisani v dveh gosposkihih protokolih iz druge polovice 17. stoletja,³²⁷ nimamo nobenih podatkov o prihodkih od sejmov v trgu, pa tudi ne o tem, koliko je prinašala skladiščna pravica in kaj se je z njo nazadnje zgodilo. Hriberniki je še imel v rokah skladiščno tarifo iz leta 1620. Ta je prodajalcem, ki so z blagom prišli v trg, nalagala plačilo skladiščnine od medu, masti, loja, slanine, trebušne masti, soli, ježic, hmelja, različnih glav živine in drobnice ter na rame njih prinesene krame. Omenja tudi primere tihotapljenja soli in druge kršitve v 18. stoletju, iz katerih je razvidno, da so skladiščnino pobirali vsaj še leta 1782 ali 1793.³²⁸ Zagotovo pa ni obstala do konca obravnavane dobe, saj je omenjeni poročili trškega magistrata za Göthovo topografijo ne poznata več.³²⁹ V odgovorih šoštanjske okrajne gosposke na Göthovo vprašalnico (1843) beremo, da v okraju ni mitnic ter da most nad trgov in brv ob njem vzdržuje trški ma-

³¹⁵ Gl. op. 52 in 55.

³¹⁶ SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 588, 1673 I. 31., Gradec.

³¹⁷ Hriberniki, *Mesto Šoštanj*, str. 192.

³¹⁸ SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 1035, 1815 XII. 14., Dunaj.

³¹⁹ ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.6, Šoštanj, julij 1843.

³²⁰ Kovačič, *Gradivo za krajevne kronike*, str. 47.

³²¹ StLA, Stockurbare, Sch. 66/157, Urbar Schönstein und Katzenstein 1575, fol. 206. Prim. Kovačič, *Gradivo za krajevne kronike*, str. 46.

³²² SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 467, 1599 II. 4., Gradec. Prim. Kovačič, *Gradivo za krajevne kronike*, str. 45–46.

³²³ Hriberniki, *Mesto Šoštanj*, str. 192.

³²⁴ SI PAM 0001, Zbirka listin, št. 1035, 1815 XII. 14., Dunaj. – Prim. Kovačič, *Gradivo za krajevne kronike*, str. 47; Hriberniki, *Mesto Šoštanj*, str. 193. – Hriberniki (prav tam) brez časovne opredelitve omenja tudi dva pozneje pridobljena sejma, v četrtek pred pustom in na sv. Katarino, tako da se je njihovo število povečalo na šest.

³²⁵ ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.4, Šoštanj, 2. 8. 1843. – Po tabelaričnem prikazu izvoznih, uvoznih in tranzitnih artiklov v okraju Šoštanj, ki ga je leta 1834 izdelala okrajna gosposka Šoštanj, so iz okraja letno izvozili 1000 glav goveje živine, ki je šla na Kranjsko in v Trst, 150 konj in žrebičkov, namenjenih na Kranjsko in v Savinjsko dolino, 400 prašičev za vzrejo pa so izvozili na Kranjsko in Koroško (SI ZAC 0008, Okrožni urad Celje, šk. 104/755d, 27. 2. 1834).

³²⁶ Vošnjak, *Spomini*, str. 29.

³²⁷ Gl. op. 114.

³²⁸ Hriberniki, *Mesto Šoštanj*, str. 190–192.

³²⁹ ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.6, Šoštanj, julij 1843; št. 413.7, Šoštanj, s. d. (1843).

gistrat iz stojnine (*Standgeld*).³³⁰ Če ne že prej, je bila skladiščna pravica odpravljena ob državni regulaciji zasebnih mitnic in podobnih prometnih pristojbin konec 18. stoletja.³³¹

Šoštanjski trg je bil v gospodarskem pogledu sejemsko-trgovsko središče Šaleške doline in njenega zaledja ter mu v tem pogledu ni mogel konkurirati drugi šaleški trg – boljše rečeno tržec – Velenje. Kako daleč je segal domet Šoštanja kot sejemskega kraja, bo treba še raziskati, kar ni mogoče brez širše zasnovane primerjalne raziskave. Marsikaj lahko povedo pritožbe in poročila drugih trških središč, čeprav seveda ne gre za posebej objektivne vire.

Če izvajamo zgornje poročilo okrajne gosposke iz leta 1843, o šoštanjski **trgovini** nimamo kvantitativnih podatkov. Kot smo videli, jih ne nudijo niti gosposkiški protokoli, ki navajajo prihodke od sejmov oziroma proščenj pri cerkvah in od kazni za tihotapljeno blago, od katerih je šla polovica trgu. Tudi promet z vinom je opisan zelo skopo. Urbarji iz let 1575, 1623 in 1658 govorijo o obveznosti Šoštanjčanov, da za gospostvo točijo t. i. dvorno vino,³³² kar se je obdržalo vsaj do srede 18. stoletja. V sumarnem pregledu gosposkiških prihodkov iz leta 1749 je namreč navedeno, da se je od iztočenega dvornega vina v gosposkiškem trgu Šoštanj in pri nekaj krčmarjih v deželskem sodišču v dveh tretjinah omenjenega leta nateklo dobrih 22 goldinarjev.³³³

Najmanj tako pomembna in tudi stabilnejša dejavnost kot trgovina je bila šoštanjska **obrt**. Obrtni panoge v trgu so pokrivalo predvsem zahtevnejša naročila, tj. tiste potrebe podeželskega zaledja, ki jih niso mogli zadovoljiti kmečki obrtniki. Posebno vprašanje je, kdaj se je močnejše uveljavilo usnjarsstvo, paradna obrt 19. stoletja, ki je nato prerasla v industrijo. Žal razpolagamo le z nekaj sumarnimi podatki o številčnosti usnjarjev in drugih obrtnikov v zadnjih stotih letih obravnavane dobe, za prejšnja stoletja pa imamo o trških obrtnikih in obrtništvu komaj kak podatek.

Če se ustavimo pri prvem popisu Šoštanjčanov, registru dimnine za leto 1572, bomo lahko iz tedaj šele nastajajočih priimkov posredno razbrali obstoj nekaj klasičnih obrti. Če se nosilčev priimek še ni ločil od poklicne dejavnosti, iz katere je nastal, najdemo v Šoštanju med 27 obvezanci (brez zastavnega imetnika gospostva) po enega kramarja (*Kramer*), steklarja (*Glasser*), opekarja (*Ziegler*), ribiča (*Fischer*) in

čevljarja (*Schuester*), med šestimi »gmajnarji« (*Gmeiner*) pa krojača (*Schneider*), ključavničarja (*Schlösser*), tkalca (*Wewer*), lončarja (*Hafner*) in morda kosarja (*Khassär*), edinega s slovensko obrtno oznako. Ostali Šoštanjčani so imeli priimke drugačnega, nepoklicnega tipa, zato lahko le ugibamo, koliko je bilo med njimi usnjarjev in drugih obrtnikov.³³⁴ V poznejših stoletjih je poklicnih oznak med priimki manj, ne samo v Šoštanju, ampak nasploh, kar potrjuje, da so do 16. in deloma še v 17. stoletju resnično zelo pogosto odražale dejavnost, s katero se je ukvarjal nosilec sam in ne kateri njegovih prednikov.³³⁵

Popis hiš iz leta 1754³³⁶ je glede stanja obrti in poklicnih dejavnosti zelo skop. Kot smo videli, le pri redkih navaja poklic, in to samo takrat, kadar ne daje prednosti drugi oznaki: tržan, kajžar ali gostač. Tako bi bilo med 60 hišnimi gospodarji zgolj 17 obrtnikov, kar je občutno premalo, gostilničarja in trgovca pa ni sploh nobenega. Pri posameznih obrteh naštejemo največ štiri nosilce. Čevljarstvo so denimo predstavljali dva čevljarja, vdova čevljarka in en kmečki čevljar, ki je torej izdeloval obutev samo za kmečki življ.³³⁷ Navedeni so še po dva mesarja, krojača in barvarja ter po en usnjar, mizar, krznar, lončar, tkalec platna, kovač in nogavičar.

Veliko natančnejši in sploh najpopolnejši prikaz stanja obrtnikov v vsej obravnavani dobi je terezijansko ljudsko štetje iz leta 1754.³³⁸ Iz tega popisa bi morali izvedeti za vse poklice popisancev, vključno s pomočniki in vajenci. Koliko odraslih sinov je sledilo očetovemu poklicu in ali so isto obrt opravljali tudi bratje in drugi člani širše družine, popis žal pove le mestoma in samo sklepamo lahko, da je večini bilo tako. V enem samem primeru je navedeno, da sta krojača tako oče kot sin, pri enem krojaču pa, da je njegov brat čevljar.

Med 62 družinskimi poglavarji (brez gradu in dveh duhovniških gospodinjstev z enim samim članom)³³⁹ se je velika večina ukvarjala s katero od obrtnih dejavnosti. Samo kot tržan in brez poklica jih je navedenih 16, od tega dve tržanski vdovi. Brez poklica je tudi trški sodnik Simon Veternik, po en družinski poglavar je označen kot trški pisar, hišar in gostač (poleg gostačev in gostačk pri tržanih). Če odštejemo tržana, ki je bil mežnar, je imelo poklic 42

³³⁰ Prav tam, št. 413.4, Šoštanj, 2. 8. 1843.

³³¹ Podatke o tem in o prihodkih prometno-trgovskih pristojbin, do katerih je bil trg upravičen na tedenskih in letnih sejmih, bi bilo prejkone mogoče najti v fondih graških državnih oblastev v Štajerskem deželni arhivu, a bi bilo zamudno iskanje smiselno le v širše zasnovani in usmerjeni raziskavi.

³³² Gl. op. 88 in 108.

³³³ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, Fasz. 2, Heft 13, Verwaltungsprotokolle 1674–1787, Mein Franz Michaeln Kästelliz etc., 26. 4.–31. 12. 1749, pag. 7.

³³⁴ StLA, A. Schönstein, Herrschaft und Markt, K 61, Heft 5, Rauchgeldregister No. 5, fol. 43–43v, s. d. 1572.

³³⁵ Prim. Golec, Urbarji kot vir, str. 103–104.

³³⁶ StLA, Laa. A., Antiquum I, Häuserzählung 1754, K 19, Heft 71, No. 185, 18. 4. 1754.

³³⁷ Izraza kmečki čevljar (*Bauern Schuester*) v konkretnem primeru ni mogoče razumeti kot kmečki človek, ki živi v trgu, saj je taisti Martin Berger (oziroma Perger) v terezijanskem ljudskem štetju istega leta izpričan kot tržan in čevljar (NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754).

³³⁸ NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754.

³³⁹ Enočlanski sta bili gospodinjstvi neaktivnega (upokojenega) duhovnika in beneficiata v špitalu.

družinskih poglavarjev ali dobri dve tretjini (67,7 %). V to število sta všteta tudi dva, ki ju ljudsko štetje pozna kot godca (*spilman*, *spüllman*); prvi je naveden kot tržan, drugi pa ne.

Poleg teh srečamo še dva krojača, od katerih je bil eden krojačev sin in drugi gostač pri tržanu brez poklica, brat enega krojača pa je, kot rečeno, označen kot čevljar. Kot prikazuje tabela, je Šoštanj premo-gel največ krojačev (7), čevljarjev (7) in trgovcev (6). Usnjarji so bili samo trije; bilo jih je torej prav toli-ko kot lončarjev, s katerimi so si delili četrto in peto mesto. Drugi poklici so v ljudskem štetju zastopani le z enim ali največ dvema predstavnikoma. Obrtne delavnice so bile majhne, saj so zgolj štirje obrtniki imeli po enega pomočnika – pletilec, barvar, lončar in čevljarški mojster –, vajenca pa sta premogla dva, en usnjar in isti čevljarški mojster, ki je tako edini zaposloval oba profila, pomočnika in vajenca.

Število predstavnikov posameznih poklicev v letih 1754, 1788 in 1843

Poklic (brez vajencev in pomočnikov)	1754	1788	1843
krojač	7	5	3
čevljar	7	4	5
trgovec	6	5	4
usnjar	3	2	3
lončar	3	1	–
mesar	2	1	1
barvar	2	1	–
tkalec	2		–
godec	2		–
pletilec	1		–
krznar	1	1	–
mizar	1	1	–
tesar	1		–
kovač	1	1	4
gostilničar	1	4	14
mežnar	1	1	–
trški pisar	1	–	–
klobučar	–	1	–
nogavičar	–	1	–
zidar	–	1	–
rudar	–	2	–
ranocelnik	–	1	–
kolar	–	1	2
sedlar	–	1	2
ključavničar	–	–	1
jermenar	–	–	1
irhar	–	–	1
medičar	–	–	1

V tabeli je po posameznih poklicih poleg stanja leta 1754³⁴⁰ prikazano število njegovih predstavnikov po dveh mlajših virih. Prvi je popis tržanov iz

leta 1788,³⁴¹ ki se omejuje na polnopravne tržane in tako bržkone izpušča kakega manjšega obrtnika, drugi pa odgovor trškega predstojništva za Göthovo topografijo iz leta 1843.³⁴²

Primerjava stanja v treh po namenu zelo različnih virih ni povsem zanesljiva. Glede na visoko število gostilničarjev leta 1843 in sploh po logiki stvari je župnik pri štetju leta 1754 izpustil praktično vse krčmarje razen enega (pravega) gostilničarja (*gastgeber*). Vsaj še nekaj manjših gostilničarjev, krčmarjev in vinotočev se tako skriva med gospodarji z navedenim poklicem in tistimi brez poklica, praviloma označenimi le kot tržani. Pri poročilu iz štiridesetih let 19. stoletja pa moramo upoštevati, da ni uradno, ampak gre za odgovor na domoznansko vprašalnico. Vsaj dva poklica sta v njem izpuščena, puškar in urar, očitno zato, ker ju je trško predstojništvo navedlo pri drugem vprašanju, o posameznikih z veliko naravno nadarjenostjo za umetnost. Iz pregleda smo dvakrat izvzeli mlin zunaj trga; leta 1754 je tu naveden gosposki mlinar, slabih sto let pozneje (1843) pa je govor o velikem mlinu z žago za deske. Precej boljše primerjavo bi lahko imeli, če bi se iz prve polovice 19. stoletja ohranili župnijski zapisniki duš (status animarum)³⁴³ in bi bili v njih tako natančni podatki o poklicih kakor ob ljudskem štetju sredi 18. stoletja.

Že bežen pogled na stanje v letih 1754, 1788 in 1843 pokaže, da lahko le peščico poklicev označimo za stabilne, in sicer tiste, ki so vsakokrat zastopani najmočneje: krojač, čevljar, trgovec in usnjar. Če zaupamo podatkom za Göthovo topografijo, pa se je tudi število predstavnikov treh od teh štirih poklicev v naslednjih stotih letih zmanjšalo, le usnjarji so bili tako po najstarejšem kot najmlajšem viru trije, a vmes, leta 1788, samo dva. Občutno se je povečalo število kovačev, z enega na štiri, kar je prejkone posledica povečanega cestnega prometa. V prid tej domnevi govori tudi pojavitev sedlarjev in kolarjev ter zlasti visoko število gostilničarjev leta 1843. Ne-katere poklice pogrešamo v enem viru, druge v drugem, pri čemer nobeden od teh nikoli ni imel več kakor dveh predstavnikov. Enkrat so v Šoštanju laže shajali brez enih obrtnikov, drugič brez drugih.

Glede na maloštevilnost obrtnikov posameznih strok niti najmanj ne čudi, da iz Šoštanja nimamo poročil o obstoju cehovskega združenja ali vsaj bratovščine, ki bi vključevala mojstre, pomočnike in vajence več obrti. Šoštanjski mojstri in njihovi zaposleni so se vključevali v cehe v Celju³⁴⁴ – potrjeno

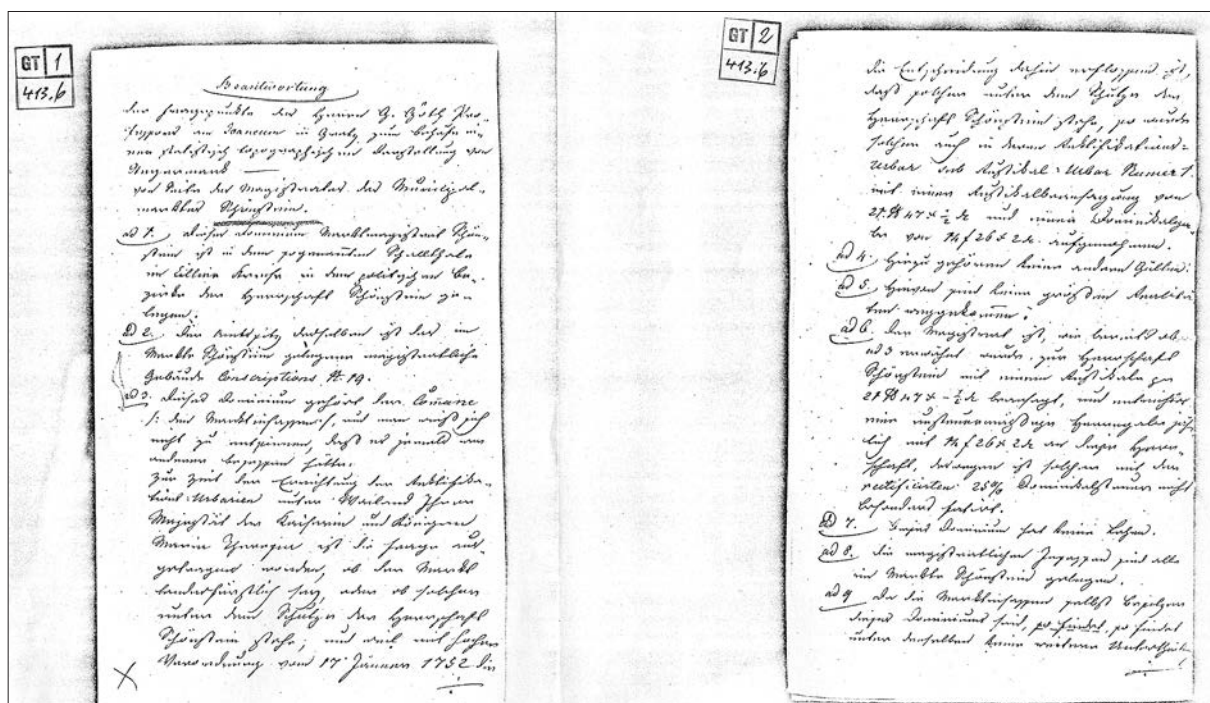
³⁴¹ Hribnik, *Mesto Šoštanj*, str. 184.

³⁴² ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.7, Šoštanj, s. d. (1843).

³⁴³ Vodnik po župnijskih arhivih iz leta 1975 sumarno nava-ja sedem knjig statusov animarum za obdobje 1806–1924 (Umek, Kos, *Vodnik po župnijskih arhivih*, str. 553), a so danes v župnijskem arhivu po informaciji župnika le mlajši statusi, starejših pa ni niti v Nadškofijskem arhivu Maribor.

³⁴⁴ Po Hribniku so se v celjske cehe vključevali šoštanjski me-sarji, usnjarji, strojarji, barvarji, klobučarji ter pod določenimi

³⁴⁰ NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754.

Začetek odgovorov trškega magistrata na vprašalnico za Göthovo topografijo leta 1843
(ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.6, Šoštanj, julij 1843).

usnjarji³⁴⁵ in barvarji³⁴⁶ –, najbrž pa tudi v Slovenj Gradcu in še kje, odvisno zlasti od predpisanega ozemlja posameznega ceha.

Gledano v celoti ni Šoštanj v obravnavani dobi nikoli presegel vloge lokalnega tržnega, sejemskega in obrtnega središča. Delna izjema so bili letni sejmi, na katere so v predmarčni dobi, če ne že prej, prihajali Kranjci, Korošci in tudi Italijani. Zlahka je pometel s konkurenco sosednjega malega trga Velenje, in to je bilo vse. Tudi šoštanjsko usnjarstvo pred drugo polovico 19. stoletja še ni izstopalo, saj je trg premogel le peščico usnjarjev, čeravno kvalitetnih. Med tremi usnjarji, ki jih leta 1754 navajata tako popis hiš kakor ljudsko štetje, najdemo Jožefa Vošnjaka,³⁴⁷ prednika znamenitih usnjarjev iz 19. in prve polovice 20. stoletja.

Preden se zgodba zaključi – Šoštanj pred pomladjo narodov

Prikaz razvoja Šoštanja v stoletjih trške avtonomije bomo sklenili s pričevanji Šoštanjčanov, zapisanimi v prvi polovici štiridesetih let 19. stoletja, tik pred koncem obravnavanega časovnega razpona. Štajerski deželni muzej Joanneum je trško predstojništvo pozval, naj odgovori na vprašanja za t. i. Göthovo topografijo. Ker bo, kot je upati, topografija v slovenskem prevodu nekoč objavljena v celoti³⁴⁸ in bo tako prišel na vrsto tudi Šoštanj, jo bomo na tem mestu samo povzeli.

Šoštanjski magistrat je odgovoril na dvojico vprašalnic statistično-topografske narave. Odgovore na prvo vprašalnico s 25 vprašanji je v imenu magistrata municipalnega trga Šoštanj (*des Municipalmarktes Schönstein*) julija 1843 sestavil trški sindik (*Syndiker*) Matevž Sajovic, sopodpisal pa trški sodnik (*Martkt-richter*) Blaž Šimon. Gre za vprašalnico, namenjeno gospodstvu in imenjem, kar je bil tudi šoštanjski trg.³⁴⁹

Kot poroča trško predstojništvo, municipalni trg Šoštanj leži v Šaleški dolini v Celjskem okrožju in političnem okraju gospodstva Šoštanj. Njegov uradni

pogoji tudi mizarji in ključavničarji (Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 184–185).

³⁴⁵ Šoštanj je bil med trgi, ki so po pravilih celjskega usnjarkega ceha iz leta 1706 spadali pod ceh v Celju, po terezijanski potrditvi pravil iz leta 1757 pa naj se ozemlje tega ceha ne bi spremenilo že več kot sto let (Žizek, *Skrivno življenje cehov*, str. 154).

³⁴⁶ Ozemlje celjskega barvarskega ceha je v 18. stoletju segalo na zahodu približno do črte Gornji Grad–Ljubno–Slovenj Gradec (prav tam, str. 343).

³⁴⁷ StLA, Laa. A., Antiquum I, Häuserzählung 1754, K 19, Heft 71, No. 185, 18. 4. 1754. – NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 116/2, 4. 2. 1754.

³⁴⁸ Objavljanje zvezkov serije *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848* pod uredništvom Nika Kureta se je ustavilo leta 1993 pri črki J.

³⁴⁹ ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.6, Šoštanj, julij 1843. – Vprašanja te vprašalnice gl. v: Kuret, *Slovensko Štajersko*, str. 33–35.

sedež (*Amtssitz*) je magistratno poslopje (*das magistratliche Gebäude*) v trgu s hišno številko 19. Dominij (zemljiško gospostvo) pripada komuni, tj. trškim prebivalcem (*der Comune /: den Marktinsassen:/*) in nihče ne pomni, da bi bilo kdaj drugače. Ob vzpostavitvi rektificiranih urbarjev v času Marije Terezije se je postavilo vprašanje, ali je trg deželnoknežji ali pod zaščito gospostva Šoštanj, in ker je bilo z visoko odredbo z dne 17. januarja 1752 sklenjeno, da spada pod zaščito šoštanjkega gospostva (*unter dem Schutze*), so ga vnesli v gosposčinski rektificirani urbar pod rustikalno urbarialno številko 1 z rustikalno napovedjo 27 funtov, 37 krajcarjev in pol pfeniga ter z dominikalno napovedjo 14 goldinarjev, 26 krajcarjev in 2 pfeniga. Ne pripadajo mu nobena druga imenja (*Gülten*) in v preteklosti ni izgubil nobene večje nepremičnine. Dominij [zemljiško gospostvo] trga prav tako nima nobenih fevdov (*Leben*), podaniki magistrata (*die magistratlichen Insassen*) pa so vsi v trgu. Ker so sami posestniki tega dominija, ni delitve na rustikalne in dominikalne posesti idr. Število posestnikov s hišo (*der behausten Mitglieder*) je 70, z dodatnimi zemljišči (*der Zulebensgründe*) pa 30. O zapadanju (*Hinfälligkeit*) magistratnih zemljišč ni govora, kajti korporacija (*eine Corporation*) nikoli ne izumre. Pri magistratu obstaja tudi tlaka (*ein Robothen*), ker ima korporacija [tržani] enake pravice, ni pa nobene podločnosti komur koli. Tudi drugi dominiji do magistrata nimajo nikakršnih dajatvenih obveznosti. Odkar je bil gozd na Goricah leta 1835 razdeljen med posestnike v trgu (*Marktinsassen*), magistrat poseduje le še magistratno poslopje, 600 kvadratnih sežnjev vrtov, 1 oral in 950 kvadr. sežnjev pašnikov ter 1 oral in 200 kv. sežnjev gozda. Celotna občina obsega 318 oralov in 1593 kv. sež. njiv, 114 oralov in 642 kv. sež. travnikov, 55 oralov in 243 kv. sež. vrtov, 6 oralov in 809 kv. sež. pašnikov, 33 oralov in 528 kv. sež. vinogradov, 107 oralov in 1125 kv. sež. gozdov ter 1 oral in 1394 kv. sež. stavbnih zemljišč (*Bauarea*).³⁵⁰ V to so všteta tudi dominikalna zemljišča gospostva Šoštanj in dominikalnih podložnikov. Magistrat se ne ukvarja z lastno gospodarsko dejavnostjo (*betreibt keine eigene Oekonomie*). Gozd leži na južni strani na vzpetini.

Podatki gospodarske narave so v odgovorih trškega magistrata skopi. Skupnost trške občine Šoštanj (*die Kommunität Marktgemeinde Schönstein*) zaščitnemu gospostvu (*Schutzherrschaft*) Šoštanj plačuje letno dominikalno dajatev 14 goldinarjev, 26 krajcarjev in 2 pfeniga, sicer pa kot dominij nima drugih bremen (*Lasten*) in servitutov. Magistrat ima na svojih tleh opekarno (*eine Ziegelbrennerey*), lovskih pravic (*Jagdbarkeit*) nima. Magistratu oziroma prebivalcem (*Insassen*) pripada pravica do lovljenja rib in rakov

na Paki v mejah pomirja, to pravico pa hkrati uživa tudi gospostvo Šoštanj. Poleg rakov v tej vodi lovijo mreene, klene in včasih sulce, ki priplavajo iz Savinje. Ribnikov magistrat nima. V njegovih rokah je uprava meščanskega špitala (*Bürgerspital*), a ker ta nima nobene lastne stavbe, je število varovancev omejeno na šest letno, svoje deleže pa prejemajo na roko. Špitalski fond sestavljajo legati ali darila, od tega je 6403 goldinarjev dunajske veljave naloženih v javne roke in 886 v zasebne. Letne obresti prejema šest ubožcev, drugih prihodkov pa špital ne dobiva.

Odgovori o morebitnih drugih pravicah so vsi negativni. Magistrat nima patronatnih ali odvetniških pravic (*keine Patronats= keine Vogtey=Rechte*) in komisariata za cerkvene račune (*Kirchenrechnungskommissariat*). Prav tako nima lastnega deželskega sodišča (*Landgericht*), ampak leži trška občina v deželskem sodišču gospostva Šoštanj. Magistrat ne premore nobenih siceršnjih pravic in privilegijev glede deželskega sodstva in nima tovrstnih obveznosti.

V zadnjem odgovoru, pri vprašanju o zgodovinskih zapisih (*geschichtliche Notizen*) o trgu in magistratu, se sindiku Sajovicu ni ljubilo navesti več kot to, da jih je mogoče najti v »Leksikonu gospoda Carla Schmutza«, tj. v Schmutzovem *Historično-topografskem leksikonu za Štajersko* (1822–23), v Šoštanju pa naj o tem ne bi bilo nobenih listin. In še to: »Ker so sejemski privilegiji za štiri letne sejme, pobiranje stonjin na njih in tarife za dogon živine tako ali tako v Joanneumu [Štajerskem deželnem muzeju], nimamo za konec česa dodati.«

Po vsebini je bila drugačna druga vprašalnica s 46 vprašanji, namenjenimi posameznim davčnim občinam, enako kot prva datirana 15. julija 1842.³⁵¹ Odgovori iz Šoštanja tokrat nimajo datuma in podpisa.³⁵² Naslovljeni so kot Občina trg Šoštanj (*G[emein]de Markt Schönstein*), sestavljavec pa se je pri odgovarjanju večkrat skliceval na prejšnja vprašanja in združeval odgovore. Dokument je nastal bodisi sočasno bodisi malo pozneje kot prejšnje poročilo, saj se pri več vprašanjih (28 ter 35–39) sklicuje nanj. Pri tem skoraj ni dvoma, da prav tako datira v leto 1843.

Uvodoma lahko preberemo, da trg Šoštanj leži tik pod gospostvom [gradom], da šteje 89 hiš in 114 stanovanjskih strank (*Wohnparthejen*) ter da je zaradi nižinske lege senčen (*schattseitig*). Nekajkrat na leto doživi poplave, v katerih so prizadeti prebivalci (*Marktinsassen*) tistega dela, ki se imenuje »Schitt«. Trg ni od Šoštanja [gradu] kot okrajne gosposke oddaljen nič, od pošne postaje Velenje pa okoli dve milj. Hiše so v celoti v srednjem gradbenem stanju. Trg je podvržen patronatni in okrajni gosposki Šoštanj in je kot kolektiv (*in Corpore*) rustikalni podložnik (*ein*

³⁵⁰ Oral je meril 0,57 hektarja in se delil na 1600 kvadratnih sežnjev s površino 3,59 m².

³⁵¹ Vsebino vprašanj gl. v: Kuret, *Slovensko Štajersko*, str. 30–33.

³⁵² ZRC SAZU, ISN, Göthova topografija, št. 413.7, Šoštanj, s. d. (1843).

Rustical=Untertban) z 21 goldinarji, 47 (!) krajcarji in pol rustikalnih dajatev. Svojo obveznost plačuje letno, tako kot vsi drugi podložniki. Ima (lastno) zemljiško knjigo (*Grundbuch*) z lastnimi urbarskimi številkami. Kazenske in politične zadeve (*das Criminal und das politische Geschäft*) izvaja gosposka Šoštanj (*die Obrigkeit Schönstein*), sodstvo (*das Justizwesen*) pa je ločeno od šoštanjskega gospostva in ga oskrbuje gospod sindik (*Syndikus*) Matevž Sajovic, in sicer le začasno, dokler ne pride do inkorporacije (*bis die Incorporation erfolgen wird*).

Skozi trg teče potok Paka (*Bak=Bach*), na katerem je lesen most, ki ga vzdržuje magistrat. Skozenj naj bi šla tudi nova cesta, ki vodi skozi (sotesko) Penk (*Pönegstrasse*). Paško območje je na nekaterih mestih primerno za plavitev lesa, ker pa pogosto prihaja do poškodb, naj bi plavitev ustavili.

Stari grad ali ruševina Šoštanj (*das alte Schloß oder Rouine Schönstein*) rabi za strelovod in je iz navadnega proda (*Steingeröll*) z enim vogalom (*mit 1. Ecke*). Tudi stari grad v Šoštanju, imenovan Lavantalericica (*das alte Schloß, die Lafen=Tallerin genant*),³⁵³ je viden (*kenbar*). Sedanja grajska stavba je bila preurejena iz žitne kašče starega gradu.

V zvezi z izrednimi, koristnimi in redkimi produkti se odgovor glasi, da tu sejejo vse vrste žita, o stanju cest in poti pa, da so stare okrajne ceste dobre. Nova cesta, ki vodi skozi Penk (*Pönegstrasse*), je v okraju Šoštanj sicer gotova, ne pa še v sosednjem okraju Novi Klošter, zato je prehod (*die Passage*) še vedno oviran (*gehemt*). Kanali so na splošno zidani.

Opis gozdov se omejuje na najnujnejše: »Majhni gozdovi, ki pripadajo tržanom« (*den Märktlern*). Na vprašanje o opekarnah, apnenicah, kamnolomih in podobnem pa so Šoštanjčani odgovorili, da je tu večja opekarna (*merkliche Ziegelbrennerey*), ki proizvaja dobro opeko.

Kar zadeva vire preživljanja, v Šoštanju živijo od poljedelstva in vseh vrst obrti. Večina vsa živila kupuje, saj nima dovolj zemlje. Pri odgovoru na vprašanje, ali so v občini tedenski sejmi, gre za pomoto, saj so s štirimi tedenskimi sejmi, ki naj bi bili razvidni iz štajerskega koledarja, v resnici mišljeni štirje letni sejmi.

O orni zemlji so Šoštanjčani zapisali, da so tla dobra, bolj peščena kot ilovnata. Odgovore na štiri vprašanja o planinah so strnili v navedbo, da nimajo ničesar razen občinskega pašnika (*eine Gemeinde Weide*), ki so ga leta 1835 razdelili. O gasilskih napravah in protipožarnem zavarovanju pa so zapisali, da je na voljo raznovrstna gasilska oprema (*Feuerlösch Requisiten*) in da so skoraj vsi zavarovani [pri zavarovalnici] v Gradcu.

O gradovih v občini in njihovih lastnikih poročilo pravi takole: »Lastnik gradu Šoštanj je gospod Jožef (*Josef*) Maýer (gl. Schmutzov Lexicon). Gospo-

stvo Šoštanj ima v kuhinji vodovodno napeljavo (*eine Wasserleitung*) in tako imenovano kopalnico s prho (*das sogenannte Tusch=Bad*) v nadstropju, lepo kegljišče (*eine schöne Kegelstätte*), okoli gradu okrogle gredice in gloriote ter okrasne in zelenjavne vrtove.«

Občina je del župnije Sv. Mihaela pri Šoštanju, spada v dekanijo Škale, beneficiat v Šoštanju pa upravlja deficient³⁵⁴ gospod Marko Krznarič. Solo v trgu vodi »vzorni učitelj« (*Musterlehrer*), gospod Peter Musi (*Mussi*), patron (župnije in šole) je gospostvo Gornji Grad. Podružnična cerkev se imenuje po sv. Mohorju in Fortunatu.

Med zdravstvene ustanove (*Sanitätsanstalten*) šteje magistrat okrajnega zdravnika, dve izprašani babici in meščanski špital. Babici po potrebi oskrbujeta celoten šoštanjski okraj in sta zelo spretni. »Drugo je magistrat municipalnega trga Šoštanj tako ali tako že navedel v podobnih odgovorih (*Beantwortung*).«³⁵⁵

Razgled na okraj se ponuja tudi z grička »Steinber« pri gradu, od koder se čudovito vidi na vse strani. Vrtovi gospostva Šoštanj so brez primere.

Na vprašanje o posameznikih, ki so brez znanstvene izobrazbe ali navodil izkazali veliko naravno nadarjenost za umetnost in sposobnost zlasti v mehaniki ali umetnosti, je trško predstojništvo odgovorilo: »Stari tesarski polir Pavel Samabor je izjemno spreten urar, posebej za stolpne ure. Tu prebiva tudi puškar Mihael Poklak, po domače Kvit (*vulgo Quitt*) s skoraj naravnim umetniškim darom, ki izdeluje zelo lepe puške.«

Kar zadeva posameznike v visoki starosti in številčnost porodov pa se odgovor glasi, da ljudje dosega visoko starost in da je rojstev zelo veliko (*sehr fruchtbar*).

Pri vprašanju o trških svoboščinah, privilegijih, grbu in zgodovinskih znamenitostih kraja beremo, da je trg svoje trške privilegije in svoboščine tako ali tako že navedel in oddal (*ingeschückt*) [v graški Joanneum].

O slogu in načinu zidave je trško predstojništvo poročalo, da so stavbe v srednjem gradbenem stanju in zgrajene na star način. Prav tako kratek je odgovor na vprašanje o obrti: »Običajna policijska obrt, prostovoljni usnjarski vajenci.« Podobno o dobrodelnih ustanovah, podpornih društvih, hiralnicah in drugih tovrstnih ustanovah: »Ubožnica (*Armeninstitut*) in meščanski špital (*Bürgerspital*) trga Šoštanj (gl. *Lexicon* Carla Schmutza).«

Skop je tudi odgovor na razvejano vprašanje o trgovini: »Dva trgovca (*Handlsleute*), dva prodajna oboka (*Verkaufsgewölbe*) s špecerijo in krojnim blagom (*Schnitte Waren*). Glede ustanov (*Stiftungen*) pa poročilo spet samo napotuje na Schmutzov *Lexicon*.

³⁵⁴ Duhovnik, ki je zaradi bolehnosti nesposoben za službo.

³⁵⁵ Očitno so mišljeni odgovori na vprašalnico gospostvom in imenjem, sestavljeno julija 1843.

³⁵³ O tej stavbi gl. op. 245.

Na vprašanje o javnih predstavah, zabavi in priljubljenih sprehodih podobno: »dve kegljišči (*Kugelstätte* 2) in drevedo do cerkve«.

V dodatku poročilo navaja še naslednje dragocene podatke o obrti in trgovini, ki smo jih že obravnavali: »V občini Šoštanj je 14 krčem (*Wirtshäuser*), štirje trgovski lokali (*Laden für Kaufleute*), 3 usnjarji, velik mlin z žago za deske, 4 kovači, 2 kolarja, 2 sedlarja, 1 ključavničar, 1 mesar, 1 jermenar, 1 medicar (*lectar*), 1 irhar, 5 čevljarjev, 3 krojači.«

Šest let pozneje je bilo šoštanske trške avtonomije nepreklicno konec. Z občinskim zakonom leta 1849, ki je v vsej Avstriji uvedel moderne občine, je nastala trška občina Šoštanj na čelu z izvoljenim županom in občinskim odborom.³⁵⁶

Namesto sklepa

Vedenje o novoveškem Šoštanju do srede 19. stoletja še zdaleč ni tolikšno, da bi lahko bili z njim zadovoljni. Zlasti v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, pa tudi v raznih fondih in zbirkah v slovenskih arhivih bo mogoče najti nove uporabne in zanimive vire, ki bodo sliko o tem šaleškem trgu izostrili, končno pa bo treba misliti tudi na znanstveno monografijo, nadaljevanje Ravnikarjeve o Šoštanju v srednjem veku.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI IN DRUGI NEOBJAVLJENI VIRI

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana
NŠAL 2 – Škofjski arhiv Ljubljana 2
NŠAL 100, KAL – Kapiteljski arhiv Ljubljana
NŠAL 101, Zbirka listin

NŠAM – Nadškofjski arhiv Maribor
Matične knjige, Šoštanj (<https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/sostanj/>)

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko
AS 1010, Jožefinski kataster za Štajersko
AS 1063, Zbirka listin
AS 1073, Zbirka rokopisov

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
PAM 0001, Zbirka listin

SI ZAC – Zgodovinski arhiv Celje
ZAC 0008, Okrožni urad Celje
ZAC 0474, Deželsko sodišče Šoštanj

ZAC 0489, Krajevno sodišče magistrata Šoštanj
ZAC 0559, Krajevno sodišče gosposčine Šoštanj
ZAC 1031, Zbirka zemljiških knjig

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz
A. Schönstein, Herrschaft und Markt
B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden
I. Ö. HK – Innerösterreichische Hofkammer
Laa. A. – Landschaftliches Archiv
Maria-Theresianischer Kataster
Siegel steirischer Städte und Märkte
Stiftregister
Stockurbare

ZRC SAZU, ISN = Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje
Göthova topografija

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Bizjak, Matjaž in Preinfalk, Miha: *Turjaška knjiga listin I. Listine zasebnih arhivov Kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov)*. Ljubljana: Založba ZRC, 2008 (*Thesaurus memoriae*. Fontes 6).

Blaznik, Pavle: *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500. 2 N–Ž*. Maribor: Obzorja, 1988 (*Historična topografija Slovenije II*).

Curk, Jože: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*. Maribor: Obzorja, 1991.

Golec, Boris: Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (9). *Rast* XIII, št. 5 (83), oktober 2002, str. 501–505.

Golec, Boris: Domožnanec Franc vitez Gadolla. *Šaleški gradovi viteza Gadolle* (ur. Tone Ravnika). Velenje: Knjižnica, 2015, str. 11–39.

Golec, Boris: *Slovenska prisežna besedila trških skupnosti in neagrarnih poklicnih skupin do konca predmarčne dobe*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011. <http://nl.ijs.si/e-zrc/prisege2/index-sl.html>.

Golec, Boris: Trg Mokronog od nastanka do odprave trške avtonomije. *Trg Mokronog skozi stoletja* (ur. Marjeta Bregar). Mokronog, Mirna: Studio 5, 2003, str. 9–110 (*Zbornik župnije Mokronog. 2. zvezek*).

Golec, Boris: Urbarji kot vir za neagrarno gospodarstvo slovenskega prostora. *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja* (ur. Matjaž Bizjak in Lilijana Žnidaršič Golec). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 93–115.

Handbuch des Herzogthumes Steiermark für das Jahr 1848. Gratz: Andreas Leykam's Erben, [1848].

Historischer Atlas der Österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten,

³⁵⁶ Hribernik, *Mesto Šoštanj*, str. 177.

- Krain, Görz und Triest*. Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.
- Hribnik, Franc: *Mesto Šoštanj. Zgodovinski opis. Prvi ponatis*. Šoštanj: Občina, 1998 (ur. Tone Ravnikar).
- Kaiser, Joseph Franz: *Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 1999. Zbrala: Ivan Stopar, Primož Premzl (vzporedni naslov: *Stara Kaiserjeva suita 1824–1833 s faksimilom četrte izdaje zemljevidov Celjskega in Mariborskega okrožja*).
- Kobel, Ludwig in Hans Pirchegger: *Steirische Ortswappen, einschließlich jener der ehemaligen Untersteiermark*. Graz: Alfred Wall, 1954.
- Koropec, Jože: Žebnik, Radeče in Svibno do 17. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 55, NV 15, 1979, št. 1–2, str. 51–77.
- Kovačič, Fr.[anc]: Gradivo za krajevne kronike. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 10, 1913, snopič 1–2, str. 43–47.
- Kuret, Niko: *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848. Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1811) in Georga Göttha (1842). Prvi del. 1. snopič*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 1985 (Gradivo za narodopisje Slovencev 3).
- Melik, Vasilij: Josip Vošnjak in njegovi spomini. V: Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982 (ur. Vasilij Melik), str. 641–677.
- Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Schallthal mit den Seelsorgestationen St. Georgen in Skalis, St. Martin bei Schalleck, St. Johann am Weinberge, St. Egid bei Schwarzenstein, St. Pankraz in Ober=Ponikl, St. Michael bei Schönstein, St. Peter in Zavodnje und St. Andrä in Weißwasser*. Graz: Selbstverlag, 1884 (Das Bisthum und die Diözese Lavant, Theil 5).
- Otorepec, Božo: Ob 500-letnici mesta Višnja Gora. *Zbornik občine Grosuplje X. Gospodarska, kulturna in zgodovinska kronika*. Grosuplje: Občinska konferenca SZDL občine Grosuplje, 1978, str. 277–294.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte*. München: Verlag R. Oldenbourg, 1962.
- Poles, Rok: Od srčastega štita do srčastih kamnov. Prispevek k poznavanju šoštanjkega grba. *Kronika* 68, 2020, št. 1, str. 117–134.
- Posch, Fritz (izd.): *Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchivs*. Graz, Steiermärkisches Landesarchiv, 1959 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Bd. 1).
- Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. 5. zvezek*. Ljubljana: ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Ravnikar, Tone: *Zgodovina Šoštanja I*. Šoštanj: Krajevna skupnost, 2011.
- Ribnikar, Peter: Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. *Zgodovinski časopis* 36, 1982, št. 4, str. 321–337.
- Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. Dritter Theil N–Se*. Gratz: Verlag Kienreich, 1822.
- Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Snoj, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC, 2009.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Četrta knjiga. Med Solčavskim in Kobanskim*. Ljubljana: Viharnik, 1993.
- Straka, Manfred: *Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770–1850*. Graz: Historische Landeskommission für Steiermark, 1978 (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XXXI. Band).
- Umek, Ema in Kos, Janez: *Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije*. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1975 (Vodniki. 2. zvezek).
- Vischer, Georg Matthaeus: *Topographia Ducatus Stiriae. Gradec 1681*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1971.
- Volčjak, Jure: *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1140–1500*. Ljubljana: Nadškofija, 2020.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982 (ur. Vasilij Melik).
- Zajc-Cizelj, Ivanka: *Okrožni urad Celje 1798–1850*. Celje: Zgodovinski arhiv, 1998 (Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventarji 9).
- Žižek, Aleksander: *Skrivno življenje cehov. Cehi Celja, Maribora in Pruja med letoma 1732 in 1859*. Celje: Zgodovinski arhiv, 2012.
- Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.
- Žontar, Jože: Uprava Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja 1747/48 do 1848: V: Žontar, Jože (ur.): *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918. Ein historisch-biographischer Führer. Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918. Zgodovinsko biografski vodnik. Manuali e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918. Guida storico-bibliografica*. Graz, Klagenfurt, Ljubljana, Gorizia, Trieste: Steiermärkisches Landesarchiv, Kärntner Landesarchiv, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Arhiv SR Slovenije, Archivio di Stato di Gorizia, Archivio di Stato di Trieste, 1988, str. 76–92 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Band 15).

S U M M A R Y

Šoštanj over the centuries of market-town autonomy

The market town of Šoštanj, named after one of not quite the oldest and most important castles in Slovenian Styria and explicitly mentioned for the first time in 1355, was (and still is) at its core a typical medieval suburban market-town settlement that emerged at the foot of the castle hill. Until the industrial era, Šoštanj was hardly distinguishable from most other market towns in Slovenian Styria. On the other hand, while it kept abreast of its counterparts in the wider area as regards the development of its market-town autonomy, it lagged after too many in property-demographic and economic aspects.

The contribution focuses on the period until the mid-nineteenth century, when Šoštanj lost its market-town autonomy (1849) along with all other towns and market towns. Although primarily discussing its administrative-judicial and property development with an emphasis on the Early Modern Period, the contribution also touches on the economic and demographic conditions in the market town throughout centuries. Its limited content reflects the poor preservation of relevant vernacular sources and a lack of research on the market town's history between the sixteenth and the nineteenth centuries compared to the Middle Ages. The research on the history of Šoštanj rests almost entirely on the written sources of other authors—ranging from the seigniorship of Šoštanj and the Styrian provincial authorities to the imperial court. Conversely, barely a handful of available vernacular sources mainly date to the last decades of the period discussed, shedding very little light on the functioning of the market town's administration and judiciary and almost no light on the composition of the market-town bodies as well as the processes of granting the full status of market townsman and electing the market-town representatives-judges.

First documented in 1570, the market town's autonomy, represented by the elected judge and council, developed sometime at the turn of the Middle Ages and the Early Modern Period. The foundations of the market-town law were the records contained in the land registers of the Šoštanj seigniorship, to which the market town belonged, and provincial-princely privileges granted to it by provincial princes (most often at once also emperors) in the period between

1492 and 1815. Privileges were the only market town's archival materials that Šoštanj had carefully preserved from the second half of the sixteenth century onwards, while older ones are only known through subsequent confirmations. The oldest privilege dates to 1436, when the market town was still in the hands of the Counts of Celje. Once the family became extinct in 1456, the market town and the seigniorship of Šoštanj passed into the possession of the provincial princely family of Habsburg. After the seigniorship was sold into private noble hands at the end of the sixteenth century, the market town was still considered a provincial princely property, whereas from the mid-eighteenth century onwards, it was granted the official municipal status typical of market towns that formed part of private, that is, non-provincial princely seigniorships.

As regards the market town's property development, the contribution primarily focuses on homes (houses) and their owners, with an emphasis on their numerical changes. The first available data on the number of houses are from 1572, and the number of inhabitants can be followed with relative certainty from the mid-eighteenth century onwards. After the market town counted only about thirty-five homes in 1572 and forty-five in the early eighteenth century, their number climbed to a little over sixty in 1754 and then settled for decades at about seventy-five until it rose to eighty-nine by 1843. Similarly, the number of inhabitants only exhibited a more pronounced rise in the first half of the nineteenth century. In 1754, the market town counted 331 souls, in 1786 barely a few more (339), and in 1846 as many as 547.

In terms of economy during the period discussed, Šoštanj was a market, fair, and crafts centre of local importance that nonetheless easily outrivalled its smaller neighbour Velenje. Until the second half of the nineteenth century, the scope of Šoštanj's leather industry, too, remained modest, as the market town only availed itself with a small number of tanners, albeit quality ones. Whereas some insight into the market town's economy is provided by normative sources and scarce data on occupations, there is a serious lack of quantitative data regarding crafts and trade. The weekly trade fair, one of the foundations of every market town, was documented from 1436 onwards, and it was sometimes difficult to sustain. At least as important and even more stable economic activity than trade was crafts, which mainly catered to more complex commissions, that is, the needs of the countryside hinterlands that could not be met by rural craftsmen.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)